

T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI

ÇOK DİNLİ VE ÇOK ETNİK KÖKENLİ
TOPLUMLARDA BİRARADA YAŞAYABİLMENİN
ÖN KOŞULLARI OLARAK İNSAN HAKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yücel ERCAN

151128114

Danışman Öğretim Üyesi:
Doç. Dr. Muttalip ÖZCAN

İstanbul, Eylül 2017

T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI

ÇOK DİNLİ VE ÇOK ETNİK KÖKENLİ
TOPLUMLARDA BİRARADA YAŞAYABİLMENİN
ÖN KOŞULLARI OLARAK İNSAN HAKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yücel ERCAN

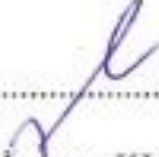
151128114

Danışman Öğretim Üyesi:
Doç. Dr. Muttalip ÖZCAN


İstanbul, Eylül 2017

T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

06.09.2017 tarihinde tezinin savunmasını yapan Yücel ERCAN'a ait "Çok Dinli ve Çok Etnik Kökenli Toplumlarda Birarada Yaşayabilmenin Ön koşulları Olarak İnsan Hakları" başlıklı çalışma, Jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi Olarak **Oy Birliğiyle /Oy Çokluğuyla** kabul edilmiştir.


.....
Prof. Dr. İoanna KUÇURADI
(Başkan)


.....
Doç. Dr. Muttalip ÖZCAN
Danışman
Üye


.....
Doç. Dr. Kurtul GÜLENÇ
(Üye)

YEMİN METNİ

03/10/2017

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "*Çok Dinli ve Çok Etnik Kökenli Toplumlarda Birarada Yaşayabilmenin Ön Koşulları Olarak İnsan Hakları*" adlı çalışmanın, proje safhasından sonuçlanmasına kadar olan bütün süreçlerinde bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımda yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin "Kaynakça"da gösterilenlerden oluştuğunu, "Kaynakça"da yer alan bu eserlerden metin içinde atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

151128114
Yücel ERCAN



ÇOK DİNLİ VE ÇOK ETNİK KÖKENLİ TOPLUMLARDA BİRARADA YAŞAYABİLMENİN ÖN KOŞULLARI OLARAK İNSAN HAKLARI

ÖZET

Çağımızda belirginleşen çok dinli ve çok etnik kökenli toplumlarda insanların birarada yaşayabilmesinin önündeki en büyük engellerden birisi, kişilerin içinde doğdukları toplumun görece ahlâkî değer anlayışını aşamamaları, ikincisi ise kişilerin ve devletlerin insan haklarının önemini yeterince kavrayamamış olmalarıdır.

Bu çalışmanın amacı, farklı etnik köken, din veya ideolojiye sahip insanların birarada yaşamalarına olanak sağlayacak yolları göstermek, bu yolda insanlara ışık tutmak ve böylelikle kişiler, gruplar veya devletler arasında oluşabilecek çatışmaları ve savaşları önleme çabalarına katkı sunmaktır.

Bu amaçla, çalışmanın birinci bölümünde farklı toplumlara ait etnik ve dinî çeşitlilik farklı boyutlarıyla gösterilmekte ve karşı karşıya kaldığımız durum gözler önüne serilmektedir. Bu bağlamda, çağımızda farklı ülkelerde farklı kesimlere ait insanların birarada yaşarken karşılaştıkları ciddi sorunlar örneklendirilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ulusal ve uluslararası düzeyde karşılaşılan ve birinci bölümde örneklendirilen sorunların çözümüne yönelik ortaya atılan iki farklı görüşten birisi olan liberal görüş, üçüncü bölümde ise buna bir alternatif olarak karşımıza çıkan Kuçuradi'nin insan ve değer temelli yaklaşımı ele alınmaktadır.

Çalışmanın sonunda, bu alanda karşılaştığımız sorunların liberal değer, liberal demokrasi ve liberal eşitlik ve özgürlük ilkeleriyle çözülemeyeceği, Kuçuradi'nin felsefî bilgiyle temellendirilmiş insan ve değer görüşünün ve bu görüş üzerine inşa edilmiş bir insan hakları fikrinin dünya genelinde yaygınlaşmasının çok dinli ve çok etnik kökenli toplumlarda karşılaşılan sorunların çözümüne katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

HUMAN RIGHTS AS PREREQUISITES FOR LIVING TOGETHER IN MULTI-RELIGIOUS AND MULTI-ETHNIC SOCIETIES

ABSTRACT

One of the major obstacles for people to live together in multi-religious and multi-ethnic societies which are increasingly common in this era is that people cannot overcome relative moral values of the societies they are born in, and another obstacle is that people and governments do not fully comprehend the importance of human rights.

The objective of this study is to demonstrate how people with different ethnic, religious origins and different ideologies can live together, to provide guidance to these people and therefore contribute to the prevention of potential interpersonal or intergroup conflicts and wars between countries.

For this purpose, the first chapter of the study deals with the ethnic and religious diversity in different societies according to various aspects and reveals the situation we are in. This section also provides examples to some of the serious problems and challenges that people from different backgrounds in different countries face when they live together.

It has been discussed, in the second chapter of the study, the liberal thought which is one of the two thoughts proposed to solve the problems which are exemplified in the first chapter, and encountered at the national and international levels and in the third chapter, emerged as an alternative of the first thought, Kuçuradi's approach which is based on human being and value Kuçuradi's human-being and value based approach which is emerged as an alternative of the first thought.

At the end of the study, we conclude that it is not possible to solve such problems with liberal values, liberal democracy and liberal freedom and equality principles and that the adaptations of Kuçuradi's approach to the human being and to values, as well as her view on human rights based on this approach can contribute to the solution of the problems encountered in multi-religious and multi-ethnic societies.

ÖNSÖZ

Bu tez tür olarak *İnsanın* dünya genelinde dünden bugüne yaşadığı etnik ve dinî çatışmaların son bulması ve insanların birarada yaşayabilmeleri bağlamında geleceğe ışık tutabilmesi mahiyetinde, felsefi insan ve değer bilgisi çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bakımdan, şahsıma bu değerli bilgileri öğreterek insanlığa ve yaşama dair bakış açımı değiştiren kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. İoanna Kuçuradi 'ye teşekkür ederim.

Bu tezin hazırlanmasında gösterdiği sabır, özen ve yol göstericiliği için tez danışmanım olan Sayın Doç. Dr. Muttalip Özcan'a, çok teşekkür ederim.

Bu tezin yazılma sürecinde akademik anlamda yardımını esirgemeyen sevgili arkadaşlarım, Doç. Dr. Mustafa Tolga Esetlili ve Yrd. Doç. Dr. Aşkın İnci Sökmen'e teşekkür ederim.

Tezin yazılma sürecinde yardımını esirgemeyen sevgili dönem arkadaşlarım, Ulaş Aksakallı, Selçuk Polat ve İbrahim Burak Şahin'e teşekkür ederim.

Eğitim hayatımda beni destekleyen, ilgi ve sevgisini esirgemeyen sevgili eşim, Gülya Ercan'a ayrıca teşekkür ederim.

Bu tezi, gelecek kuşaklarda her türlü ayrımcılığın kalktığı ve savaşların yaşanmadığı bir dünya temennisiyle oğlum, Asilhan Ercan'a armağan ediyorum.

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEZ ONAY SAYFASI.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
YEMİN	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VII
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: ÇAĞIMIZDA ÇOK DİNLİ VE ÇOK ETNİK KÖKENLİ TOPLUMLARDA YAŞANAN SORUNLAR VE BUNLARA FARKLI YAKLAŞIMLAR	3
1.1. Günümüz Toplularında Çok Dinli ve Çok Etnik Kökenli Ülkelere Örnekler	3
1.1.1. Günümüz Toplularında Yaşanılan Dinî veya Etnik Kökenli Sorunlardan Bazılarına Örnekler.....	9
1.2. Günümüz Toplularında Karşılaşılan Sorunların Çözümüne Yönelik Farklı Yaklaşımlar	20
İKİNCİ BÖLÜM: ÇAĞDAŞ SORUNLARA LIBERAL YAKLAŞIMIN FELSEFİ TEMELLERİ	26
2.1. Liberal İnsan Görüşü.....	28
2.2. Liberal Değer Görüşü	39
2.3. Liberal Demokrasi Anlayışı.....	44
2.4. Liberal Kültür Anlayışı	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ÇAĞDAŞ SORUNLARA KUÇURADİ'NİN İNSAN VE DEĞER TEMELLİ YAKLAŞIMI	61
3.1. İnsan Hakları, Yurttaşlık Hakları ve Grup Hakları	61
3.2. İnsan Haklarının Felsefî Temelleri	67
3.2.1. İnsanın Değeri ve Değerleri	69
3.2.1.1. Doğru Değerlendirme ve Önkoşulları.....	72
3.3. İnsan Hakları ve Kimlik Sorunu	73
TARTIŞMA VE SONUÇ	77
KAYNAKLAR	81
ÖZGEÇMİŞ	86

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Federal Almanya’da Yabancı Nüfus Oranı.....	12
Tablo 3.1. İoanna Kuçuradi’nin Haklar Ayrımı	63



GİRİŞ

Günümüzde savaşların, doğal afetlerin, işsizliğin veya çevre sorunlarının yol açtığı zorunlu göçler, insanların yaşamlarını başka ülkelerde veya büyük kentlerde sürdürmek zorunda bırakmış ve sonuçta günümüz toplumları, homojen yapıdan uzaklaşmış, heterojen bir biçim kazanmıştır. Farklı kültürlere, ideolojilere, inançlara, geleneklere, etnik veya dinî kökene ait ya da kendisini hiçbir dinî görüşe veya etnik gruba ait hissetmeyen insanlardan oluşan yeni bir toplu yaşam biçimi doğmuş ve bu yeni toplu yaşam biçimi de yeni sorunları beraberinde getirmiş bulunmaktadır. Etnik ve dinî çeşitliliğe sahip toplumlarda yurttaşlar arasında çatışma çıkma olasılığının yüksek olduğunu insanlık tarihine baktığımızda rahatlıkla görebiliriz. Bu tür çatışmaları, hatta savaşları önleyebilmenin yollarını araştıranlar sorunu genellikle sosyolojik, siyasal veya ekonomik açılardan ve “özgürlükler” veya “çok kültürlülük” temelinde ele alıp incelemektedir.

Çatışan değer ve insan anlayışını temsil eden farklı inançlara, kültürlere, ideolojilere, geleneklere ve/veya çıkarlara sahip insanlardan oluşan bir toplumda, insanların birarada yaşayabilmelerinin önkoşullarının neler olabileceğinin, bu tür yaklaşımlardan farklı olarak, felsefî insan, değer ve insan hakları bilgisiyle sorgulanması bu çalışmanın esas konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, farklı etnik köken, din veya tüm farklılıklara mensup insanların birarada yaşamalarına olanak sağlayacak yolları göstermek, bu yolda insanlara ışık tutmak, böylece gruplar veya farklılıklar arasında oluşabilecek çatışmaları ve savaşları önleme çabalarına katkı sunmaktır.

Bu bağlamda birinci bölümde, günümüz toplumlarının çok dinli ve çok etnik kökenli yapısına ilişkin çeşitli ülkelerden örnekler verilerek, bu toplumların karşı karşıya kaldığı sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik farklı yaklaşımlar tartışılacaktır.

İkinci bölümde, liberalizmin etkisi altında olan günümüz toplumlarının “insan ve değer anlayışı” liberal görüşler çerçevesinde ele alınacak ve tezin ana sorunsalının

–çok dinli ve çok etnik kökenli toplumların birarada yaşayamamasının– çözümüne yönelik liberal demokrasi ve kültür anlayışları incelenecektir.

Üçüncü bölümde, günümüz toplumlarında insanların birarada yaşayabilmeleri için önkoşul olan İoanna Kuçuradi'nin “insan ve değer” anlayışı ele alınacaktır.

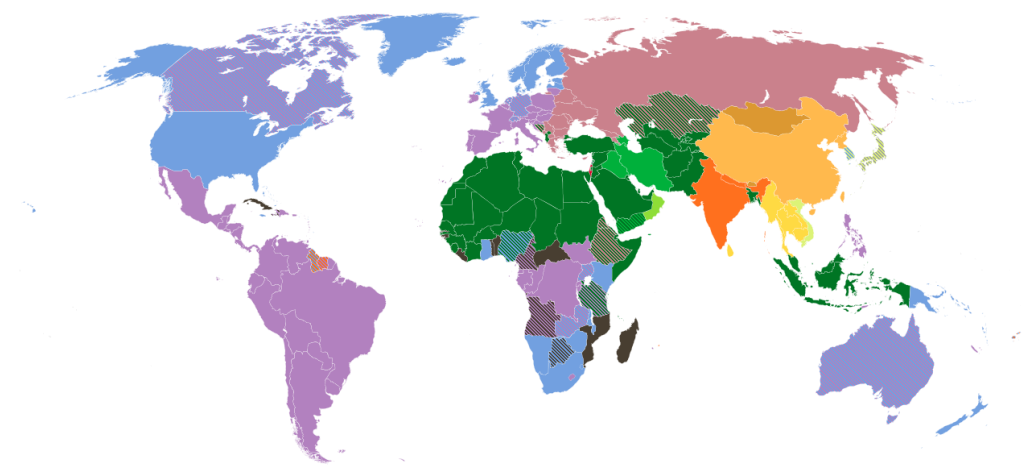
Sonuç bölümünde, çok dinli ve çok etnik kökenli toplumların birarada yaşayabilmelerinin önkoşullarının neler olacağı, bu koşulların sağlanabilmesi için nelerin gerekli olduğu ortaya konulacaktır.



BİRİNCİ BÖLÜM: ÇAĞIMIZDA ÇOK DİNLİ VE ÇOK ETNİK KÖKENLİ TOPLUMLARDA YAŞANAN SORUNLAR VE BUNLARA FARKLI YAKLAŞIMLAR

1.1. Günümüz Toplumlarında Çok Dinli ve Çok Etnik Kökenli Ülkelere Örnekler

Günümüzde insanlar dil, din veya etnik köken bakımından çeşitlilik gösteren toplumlar halinde yaşamaktadırlar. Yapılan son çalışmalara göre bağımsız 184 resmi ülke, bu ülkelerin bünyesinde yaşayan 600 dil grubu ve bu grupları oluşturan 5000 etnik grup dünya üzerinde yer almaktadır (Şan, 2005). Bu rakamlar dünyanın farklı ülkelerinde görülen etnik çeşitlilik hakkında bir fikir vermektedir. Fakat meseleyi tüm boyutlarıyla görmek ve değerlendirebilmek amacıyla, etnik çeşitliliği çok fazla olan, farklı kültürlerin ve dinlerin aynı topraklarda birarada yaşadığı ülkeleri incelemek yerinde olacaktır (Görsel 1).



Görsel 1: Yeşil ve tonları: İslam, Mor: Katolik Kilisesi, Açık Mavi: Protestan Kilisesi, Pembe: Ortodoks Kilisesi, Koyu Turuncu: Hinduizm, Açık Turuncu ve Sarı tonları: Budizm, Kırmızı: Musevi, Açık Kahverengi: Animizm-Şamanizm¹

¹"The Global Religious Landscape". The Pew Forum on Religion & Public Life. Pew Research center. 18 December 2012. Retrieved 18 March 2013.

ABD'li araştırma kuruluşu (Pew Research Center), 230 ülke ve bölgede yaptığı anketler ile nüfus kaydı araştırması sonucunda dünyanın inanç haritasını ortaya çıkarmıştır. Buna göre dünyada her 10 kişiden 8'i bir dine inanmaktadır. 7,49 milyarlık dünya nüfusunun² yüzde 32'si Hristiyan, yüzde 23'ü ise Müslüman'dır; geriye kalan kısım ise görece düşük nüfuslu çeşitli dinlerden oluşmaktadır.³ Bu sonuçlar ışığında, dünyanın renkli bir dinî yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durumun yarattığı ve yaratabileceği çatışmalar ise tezin 1.1.1.'nci bölümünde ele alınacaktır.

Dünya üzerindeki tüm kıtalardaki etnik, kültürel ve dinî renklilik söz konusudur. Bu konuyla ilgili olarak akla ilk gelecek örneklerden birisi olarak Malezya incelenebilir. 2006'da yapılan sayımlara göre 26.640.000 nüfusu olan Malezya'nın %50,4'ü Malay, %23,7'si Çinli, %11'i yerli, %7,1'i Hint iken, %7,8 de diğer etnik kökenlerden oluşmaktadır. Dinî inançları incelendiğinde %55,4 İslam, %25,2 Budist, %10,1 Hristiyan, %6,3 Hindu, %2,6 Çin Dinleri ve %2,4'nün ise diğer dinlere inandığı görülmektedir.⁴

Bu noktada inceleyebileceğimiz bir diğer Asya ülkesi ise, Endonezya'dır. Endonezya toplumu çok çeşitli etnik unsurlardan oluşmaktadır. Bunların nüfus oranına göre yüzdeleri şöyle sıralanmaktadır: Javalılar, bu etnik unsurların başta gelenleridir ve nüfusun %33,55'ini oluşturmaktadırlar. Çoğunlukla Java adasında yaşayan bu halkın %90'ı Müslümandır. Sundanlılar ise %15,70 oranındadır. “Çoğunlukla Java adasında yaşamaktadırlar. Malezya-Polinezya dil grubuna ait olan ve Sundanca denen bir dil konuşan” bu grubun %98'i Müslümandır. Endonezya'nın bir diğer etnik grubu olan “Maduralılar %6,65 orana sahiptirler. Çoğunlukla Madura adasında yaşarlar. Cava diline yakın olan ve Madura dili adı verilen bir dili konuşurlar” ve %95'inin dinî inancı Müslümanlıktır.

² <http://www.worldometers.info/world-population/> (Erişim Tarihi: 31.03.2017)

³“The Global Religious Landscape”. The Pew Forum on Religion & Public Life. Pew Research Center. 18 December 2012. Retrieved 18 March 2013.

⁴“The Global Religious Landscape”. The Pew Forum on Religion & Public Life. Pew Research Center. 18 December 2012. Retrieved 18 March 2013.

Malezya 'da yaşıyan Malaylar etnik gruptur. Bu grup ülke geneline kıyasla %5 orana sahiptir ve %99'unun dinî inancı İslâmiyettir. Bunlara ek olarak, “Bugiler, Açeliler, Benjar Kuntanlılar, Makassarlar, Sasaklar başta olmak üzere farklı etnik azınlık unsurlarda yaşamaktadır.”⁵

Öte yandan, Avrupa kıtasına bakacak olursak, etnik renklilik açısından ilk göze çarpan ülke eski Yugoslavya olacaktır. Yugoslavya zamanında farklı etnik ve dinî kökenlerin birarada yaşadığı ülkelerden birisiydi. Bu lke günümüze kadar varlığını sürdürememiş ve dağılmıştır. Bu dağılmanın en önemli sebeplerden biri olarak, ülke içindeki etnik kökenlerin birbiriyle olan çatışmaları örnek verilebilir. Ülkenin etnik kökenleri ve yurttaşlık algısı, bu çalışmanın ele aldığı konu ve temel sorunu doğrudan yansıtan bir görünüm sergilemektedir.

1918 yılında kurulan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) hem “millet” hem de “milliyet” kavramını birbirinden ayrı olarak kabul etmiştir. Bu ülkede toplam 26 farklı etnik grubun olduğu bilinmektedir. Bu etnik grupları kapsayarak ortaya çıkan “Yugoslav” terimi de ülkedeki farklı etnik kökenli gruplara ait bir üst kimlik olarak işlev görmüştür. Yugoslav kavramı ülke yurttaşlarını ifade etmek için genelleyici bir tabirdir. Nitekim Yugoslavya'da Sırlar, Hırvatlar, Boşnaklar, Macarlar, Arnavutlar, Slovenler, Türkler, Rumenler, Romanlar ve Ulahlar ülkenin çeşitli bölgelerinde yaşamış etnik gruplardır ve bunların her biri; aynı zamanda bir Yugoslav olarak nitelendirilmiş, kendilerini öyle kabul etmişlerdir.⁶

Etnik, dinî ve dilsel çeşitliliklerin olduğu ülkelerden bir diğeri de Fransa'dır. Fransa sömürgeci geçmişinin, sahip olduğu refah seviyesinin ve günümüzde yurttaşlarına sunabildiği ekonomik imkânların da etkisiyle çok kültürlü bir toplumsal yapıya sahiptir. Günümüz Fransa'sında etnik yapıyı Fransız, Bask, Bröton, Katalan, Alzaslı, Korsikalı, Arap-Berberi, Türk, Ermeni ve deniz aşırı bölgelerden gelenler oluştururken, konuşulan resmî dilleri ise Fransızca (Resmi Dil), Bask, Bröton, Katalan, Alzas ve Korsika dilleri oluşturmaktadır.⁷

⁵ <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1066.html> (Erişim Tarihi: 07.03.2017)

⁶ Yugoslavia's National Minorities under Communism by Paul Shoup, İn: Slavic Review, Vol. 22, No.1 (Mar., 1963), pp. 64-81

⁷ <http://www.mfa.gov.tr/fransa-kunyesi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 19.02.2017)

Fransa'ya sınır komşusu olan Almanya da çeşitli etnik kökenleri bünyesinde bulundurmaktadır. Bu durum, oransal olarak ifade edilecek olunursa, 2009 yılına ait verilere göre ülkede her 1000 kişiden 2.19'unun mülteci olduğunu görürüz. Bunun yanında ülke nüfusunun %91,5'inin Alman, %2,4'ünün ise Türk olduğu, geri kalan %6,1'lik kesimin ise Yunan, İtalyan, Polonyalı, Rus, Hırvat, Sırp ve İspanyollardan oluştuğu tespit edilmiştir.⁸

Farklı etnik kökenlerin birarada yaşadığı ülkelere daha fazla örnek vermek mümkündür. Bu bağlamda, Amerika kıtası ele alınırsa, ABD'de %79,96 Beyaz, %12,85 Siyah, %4.43 Asya kökenli olmak üzere farklı etnik kökenler vardır. Bunun yanında %0,97'lik oranla Kızılderili ve Alaska yerlileri, %0.18 oranla Hawaii ve diğer Pasifik ada yerlileri de bulunmaktadır. İki veya daha fazla etnik kökene sahip olanlar ise %1,61'lik bir orana sahiptir. Amerika Birleşik Devletleri Nüfus Sayım Bürosu (US Census Bureau) tarafından Meksika, Porto Riko, Küba, Dominik Cumhuriyeti, İspanyol, Orta veya Güney Amerika kökenliler Hispanik olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflamaya göre Hispanik ifadesi herhangi bir ırk veya etnik gruba ait olabilir. ABD nüfusunun yaklaşık %15,1'i İspanyollardan oluştuğu için, yukarıdaki listeye eklenmemiş ve Latin ve İspanyol kökenliler için ayrı bir liste yapılmıştır.

Çok dinli ve çok etnik kökenli toplumların bir diğer örneği Rusya'dır. Rus nüfusunun %77,7'sinin Rus kökenli olduğu ileri sürülmektedir. Bunun yanında Rusya'da %3,7 oranında Tatar, %1,4 oranında Ukraynalı, %1,1 Başkurt, %1 Çuvaş ve %1 Çeçen nüfusu bulunduğu söylenmektedir. 2010 yılına ait nüfus verilerine göre Rusya'da 200 ayrı ulusal ve/veya etnik grup bulunmaktadır.

2016 tahminlerine göre, Türkiye'de ise nüfusun %70-75'lik kesimi Türklerden, nüfusun %18'i Kürt kökenlilerden olup, %7 ile %12'si diğer etnik azınlıklardan oluşmaktadır.⁹

⁸ Forschungsgruppe Weltanschauungen in Deutschland (fowid) araştırması, <https://fowid.de/> , 17.01.2017 tarihinde alındı.

⁹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2075.html> (Erişim Tarihi: 17.04.2016)

Pakistan'ın etnik köken yüzdelerini incelediğimizde, nüfusun neredeyse yarısı %44,68'inin Pencap'lardan oluştuğunu görmekteyiz. Nüfusun geri kalanı %15,42 Peştun (Pathan), %14,1 oranında Sindhi, %8,38 oranında ise Sariaki'lerden oluşmaktadır. Bunun yanında Pakistan'da %7,57 Muhacir, %3,57 Balochi ve %6,28 oranında diğer etnik gruplar bulunmaktadır.¹⁰

Etnik çeşitliliğe Orta Doğu Coğrafyasından örnek vermemiz gerekirse, Irak'a bakmak isabetli olacaktır. Son yıllarda yaşanan olumsuz gelişmelerle birlikte, etnik ve dinî çatışmalarının şiddet eylemleriyle birlikte gündeme geldiği Irak'ın, yapılan tahminlere göre 24,5 milyonluk bir nüfustan oluştuğu söylenebilir. Irak etnik olarak Arap, Kürt, Türkmen ve Asuriler'den oluşmaktadır. Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Araplar dinî olarak Sünni ve Şii mezheplerine ayrılmış durumdadır. Öte yandan Kürtler, Irak'ın Araplardan sonra en büyük nüfusunu oluşturmaktadır. Dinî olarak daha çok Sünni oldukları söylenebilir. 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ın Kuzeyinde fiilen bulunan Kürt özerkliğini genişletmeye çalışan Kürtler, bu süreçte kendi parlamentolarını oluşturmuşlardır. Irak Türkmenleri ise ülkede Arap ve Kürtlerden sonra gelen en büyük etnik unsurdur. Önceki nüfus sayımları göz önüne alındığında, bugün Türkmenlerin 3,5 milyon civarı nüfusları olduğu tahmin edilmektedir. Irak'ın kuzeyinde yaygın olarak bulunan Türkmenler, Irak Devrim Konseyi'nin 1981 yılına ait bir kararıyla ülkenin güney kesimlerine zorla göç ettirilmiştir. Araplaştırma politikalarının bir sonucu olarak Kerkük ve çevresinde yaşayan Türkmenlerin arazileri istimlak edilmiş ve o bölgelere devlet katkısı ve maddi teşvik ile Arapların yerleşmesi sağlanmıştır. Türkmenler bugün Kerkük'e Kürt göçü ile gündemdedir ve Kerkük'teki fizikî yapılarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Irak'ta Araplar, Kürtler ve Türkmenlerin dışında Keldani-Asuri kilisesine bağlı Asuriler de yaşamaktadır.

Irak, dinî olarak Şii, Sünni ve Hristiyan gruplardan oluşmaktadır. Şiiler Irak nüfusunun yaklaşık %60'lık kesimini kapsamaktadır. Dinî merkezleri Necef ve Kerbela olan Şii mezhebi daha çok Araplar arasında yaygın olsa da, bölgede Şii Kürt grupları da bulunmaktadır. Yapılan seçimlerde Şiilerin güçlü çıkma olasılığı Arap ve

¹⁰<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2075.html> (Erişim Tarihi: 17.04.2016)

Batı dünyasını endişelendirmiş ve Irak'ın İran'la yakınlaşmasını gündeme getirmiştir.

Irak'taki bir diğer dinî mezhep olan Sünni nüfusunu daha çok Kürtler oluşturmaktadır. Bağımsızlık sonrasında Sünni azınlığın yönetiminde olan Irak'ta birçok Sünni lider seçimlerin ertelenmesini isterken, bazı radikal Sünni din adamları seçimleri boykot çağrısında bulunmuştur. Başkent Bağdat'ın kuzey ve batı kesimlerinde Sünni üçgeni adıyla anılan bölge, Amerikan kuklası olarak gördükleri geçici yönetime karşı çıkan direnişçilerin ana merkezi niteliğini taşımaktadır. Son olarak ülkedeki Hristiyan nüfus ise Irak nüfusunun %3'ünü oluşturmaktadır. Azınlık konumunda olan Hristiyanların çoğu Keldaniasuri kilisesine bağlı olmakla birlikte, birçoğunun saldırıya uğrama korkusuyla ülkeyi terk ettiği belirtilmektedir.¹¹

Toplumlar içerisinde etnik köken farkının yanında konuşulan diller de çeşitlilik göstermektedir. Bu konuda Türkiye ile konuşulan anadillere bakmak uygun olacaktır. Kültürel renklilik ve çeşitlilik açısından en önde sayılabilecek ülkelerden biri olan Türkiye ile ilgili olarak 1980-1990 yılları arasında yapılan bir çalışmada, nüfusun dil oranları incelenmiştir. Bu çalışmaya göre Türkiye'de 12 bin (2014) civarında kişi Abaza, 121 bin (2014) civarında kişi Abhazca (Gürcüce) konuşmaktadır ve bunların çoğunlukla Artvin, Çorum, Bolu ve Sakarya'da ikamet ettiği söylenmektedir; Adige yani Çerkez Dili 316 bin (2014) kişi tarafından konuşulmaktadır. Bunun yanında Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Şırnak, Mardin ve Siirt'te 621 bin, Hatay ve Antakya'da 1.130 bin kişinin Arapça konuştuğu tespit edilmiştir. Ülkemizdeki 66 bin Arnavut'un sadece 1.100 kadarı Arnavutça konuşmaktadır. Çoğunluğu Kars ilinde yaşayan 540 binden fazla kişinin Azerice konuştuğu tespit edilmiştir. Boşnakça konuşan kişi sayısının da 20 bin olduğu belirlenmiştir. Göçmenlerle birlikte Bulgarca konuşan nüfus sayısı 300 bin kişiye yakındır. Aynı verilere göre 70 bin kadar Ermeni'nin bin kişi kadarının sadece Ermenice konuştuğu, 2010 nüfus sayımına göre 516 bin civarında Çerkesin olduğu, fakat dil kullanımı hakkında detaylı verilerin bulunmadığı belirlenmiştir. 2014 verilerine göre Türkiye'de 7.700 kadar kişinin Kazakça konuştuğu tespit edilmiştir. Kürt dili "Kürtçe ise Zazaca, Dimlice ve Kırmançi ile Kırmançi lehçeleri olan Sikaki ve Herki ayrı diller olarak"

¹¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html> (Erişim Tarihi: 07.03.2017)

kabul edilmekle beraber, bu diller Türkiye’de 5 milyondan fazla kişi tarafından konuşulmaktadır. 1980 verilerine göre Lazca 92 bin kişi tarafından konuşulmaktadır. Bunun yanında çoğu İstanbul ve İzmir’de olmakla beraber yaklaşık 10 bin kişi ise Ladino konuşmaktadır. Yine aynı şekilde İstanbul ağırlıklı olmak üzere 5 bine yakın Rumca konuşan bulunmaktadır. Türkçe ise Türkiye’de yaşayan ve Türkçe konuşanların %90’ının anadili olmakla beraber ilden ile bu oran farklılık gösterebilmektedir. Uygurca çoğu Kayseri ili olmak üzere 500 kişi tarafından konuşulmaktadır; kaç kişinin Kırım Türkçesi, Osetçe ve Kumukça’nın da tam olarak konuştuğu bilinmeyen Türkiye’de bazı yerlerde konuşulduğu biliniyor. Bunun yanında Süryanice, lehçeleri Turoyo ve Hertvince ile beraber yok olma tehlikesinde olan diller arasında gösterilmektedir. Ek olarak Türkmencenin Türkiye’de bin kadar kişi tarafından konuşulduğu belirlenmiştir.¹²

Her ne kadar veriler 2014 yılına ait olsa bile, bize Türkiye’nin etnik çeşitliliği kadar dil zenginliğini de barındırdığı bilgisini kanıtlamaya yeterli olmaktadır. Görüldüğü üzere incelenen farklı ülkelerin etnik kökenler, anadil kullanımı, inanç tercihleri ve kültürlerinde çok renklilik bulunmaktadır. Bu durum ülkelerde farklı kültürler arasında çeşitli kutuplaşmalara ve ayrışmalara, hatta çatışmalara sebep olabilmektedir.

1.1.1. Günümüz Toplumlarında Yaşanılan Dinî veya Etnik Kökenli Sorunlardan Bazılarına Örnekler

Günümüzde etnik, kültürel ve dinî farklılıkları barındıran toplumlarda çeşitli çatışmalar yaşanmaktadır. Söz konusu çatışmalara örnek olarak, temelleri 1871 yılında atılan Alman İmparatorluğunun devamı olan ve günümüzde uygar toplumlar arasında gösterilen Almanya ele alınabilir.

Alman ulus-devlet modeli, ulusu etnisite bağlamında görmekte ve dil birliğini esas almakta, aynı orijinden gelmeyi ilke edinmekte ve hatta ırksal verileri esas

¹² <https://www.ethnologue.com/country/TR/languages> (2014 J. Leclerc). (Erişim Tarihi: 31.03.2017)

almaktadır. Bunun en aşırı biçimi Nazilerde kan bağı şeklinde ortaya çıkmıştır (Saklı, 2012, s. 14).

Bu konuyla ilgili olarak, Kadıoğlu, Alman imparatorluğunun 1871’de etnik kimlik üzerine kurulmasının Almanya’yı sonunda Nasyonal Sosyalizme sürüklediğini ileri sürmektedir. 1871 yılında kurulan Alman İmparatorluğunun temel alındığı etnik kimlik meselesi Kadıoğlu tarafından, daha Alman İmparatorluğu kurulmadan önce Almanya’nın gelecekte Nasyonal Sosyalizme yöneleceğini gösteren bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Kadıoğlu’na göre, bu tarz etnik ayrımlar isyankârlığa, bağnazlığa ve bazen de ırkçılığa dönüşebilmektedir. Nitekim Almanya’da bu olgu gerçekleşmiş ve yapılan etnik ayrımlar Nasyonal Sosyalizme giden yolu oluşturmuştur (Kadıoğlu, 1993, s. 101).

Kadıoğlu’nun belirttiği ve Almanya örneğinde görüldüğü gibi etnik yapı üzerine kurulu devletlerde azınlıkta kalanlar üzerinde çeşitli baskılar kurmak, ayrımcılık yapmak ve zaman zaman şiddet uygulamak olağan hale gelebilmektedir. Söz gelimi, Kadıoğlu’nun da vurguladığı gibi Almanya’da etnik ayrımcılık ve ilk ırkçı uygulamalara maruz kalan kesimlerden birisi Polonyalılarıdır. Polonyalıları, 1890’dan sonra mevsimlik işçi olarak geldikleri Almanya’dan geri dönmemişler ve Almanya’nın batısında sanayileşen bölgelere göç ederek maden ocaklarında çalışmışlardır. Böylelikle Almanya’nın ilk etnik azınlık mahalleleri oluşmuş ve Polonyalıları aşağı-insan tanımlamasına maruz kalan yabancılar olmuşlardır (Kadıoğlu, 1993, s. 106).

Daha sonraki yıllarda Almanya’da Polonyalıları etnik azınlık olarak yaşamlarını sürdürmüş, hatta Nazi Almanya’sında Alman bir işçiye göre daha fazla çalışıp daha az maaş aldıkları için işverenler tarafından rağbet görüp daha çok tercih edilmiştir. Buna rağmen Alman ırkının çoğalmasını sağlamak için Alman işçilere tanınan ücretli izin, hastalık veya yaşlılık ayrıcalıkları, bunun yanında gebelik, aile ve çocuk ödenekleri gibi hakların yabancı işçilere verilmesi yasaklanmıştır. Yapılan ayrımcılık bunlarla da sınırlı kalmamış, Almanların ve Polonyalıların birbirlerine karışmamaları için cinsel ilişkiye girmeleri de yasaklanmıştır. Konulan bu yasağın ihlal edilmesi halinde, Polonyalıları ölüm, Almanlara ise hapis cezası verilmesi kararlaştırılarak

etnik kökenler arasındaki ayrımlar çok daha açık bir hal almıştır (Kadioğlu, 1993, s. 106).

Adolf Hitler'in siyasî olarak ülkenin başına geçmesinden sonra, 15 Eylül 1935 yılında çıkarılan Nürnberg Yasalarıyla ayrımcılık sınırları daha sert ve belirgin hale gelmiştir. Bu yasalarla Yahudi kökenli yurttaşlar ikinci sınıf yurttaş haline getirilmiştir. Bu durum dönemin sosyo-ekonomik şartlarıyla daha da vahim bir hal almış ve ayrımcılık çok daha net ve keskin bir boyut kazanmıştır.¹³

Almanya'da sadece Polonyalılar ve Yahudiler değil, aynı zamanda Almanya'nın birlik ve gücüne tehdit oluşturduğu düşünülen asosyaller, değersizler, gericiler, Çingeneler, Yahudiler, Sovyet savaş esirleri, eşcinseller, engelliler ve daha birçok grup pogromlara ve öjenik uygulamalara ya da kitlesel kıyımlara maruz kalmışlardır (Arslan, 2013, s. 6).

Alman kamplarında insanlar, hemen öldürülüyor, açlıkla ölüme zorlanıyor, yine de ölmüyorlarsa fırınlarda yakılıyorlardı. Almanlardan 4-7 milyon insan bu şekilde hayatını kaybetmişti.

Almanya'daki bu insanlık dışı uygulamalar II. Dünya Dünya Savaşı döneminde doruk noktasına ulaşmış ve savaşın vahşi yüzü açığa çıkmıştır. Savaş sonrasında dünya genelinde, 8-9 milyonu asker olan en az 20 milyon Sovyet yurttaşı, 4-7 milyon arasında Alman yurttaşı olmak üzere savaş resmen sona erene kadar toplam 60 milyondan fazla –sivil ve asker– insan hayatını kaybetmiştir. Almanya cephesinde etnik ve dinî farklılık veya üstünlük düşüncesiyle beslenen savaşın sonunda hayatını kaybetmiş olan farklı ülkelere ait insanlara ilişkin tablo vahşetin boyutunu gözler önüne sermektedir (Atıcı, 2009, 180-181).

“Yugoslavya'da 1,5 milyon, Yunanistan'da 80 bin kişi (açlıktan 140 bin kişi ölmüş), Macaristan ve Çekoslovakya'da 200 – 300 bin, Norveç'de 10 bin, Danimarka'da çok daha az, Finlandiya'da 80 bin, Fransa'da 550 – 600 bin, Belçika'da 60 bin civarı, İtalya'da 400 bin civarı, Japonya'da 1,5 – 3 milyon arası,

¹³<https://www.usmmm.org/outreach/tr/article.php?ModuleId=10007687> (Erişim Tarihi: 02.07.2016)

İngiltere’de 350-400 bin, ABD’de 305 bin, Kanada’da 35 bin, Avustralya’da 19 bin, Yeni Zelanda’da 11 bin, Güney Afrika’da 8 bin, İngiliz sömürgelerinde 20 bin, Hindistan’da 32 bin civarı sivil ve asker” kayıpları kayıtlara geçmiştir.

Sivil ölümleri, daha çok, direniş hareketlerinin en güçlü olduğu yerlerde olmuştur. Evlerinden uzaklara gitmek zorunda kalan insanlardan savaş sonrasında evlerine sağ salim dönenler, ciddî şekilde ruhsal sorunlar yaşamıştır... 1940’larda ABD’de de İngiltere’de de aileler parçalanmış, boşanmalar artmıştır. Boşanma yüzdeleri, Amerika’da normalden 2 kat fazlaya, İngiltere’de ise 5 katına yükselmiştir. Amerika’da gayr-i meşru doğumlar %50 artarken, İngiltere’de 3 katına çıkmış, 60 binden fazla geri hizmetteki Amerikan askeri, İngiliz kadınlarla evlenmiştir. Savaş, aile hayatını da toplumsal dengeleri de altüst etmiştir (Atıcı, 2009, s. 180-181).

Çağrı Erhan, “İkinci Dünya Savaşı sona ermesine rağmen, Avrupa ve dünyada barışın tam anlamıyla sağlanabilmesi için, Almanya üzerinde müttefik güçler arasında çıkan anlaşmazlığın çözülmesi” gerektiğini vurgularken, “Müttefikler Almanya'nın gelecekte doğurabileceği tehlikeleri ortadan kaldırabilmek için” gerekli önlemleri almaları gerektiğini de vurgulamaktadır (Erhan, 1996, s. 269).

Tablo 1.1. Federal Almanya'da Yabancı Nüfus Oranı

	TOPLAM NÜFUS	YABANCI NÜFUS	ORAN (%)
1961	56.174	686	1,2
1970	60.650	2.600	4,2
1980	61.657	4.453	7,2
1990	79.753	5.342	6,7
2000	82.259	7.296	8,8
2010	81.751	6.753	8,2
2014	80.925	8.153	10,1

Kaynak: <https://www.destatis.de/DE/Startseite.html> (Erişim Tarihi: 25.06.2017)

I. ve II. Dünya Savaşlarının ardından, insanlık ailesinin savaş, korku ve yoksunluğu bir daha yaşamaması amacıyla, 10 Ekim 1948 tarihinde ilân edilen *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*, insanların haklar ve sahip olduğu onur bakımından eşit doğduklarını dile getirmektedir. *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*’ni kabul olmakla ‘insan haklarını’ korumanın sözünü veren Federal Almanya’da, 1961 yılından

günümüze kadar geçen sürede yabancı nüfusun oransal bağlamda artış gösterdiğini aşağıdaki verilerden görebiliriz.

Sonuç olarak, Almanlar İkinci Dünya Savaşı sonrasında Nasyonal Sosyalizm benzeri yapıların yeniden oluşmasını önlemek amacıyla sosyal mühendislik projesi öngörmüşse de, 19. yüzyıldan beri süregelen Alman kimlik anlayışını yok edememiştir (Kadioğlu, 1993, s. 109).

Nazi ideolojisini benimsemiş ırkçı örgütler, 20 ve 21. yüzyıllarda da, yoğun olmamakla birlikte eylemlerini sürdürmüştür. Bunların en dikkat çekici eylemlerinden birisi, Solingen Faciası'dır. Bu facia 29 Mayıs 1993 tarihinde Almanya'nın Solingen şehrinde meydana gelmiştir. Olayda Türk asıllı bir ailenin evi dört aşırı sağcı Neo-Nazi tarafından kundaklanmış ve bu olay sonucunda aile bireylerinden beş kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁴

Almanya'nın günümüzdeki renkli etnik kökeni ve liberal devlet yapısı içerisinde anayasal haklarını kullanarak protesto yürüyüşleri yapabilen Neo-Nazi gruplar ve bunların karşıtları çatışma içerisindedirler. 2016 yılında yaşanan aşağıdaki örnek de bu çatışmaları doğrular niteliktedir.

Almanya'nın başkenti Berlin'de Neo-Nazi bir grup ile "Nazisiz İttifak" isimli başka bir grup gösteri düzenlemiştir. Yaklaşık iki bin Neo-Nazi'nin düzenlediği "Merkel gitmeli-Halk biziz" adlı protestolarda, karşıt görüşte olan "Nazisiz İttifak" adlı oluşumla Neo-Naziler karşı karşıya gelmiş ve sözlü sataşmalar başlamıştır. Olayların alevlenmesiyle birbirlerine şişe fırlatmaya başlayan göstericilere polis biber gazı ile müdahale etmiş ve bu gösteriler sonucu park halinde olan üç araç zarar görürken, 13 polis yaralanmış, 5 kişi de gözaltına alınmıştır.¹⁵

Almanya'da görülen bu tür gerginlikler ve çatışmalar, yalnızca etnik köken farklılığından değil, inanç ayrılığı sebebiyle de doğabilmektedir. Neo-Nazi gruplarının yalnızca etnik kökene değil, Hristiyanlık dışındaki diğer dinî inançlara

¹⁴<http://www.nytimes.com/1993/06/04/opinion/the-solingen-tragedy.html> (Erişim Tarihi: 20.02.2017)

¹⁵<http://t24.com.tr/haber/almanya-da-neo-naziler-sokaga-indi-multecileri-istemiyoruz.339572> (Erişim Tarihi: 21.02.2017)

karşı oldukları da görülmektedir. Nitekim Nazizm felsefesinde de ana merkez ırk olmakla beraber, özellikle Yahudilere karşı inanç açısından da ayrımcılık yapılmaktadır. Bunlar, etnik ve dinî farklılığın yarattığı tipik çatışma örnekleridir. Bu tarz etnik ve dinî temelli ayrımlardan kaynaklanan çatışmaları Almanya'nın sınır komşusu olan Fransa'da da görmek mümkündür. Etnik kökeni oldukça renkli olan Fransa Devleti, günümüzde, yurttaşlık hakkı vereceği bir yabancının, "asimile" olması zorunluluğunu öne sürmektedir. Yakın tarihte çıkan bir yasayla yürürlüğe giren bu koşul, Fransız yurttaşlığı adaylarına Fransız toplumuna 'asimile' olduklarını ispat yükümlülüğü altına sokmuştur. Fransız parlamentosunda aylarca süren tartışmalar sonucu kabul edilen bu yasaya göre, sadece "Fransa'da ikamet hakkı elde etmek için Fransa'da yaşayan bir kişiyle evlenenler 5 yıl hapis ve 15 bin Euro para" cezasına çarptırılacaktır. Normalde Fransız yurttaşıyla evli göçmenin yurttaşlık başvurusu yapma hakkı 1 yıl iken, yeni yasayla birlikte bu süre 2 seneye çıkarılmıştır.¹⁶

Zaman zaman insan haklarına aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilen bu tür tutumları benimsemiş ve farklı etnik kültürlerden oluşan Fransa'da da çeşitli çatışmalar ve fikir ayrılıkları görüldüğünü söyleyebiliriz. Günümüzde aktif bir şekilde tırmanmaya devam eden bu çatışmalar, aşağıdaki çalışmada verilmiştir.

İnsan Hakları Ulusal Danışma Komisyonu (CNCDH, 2013) tarafından yayınlanan rapora göre, Fransız toplumunda ırkçı ve mülteci düşmanı fikirlerin son yıllarda belirgin bir artış gösterdiği tescillenmiştir. Buna göre Fransız nüfusunun %84'ü ırkçılığın yaygınlaştığını düşünmektedir. Ayrıca Fransız nüfusunun %35'i kendisini "ırkçı" veya "biraz ırkçı" olarak tanımlamaktadır. Aynı çalışmanın 2012 yılı verileri incelendiğinde, bu oranın %29 olduğu ve bu bağlamda bir yıl içerisinde %6'lık bir artış olduğu gözlenmektedir. Bu verilere ek olarak, her 10 Fransız'dan 6'sının, yabancıların bazı davranışlarına karşı ırkçı eylemlerin uygulanmasının meşru olduğunu savunduğu anlaşılmaktadır. Bu oran kendisini sağcı olarak tanımlayanlar arasında %73'e kadar yükselebilmektedir. Rapordaki verilere göre, katılımcılar Fransa'da olması gerekenden fazla, aşırı sayıda göçmen olduğu görüşünde birleşmektedirler. Bütün bu bilgiler ışığında ırkçı söylemlerin Fransa'da 2011 yılına

¹⁶<http://www.ntv.com.tr/dunya/fransiz-vatandasligi-icin-asimile-olma-sarti.Zs6lUVWJoEioRYhMCi-eZA> (Erişim Tarihi: 20.02.2017)

oranla %11,3 arttığı belirtilmektedir. İçişleri Bakanlığı'nın verilerine göre ise Fransız polisi ve jandarması Müslümanlara karşı gerçekleştirilmiş 226 ırkçı eylem kaydetmiştir. Müslümanlara karşı gerçekleştirilen bu eylemler en çok Paris ve banliyölerde gözlenmiştir. Bunun yanında sözlü olarak gerçekleştirilen ırkçı saldırıların ise sadece %8'inin ihbar edildiği belirtilmektedir. CNCDH bu tür olayların sebebi olarak ekonomik krizi ve insanların işini yabancılara kaptırma korkusunu dile getirmektedir. Toplumsal dayanışma ve sosyal güvenlik sisteminin zayıflaması yurttaşlarda ırkçılık ve yabancı düşmanlığı oluşturmakla birlikte, bazı siyasetçilerin bu yöndeki söylemleri de bu kaygıları körüklemekte ve yeni sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır.¹⁷

Nitekim, bu tür siyasî söylemlerin de etkisiyle, Fransa ile Belçika sınırına yakın Cambrai şehrinde kebabçı dükkânı işleten Türk kökenli bir kişi ırkçı saldırılara hedef olmuştur. Olayın mağduru kişi, dükkânının yakınlarında bulunan bir kaldırımda dururken, içinde üç kişinin bulunduğu ve Fransız bayrağı taşıyan bir otomobilden açılan ateş sonucu yaralanmıştır. Daha sonra açıklama yapan, Cambrai Savcısı Remi Schwartz, mağdurun hayati tehlikesi olmadığını ve ateşi açan kişinin aynı gece intihar ettiğini belirtmiştir. Araçtaki diğer failerin ise gözaltına alındığını açıklayan savcılık, alınan ifadeler sonucu mağdurun “dış görünüşü” nedeniyle hedef seçildiğini belirtmiştir.¹⁸

Çok dinli ve çok etnik kökenli toplumsal yaşamın yol açtığı bu tür sorunlar çağımızda sadece Fransa ile sınırlı kalmamaktadır. Benzeri bir toplumsal yapıya sahip olan Malezya ve Endonezya'da da son derece ciddi insan hakları ihlallerine yol açan gelişmelere tanık olmaktadır.

Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da Mart 2017'de 4 Myanmarlı Budist'in öldürülmesi sonucu soruşturma başlatılmıştır. Cinayetlerin Myanmar'da bulunan “Müslüman ve Budistler arasındaki etnik ve dinî çatışmalarla bağlantılı olmasından endişe duyan Malezyalı yetkililer, Myanmarlı çok sayıda göçmenin gözaltına alınarak sorgulandığını belirtmişlerdir. Malezya'da 400 bin civarında Myanmarlı

¹⁷<http://www.dw.com/tr/fransada-%C5%9Fok-%C4%B1rk%C3%A7%C4%B1%C4%B1k-raporu/a-17537619> (Erişim Tarihi: 15.02.2017)

¹⁸<http://www.hurriyet.com.tr/fransada-turke-irkci-kursun-40014936> (Erişim Tarihi: 25.02.2017)

göçmen” yaşamaktadır. Geçtiğimiz yıllarda yüzlerce kişi Myanmar’ın Arakan eyaletinde Rohingya Müslümanlar ile Budistler arasında yaşanan şiddet olayları sonucu hayatını kaybetmiş ve kısa sürede yayılan olaylar sonucu binlerce Müslüman botlarla Malezya’ya kaçmak zorunda kalmıştır. Birleşmiş Milletler kayıtlarına göre, Myanmar’da 23 bin Rohingya Müslüman’ın yaşadığı söylene de, gerçek rakamın çok daha fazla olduğu belirtilmektedir.¹⁹

Endonezya’da da benzer olayların yaşandığı gözlemlenmektedir. Sumatra adasında yaşayan “Açe halkı Hollanda sömürgeciliğinin bir devamı olarak gördükleri Endonezya sömürgeciliğinden rahatsız olmakta ve kendi bağımsız devletlerini kurmak için mücadele etmektedir.” Bu amaçla kurulan “Milli Kurtuluş Cephesi adlı örgüt, 4 Kasım 1976’da yayınladığı bir bildirgeyle, Açe Sumatra’nın bağımsızlığını ilân etmiş ve bağımsız bir hükümet” kurulduğunu açıklamıştır. Lâkin Endonezya hükümeti dış desteklere ve askerî gücü sebebiyle bağımsızlık ilânına yaşam şansı tanımamıştır. Açe Sumatra halkı bağımsızlık mücadelesini ve arzusunu sona erdirmemiş ve hâlâ “Açeliler Endonezya milliyetçiliğini” benimsemeye zorlanmaktadırlar. Bu mesele “Endonezya yönetiminin sürekli başını ağrıtan” bir mesele olarak varlığını günümüzde sürdürmektedir.²⁰

Günümüzde farklı dinî ve etnik kökene sahip toplumlarda yaşanan sorunların en düşündürücü ve en çarpıcı örneği, elbette eski Yugoslavya’nın dağılmasıyla yaşananlar olmuştur. Onlarca yıl çok farklı grupları barış içinde birarada yaşatmayı başarmış bir ülke olarak Yugoslavya’nın dağılmasıyla birlikte etnik ve dinî gruplar arasında şiddetli silâhlı çatışmalar başlamış ve Avrupa’nın göbeğinde insanlık yeni bir soykırıma tanık olmuştur. Bunlardan en belirgin ve ağır olanı Sırp tarafının Boşnak ve Bosna-Hersek tarafına karşı yürüttüğü eylemlerdir. Kendi kültürünü yaşamak ve yaşatmak isteği, kendi dilini konuşabilme özgürlüğü ve kendi kendisini yönetebilme hakları konusunda çeşitli reformlar yapılmış olsa da, gerçekleşen çatışmaların önüne geçilememiştir. Bosna-Hersek’te ve diğer bölgelerde çeşitli etnik kökenlere mensup gruplar bağımsızlıklarını ilân etmişler ve bunu kabul etmeyen Sırplarla aralarında şiddetli çatışmalar başlamıştır. Hatta bu savaşların bazıları kıyım

¹⁹http://www.ntv.com.tr/dunya/myanmardaki-catisma-malezzyaya-sicradi,kZT_qQnWi0uzdnbciss06Q (Erişim Tarihi: 07.03.2017)

²⁰http://www.davetci.com/d_ulke/isl_ulke_endonezya.htm (Erişim Tarihi: 07.03.2017)

ve katliam niteliğindedir. Bosna'nın bağımsızlığını kabul etmeyen Sırlar, uluslararası kayıtlara göre 1992 ile 1995 yılları arasında 200 bin kadar Boşnak asıllı yurttaşın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Bu katliam tüm dünyanın gözü önünde ve Avrupa gibi bir yerde gerçekleşmiş olup, Boşnakların Sırlar tarafından sistematik bir soykırıma maruz kaldıkları kabul edilmiştir. Bugüne kadar “Srebrenitza etrafında 42 toplu mezar bulunmuş” ve “22 bölgede daha toplu mezarlar olduğunun tahmin edildiği” belirtilmektedir.²¹

Avrupa'dan Türkiye'nin de yer aldığı coğrafyaya dönecek olursak, Irak, Orta Doğu'da birlikte yaşayan farklı etnik kökenlerin çok şiddetli çatışmalarına sahne olan ülkelerden biridir. Buna verilebilecek en iyi örneklerden birisi Halepçe Katliamıdır. 1980'li yılların ortalarında, Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak, bir yandan İran'la savaşırken, diğer yandan da içerisindeki Kürt isyancılara karşı mücadele yürütmüştür. Mesut Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokrat Partisi ile Celal Talabani liderliğindeki Kürdistan Yurtsever Birliği, Saddam Hüseyin hükümetine karşı çıkmıştır. Bu iki örgütün “Kürdistanî Cephe” adıyla birleşmesi ve çok daha büyük bir güç elde edip Süleymaniye çevresini kontrol altına almaya başlaması Saddam Hüseyin'i kızdırmış ve bunun sonucunda Irak ordusu önce bölgeyi konvansiyonel silahlarla bombalayarak camların kırılmasına neden olmuş; daha sonra ise kimyasal bombalarla kırılan camlardan içeriye zehirli gazların nüfuz etmesi sağlanmıştır. Bombardımanda hardal, sârin ve VX gibi gazlar içeren bombalar kullanılmış ve bu gazlar sonucunda, birçok yaşam sona ermiştir.²²

Bu bombardıman sonucu kimi insanlar evinin kapısında, kimileri de bahçesinde veya sokak duvarlarına dayanmış halde ölüme yakalanmışlardır. 17 Mart tarihine kadar aralıklarla devam eden saldırılarda ölenlerin tam sayısı hâlâ belli değildir. Ancak kabul edilen gerçek şu ki, yapılan saldırılar sonucu çoğu kadın ve çocuklardan oluşan en az 5 bin kişi yaşamını yitirmiş, 14 bin 765 kişi de

²¹ <http://www.meltemhaber.com/?haber,10598/bilinmeyenler--sirpların-bosnak-soykirimi-> (Erişim Tarihi: 07.03.2017)

²² <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/halepce-elma-kokusuyla-gelen-katliam> (Erişim Tarihi: 07.03.2017)

yaralanmıştır. Saldırlardan sonra kasabaya giden yabancı gözlemciler ise, belirtilen bu sayıların çok daha fazla olduğu görüşündedirler.²³

Asya, Avrupa ve Orta Doğu'da olduğu gibi, Türkiye'de de etnik köken farkı sebebiyle çeşitli çatışmalar çıkmış ve çıkmaktadır. Türkiye tarihinde 6-7 Eylül olayları olarak geçen hadiseler, 6 Eylül 1955 tarihinde patlak vermiştir. Kıbrıs'taki Türkler ile Rumlar arasındaki anlaşmazlık ile başlayan Türk-Rum anlaşmazlığı çeşitli basın ve medya kuruluşlarının galeyana getirmesiyle yağmaya varan bir vandallık eylemini doğurmuştur. “6-7 Eylül olaylarında, Türk basınına göre 11 kişi” yaşamını yitirmiştir. “Yaralı sayısı resmi rakamlara göre 30, gayri resmi kaynaklara göre 300’dür.” Nitekim, “sadece Balıklı Hastanesi’nde 60 kadın tecavüz nedeniyle tedavi” görmüştür. Aynı şekilde, “resmi rakamlara göre 5.300’ü aşkın, gayri resmi kaynaklara göre 7 bine yakın bina saldırıya uğramıştır.” Bu olaylar sırasında en büyük tahribat İstanbul Beyoğlu’nda yaşanmış olup, bunu sırasıyla “Eminönü, Fatih, Şişli, Beşiktaş, Sarıyer, Kadıköy, Adalar, Üsküdar ve Bakırköy” izlemiştir. Olaylara şahit olan bir tanık o günü şu sözlerle anlatmaktadır:

Annemin evindeyken orada gördüklerime inanmadım. Kapılar ve pencereler artık yoktu. Buzdolapları, dolaplar, aynalar parçalanmış ve evinin önüne yığılmıştı. Yataklar, yorganlar kesilmiş, yünler her tarafa dağıtılmıştı. Elbiseler, ayakkabılar, örtüler, halılar lime lime edilmiş, yığınlar halinde tabak çanak binlerce parçaya bölünmüştü. Somya parçalanmış, avizeler, vitrinler, masalar, sandalyeler ve koltuklar baltayla kesilmişti. Yerde odun, kömür ve gaz, tuz ve şeker, yağ ve yumurtalardan bir birikinti oluşmuştu. Soba da tahrip edilmiş, bazı valizlerin içindekiler dahi makasla kesilerek kullanılamaz hale getirilmişti.²⁴

Bahsi geçen durum Türkiye'de farklı etnik kökenler arasındaki kutuplaşmanın şiddete vardığı durumların tipik bir örneğidir. Yine yukarıda bahsedilen diğer örneklerde görüldüğü üzere bu tarz farklı kültürler arasındaki kutuplaşmalar sık sık şiddet eylemlerine dönüşmekte ve çok ağır sonuçlara sebep olmaktadır.

Etnik köken veya dinî farklılık temelli olduğu söylenen bu tür insanlık dışı eylemler her zaman kitlesel veya grup-grup çatışması şeklinde olmamakta, zaman zaman da gündelik hayat içerisinde doğrudan doğruya kişiden kişiye yönelebilmekte ve maddi şiddetin yerini sözel şiddet ve ayrımcılık alabilmektedir. Çünkü yukarıdaki

²³<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/halepce-elma-kokusuyla-gelen-katliam> (Erişim Tarihi: 07.03.2017)

²⁴<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/6-7-eylul-1955-yagmasi-ve-1964-surgunleri-1428641/> (Erişim Tarihi: 25.02.2017)

örnekler, aşağıda bahsedilecek olan gündelik hayatta yaşanan, basit görünümlü kutuplaşmaların giderek şiddetini artırmasıyla ortaya çıkabilmektedir. Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi bazen de kendi dinî inanç ve yaşam kültürlerinden hareketle bireylerin kendilerinden olmayan bireylere sözle ayrımcılık yapmakta, farklı olanı kendi dinî inancından veya değer anlayışından hareketle yargılayabilmekte yaşam tarzına müdahale edebilmektedir.

Trabzon Valiliği, kent merkezinde bulunan “Sosyal Bilimler Lisesi’nin Esiroğlu beldesindeki YİBO’ya taşınmasına” karar vermiş ve bunun üzerine İl Millî Eğitim Müdürü “taşınmayla ilgili skandal bir açıklamada” bulunmuştur. Yaptığı açıklama ise şu sözleri içermektedir:

Bu okulda öğrencilerin bir kısmı yatılı olarak okulda kalıyor. Bu nedenle okulun bir yurt ihtiyacı vardır. Şimdiki okul binasında sınıfları kapattık, yurt yaptık. Öğrenciler sınıftan bozma odalarda kalıyor. Bir de erkek öğrenciler ile kız öğrenciler aynı binada altlı üstlü kalıyor. Aynı merdiveni kullanarak istirahat çekiliyorlar. Aynı merdivenleri kullanarak uyumaya gitmeleri, inanın beni iki yıldır rahatsız ediyor ve diken üstünde oturmama sebep oluyor.

Kırbaş’ın sarf ettiği bu sözler ve “okulun taşınması kararı Trabzon’u” ayağa kaldırmıştır.²⁵

Yukarıdaki örnekte görülen ifadeler kendi ahlâki normlarına göre başka bireylerin yaşam alanına düşünce olarak müdahalede bulunan bir muamele biçimini ifade etmektedir.

Fakat bu tür müdahaleler farklı kesimlerden de gelebilmektedir. Söz gelimi, Cumhuriyet Halk Partisi Tekirdağ İlçe Gençlik Kolları Başkanı Önay Taşdelen attığı bir Twitte, “Memur Sen” tarafından yapılan eylemi kast ederek. “Yarın saat 12’de Tuğlalı Park’a karakter fukaralarının eylemi varmış. Kamuda başörtüsünün özgürlüğünü istiyorlarmış. Nankör köpekler.” ifadesini kullanmıştır. Bu Twitin medyada yer alması üzerine Cumhuriyet Halk Partisi, Merkez İlçe Gençlik Kolları Başkanı’nı ihraç istemiyle disipline sevk etmiş ve yapılan toplantının ardından Taşdelen kendi partisinden hızla ihraç edilmiştir.²⁶

²⁵http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/437372/Milli_Egitim_Muduru_nden_skandal_sozler_.html (Erişim Tarihi: 25.02.2017)

²⁶<http://www.milliyet.com.tr/-nankor-kopekler-tweeti-chp-li-baskan-a-pahaliya-patladi-siyaset-1647655/> (Erişim Tarihi: 25.02.2017)

Gündelik hayatta yüzlercesine rastladığımız ve kendisi gibi olmayana yönelik bu tür hakaret, ayrımcılık, aşağılama içeren söylemler, zamanla birike birike çok daha büyük grupsal çatışmaların doğmasına yol açabilmektedir. Günümüzde çok dinli ve çok etnik kökenli toplumlarda mevcut olan bu tehlikenin farkında olan kimi insanlar ise bireysel ve kurumsal düzeyde çözüm yolları aramaktadır.

1.2. Günümüz Toplumlarında Karşılaşılan Sorunların Çözümüne Yönelik Farklı Yaklaşımlar

Buraya kadar anlatılardan hareketle, çağımız toplumlarının heterojen bir yapıya sahip olduğu, bu tür toplumlarda farklı etnik kökene, inanca ve ahlâk anlayışına sahip insanların birarada yaşamak zorunda oldukları ama yaşayamadıklarını, aralarında sözel ayrımcılık ve şiddetten silahlı çatışma ve iç savaşa kadar uzanan çatışmalar çıktığını ve ciddi hak ihlalleri yaşandığını söyleyebiliriz.

Ne olursa olsun insanların birarada yaşamak zorunda olduğunun farkında olan kimi düşünürler, karşılaşılan sorunların çözüm yolları üzerine araştırma, inceleme ve sorgulamalar yapmakta ve neticede ortaya yeni fikirler atılmaktadır. Bu tür çalışmalar sonucu ortaya çıkmış olan en köklü metinlerden birisi de *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesidir*.

Birarada yaşama zorunluluğu hakkında, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*²⁷'nin birinci maddesinde, “Bütün insanlar ...birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdır” denildiğini, bu düşüncenin insan haklarının temelini oluşturduğunu ve söz konusu bildirgenin ikinci maddesinde “...ırk, renk, din...” gibi konularda ayrımcılığın yasaklanarak bütün insanların birarada yaşayabilmelerinin önkoşullarına işaret edildiğini söyleyebiliriz. Fakat yine söz konusu bildirmede ve günümüzde ki diğer insan hakları belgelerinde “İnsanlar arasında neden ayrımcılık yapılmamalı?” sorusuna verilen yaygın yanıtın, “çünkü insanlar onur ve haklar bakımından eşittir, akıl ve vicdanla donatılmışlardır” şeklinde özetlenebileceğini görmekteyiz. İnsanların akıl ve vicdan sahibi oldukları için ayrımcılığa tabi

²⁷<http://insanhaklari.maltepe.edu.tr> (Erişim Tarihi:11.03.2016)

tutulamayacağı ve etnik kökeni, inancı, ideolojisi ne olursa olsun bütün insanların birarada, barış içinde yaşaması gerektiği iddiasıyla somutlaşan yaklaşım tarzı felsefi açıdan yetersiz bir temel oluşturmaktadır. Başka bir anlatımla, çağımızda genel kabul gören insan hakları ilkelerinin yeniden, insana ve insanın değerine ilişkin felsefi bilgidен hareketle temellendirilmesi ve birarada yaşayabilme kültürünün de bu temelden hareketle oluşturulması gerekmektedir.

Yukarıda örneklendirilen ve ciddî insan hakları ihlallerine yol açan sorunların çözüm yollarına ya da çağdaş çoklu toplumlarda insanların birarada nasıl yaşayabileceği sorununu çözmeye yönelik iki temel düşünce veya yaklaşım biçimi karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi insanlar, olaylar, yaşam tarzları, eylemler ve benzeri konularda değer farkı gözetmeyen, değer (iyinin) göreliliği olduğu veya her şeyin aynı değerde olduğu fikrini esas alan liberal anlayış ve bu anlayış üzerine inşa edilen her kültüre saygı ilkesidir. Bu ilkeyi benimseyen liberal görüşe göre, “birey, kendisinden başka hiç kimsenin çıkarlarını ilgilendirmediği sürece, kendi eylemlerinden dolayı topluma karşı sorumlu değildir” (Mill, 2000, s. 125) ve bu yaklaşım biçimi anayasaların ve insan haklarının yorumlanmasında esas alınmalıdır.

Doğa durumundaki kişi, sınırsız bir özgürlüğe sahipse, sahibi olduğu malın efendisiyse, kendisinden üst bir güce uyruk değilse, özgürlüğünden vazgeçmemeli, kendisine ait özgürlükten vazgeçip herhangi bir gücün güdüm ve kontrolüne tabi olmamalı. Ancak, böyle bir durum fantastik olmaya mahkumdur. Zira, kişilerin sahibi oldukları mülkün ve özgürlüğün, hak ve menfaatlerinin teminatı yoktur. Her an bir tecavüze ve işgale muhatap olması muhtemel ve mümkündür. Bu bakımdan, insanlar sahibi oldukları can ve mallarının güvenliği ve korunmasını sağlamak için birleşerek daha üstün bir güç oluşturabilirler. Bu durum, korunmanın ve özgürce yaşamanın da teminatıdır (Locke, 2012, s. 111-112). “Dolayısıyla, insanların bir ulus çatısı altında birleşerek kendilerini bir hükümetin otoritesi altına sokmalarının büyük ve *baş amacı kendi mülklerini korumaktır*. Doğa durumunda bunun için pek çok şey eksiktir” (Locke, 2012, s. 111).

İnsanların sosyal olarak yaşamalarını sağlamak için standardı olan bir mutabakat metnine ihtiyaçları vardır. Doğa durumunu anlasalar da, iradî vasıfları sebebiyle ön yargıları standart yaşamalarına imkân vermez. Herkesin uyacağı bir

metinle kendilerini güvenceye alabilirler ve bunun sebebi şahsî hak ve menfaatlerinin daha fazla güvenceye alınmasını sağlamak fikridir.

Bu toplum düzeninin sağlanması bir yasa koyucunun tayinini gerektirir. Bu yasa koyucunun yetkileri kamu yararını temin için kullanılır. Fazlasına geçit verilmez. Bu yasa koyucu doğa durumuna karşı, tedbir olarak her bireyin malî ve zatî varlığını güvenceye almak zorundadır. Yöneten güç, bilinen, daimî yasalara, ani kararlarla değil, bilinen yasaları kullanarak toplumsal veya kişisel anlaşmazlıkları çözmekle görevli ehil yargıçlarla yönetmek ve toplumun gücünü, potansiyelini, içte ve dışta, sadece bu yasaları uygulayarak yurt dışında yabancıların verdiği zararları önlemek, düzelttirmek, toplumu saldırı ve işgalden korumak için kullanmakla yükümlüdür. Amaç, halkın ortak yararlarına uygun ortam sağlamaktır (Locke, 2012, s. 114).

Aynı düşünce geleneğini takip eden John Stuart Mill, bireyi merkeze alan bir yaklaşım sergileyerek, toplumun gelişmesi için öncelikle bireysel özgürlüklerin korunması gerektiğini ve bu özgürlüklerin bir toplumda azınlıkta kalanlar veya çoğunluktan farklı bir hayat tarzı benimseyenler için de geçerli olduğunu savunmaktadır. Farklı yaşam tarzlarına izin verilmesi gerektiğini vurgulayan Mill, kişilerin başkalarına zarar vermeden, kendilerinin benimsediği herhangi bir yaşam tarzını sürdürebilmeleri gerektiğini belirtmektedir (Mill, 2014b, s. 131). Mill'e göre, "liberal demokrasi, mevcut yönetim şekilleri içerisinde özgürlüğe en fazla müsait olan yönetim biçimidir. Ancak demokratik bir yönetim içinde bireylerin kendi iyilerini ve çıkarlarını arama" özgürlüğüne sahip olabilirler ve mutluluk ve zenginlik koşullarının yaratılabileceği tek sistem demokrasidir; çünkü demokrasi bireysel özgürlükler üzerine inşa edilir. Tıpkı Locke gibi Mill de bireysel tam gelişmenin ancak özgür bir ortamda mümkün olduğunu, özgürlüklerin ise yarardan bağımsız düşünülmemeyeceğini beyan etmektedir (Mill, 2014b, s. 30). Özgürlüğün engellenmemesini, 'yararlı olana sahip olmak' olarak kabul eden Mill, beşerî meselelerde doğrunun ve değerın görelı olduğu sonucuna ulaşır. Söz gelimi, "hangi yaşam tarzı daha değerlidir?" türünden sorular saçmadır, çünkü kişinin seçtiği yaşam tarzı her zaman *kendisine göre* değerlidir.

Bu tür liberal görüşlerden hareketle günümüz toplumlarında, örneğin Türkiye’de karşılaşılan gündelik sorunları çözmeye kalkışan birisi “doğru olan”ın ne olduğunu belirlemede zorluk çekecektir. Örneğin kendisini “çağdaş görüşlü” olarak nitelendiren bir kişi, aynı toplumda yaşayan ve kara çarşaf giyen veya başını örten kadınlardan şikâyetçi olabilmekte ve “Başını örten veya kara çarşaf giyen insanlar çağımıza yakışıyor mu? Ben, yaşadığım toplumda kadınların bu şekilde giyinmesinden rahatsız oluyorum, bence doğru olan, çağdaş kadına yakışan şey kadınların başörtülerini çıkarmaları, çarşaf giymemeleri ve hatta çalışanların bu tür kıyafetler giymelerinin yasaklanmasıdır” diyebilmektedir. Buna karşın, dindar bir kişi de başını örtmeyen, kot pantolon giyen veya dekolte giyinen kadınlardan şikâyetçidir: “Yaşadığımız ülke Müslüman bir ülkedir ve ülkemizde yaşayan insanların büyük bir kısmı da Müslümandır, bu nedenle doğru olan kadınların başörtülü olmasıdır ve bir kadına yakışan giyim tarzı da budur; kadınların başı açık gezmesi dinimize aykırıdır ve bu tarz giyinmeleri yasaklanmalıdır” demektedir.

Sadece bir fikir vermek amacıyla bu iki örneği, Mill veya daha genel olarak liberallerin özgürlük, hak ve değer anlayışından hareketle ele alacak olursak, her iki tarafın da haklı olduğunu kabul etmek zorunda kalırız. Oysaki her iki iddianın da geçersiz veya yanlış bir değerlendirmeye dayalı olduğunu söylemek de mümkündür. Çünkü verilen örneklerde her iki taraf da olayları sadece kendilerine göre bir insan ve değerlilik anlayışı içerisinde değerlendirmekte ve başka bir görüşü hiç dikkate almamaktadır. Türkiye toplumunda, Mill’in de bahsettiği gibi, farklı yaşam tarzını seçerek azınlıkta yaşayan birçok insan grubu mevcuttur. Bu etnik veya dinî grupların yapıp etmeleri toplumun büyük bir bölümü tarafından yadırganmaktadır. Sadece Türkiye’de değil, herhangi bir ülkede farklı bir yaşam tarzını benimseyenlerle, karşı görüş/düşüncede olan insanların çatışmaları, azınlık grupların yaşamlarını sürdürmelerini zorlaştırmaktadır. Fakat, bu tür sorunların çözümünde liberal yaklaşım bizlere insan haklarına uygun bir yol gösterememektedir.

Günümüzde sorunların çözümünde bizlere rehberlik edebilecek ikinci yaklaşım tarzı Kuçuradi’nin felsefi görüşünde ortaya çıkmaktadır. Sorunlara insanın değeri ve değerleri açısından yaklaşan ve insan haklarını esas alan Kuçuradi, liberal görüşün aksine, doğru değerlendirmenin mümkün olduğunu ve yanlış değerlendirmelerin büyük ölçüde yerel ahlâkların ölçüt alınmasından kaynaklandığını vurgular.

Kuçuradi'ye göre, bir kişi, “*Ben kimim?*” veya “*Benim insan ve değerlilik anlayışım nedir?*” sorusu sorulduğunda, soruya cevap olarak, o anda sahip olduğu “insan ve değerlilik anlayışının bilincine vararak” yanıtlayabilir (Kuçuradi, 2009a, s. 68). Kuçuradi'nin görüşünden hareketle yukarıdaki örnekte yer alan her iki tarafın da talep ettiği şeyin *kendisince doğru olan* bir insan ve değer anlayışına dayandığını, bunun da sahip olunan/savunulan inançtan ve/veya ideolojiden, bazen de dünya görüşünden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Bu bağlamda, yukarıdaki örnekte olduğu gibi çatışan taraflardan her ikisinin de kendilerince doğru ve herkes için geçerli saydıkları belirli bir inanç, ideoloji veya dünya görüşünden hareketle neyin iyi neyin kötü, neyin değerli neyin değersiz olduğunu yine kendilerince belirledikleri ve her iki tarafın da bu doğrudan hareketle kendilerince bir “insan” tasarımı oluşturdukları ve karşı tarafı bu insan ve değer kalıbının içine zorla sokmaya çalıştıkları ileri sürülebilir. Bu gerçek, liberal demokrasi anlayışıyla birleştiğinde Mill'in korunması gerektiğini söylediği farklı yaşam tarzlarını savunan kişiler arasında bir takım çatışmaların çıkması kaçınılmaz olmaktadır.

Bu nedenle, esas mesele farklı gruptan insanların kendilerine “Biz kimiz?” veya “Bizim insan ve değerlilik anlayışımız nedir?”, “Eylemlerimizi yöneten insan ve değer anlayışı nedir?” türünden soruları sormuyor olmaları veya bu soruların cevapları hakkında düşünmemeleri ya da cevapları insan ve değer anlayışlarını şekillendiren inançlarından, ideolojilerinden, geleneklerinden vs. hareketle yanıtlıyor olmalarıdır.

Dolayısıyla, Kuçuradi'ye göre, bir grupta egemen olan insan ve değer anlayışı veya çoğul anlamda kültür ve kültüre dayalı iyi ve doğru anlayışı her insan için geçerli tek doğru olarak sunulduğunda çatışmalar ve savaşlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, Mill'in bireylerin başkalarına zarar vermedikçe istedikleri gibi yaşamalarının temel bir hak olduğu fikri gerçekte herhangi bir karşılık bulamamaktadır. Çünkü her birey veya her grup kendi iyisinin herkes için geçerli tek iyi olduğunu düşünmektedir. Diğer taraftan, çağımızda yaygınlık kazanan demokratik kurumlar da bu tür liberal fikirlerin yayılmasını hızlandırmakta ve demokrasinin vazgeçilmezlerinden olan çok partili seçim sistemleri farklılıkları birer

oy kaynağı olarak görmeyi kolaylaştırmaktadır. Farklı kesimleri veya grupları temsil eden siyasal partiler aslında kendilerine oy veren kesimin insan ve değer anlayışını iktidara taşımak istemekte, bu durum ise karşıt fikirde olanlar arasında yeni çatışmaların doğmasına yol açmaktadır. Özellikle çoğunlukçu ve/veya çoğulcu demokrasinin ideal yönetim biçimi olarak kabul gördüğü günümüzde, sözünü ettiğimiz karşıt görüşlerden herhangi bir tarafın oy çoğunluğuna ulaşması durumunda ülkenin yönetimini ele almaları ve böylelikle kendi taleplerinin (haksız dahi olsalar) haklı olması mümkün olmaktadır.

Başka bir anlatımla, liberal yaklaşıma göre, sorunları çözüp insana yakışır şekilde birarada yaşayabilmenin yolu, çok kültürlülüğü kabul etmiş ve çok partili seçim sistemine dayalı demokrasiyi ve onun temel ilkeleri olan eşitlik ve özgürlüğü kabul etmiş bir toplumsal yapıdan geçmektedir. İkinci yaklaşıma göre ise çözüm yolu, insan ve değer felsefesi üzerine oturtulmuş bir insan hakları fikrini esas alan bir anayasadan geçmektedir. Bu tür bir anayasaya dayalı toplumsal oluşum farklı kültürler arasında ortaya çıkan çatışmaları da bir taraftan yasal önlemlerle, diğer taraftan etik değer bilgisine dayalı bir eğitim ile çözebilir.

Çağımız sorunlarını bu iki yaklaşımın dayandığı felsefi temelleri daha yakından incelememiz gerekmektedir. Bu amaçla ikinci bölümde liberal yaklaşım, üçüncü bölümde Kuçuradi yaklaşımı ele alınacak ve her iki yaklaşımın içinde bulunduğumuz ve yukarıda örneklendirdiğimiz çatışmaları önlemede yeterli olup olmadığı tartışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM: ÇAĞDAŞ SORUNLARA LİBERAL YAKLAŞIMIN FELSEFİ TEMELLERİ

Günümüz toplum düzeni, temelleri 16-17. yüzyıllarda atılan liberalizmin ‘insan’ ve ‘değer’ anlayışının etkisi altındadır diyebiliriz. 16-17. yüzyıllarda *özgürlük* ve *eşitlik* kavramları ile *insanın akıl sahibi* bir varlık olmasından hareketle *mutlu* olmanın cevabını arayan Thomas Hobbes, John Locke ve 19. yüzyılda John Stuart Mill gibi düşünürler, *haz* ve *yararın iyi*, *acının* da *kötü* olduğunu belirtmektedirler. Bu liberal görüşün etkisiyle, günümüz heterojen toplumlarında da her bireyin *akıl sahibi*, *özgür* ve *eşit* olduğuna ve her bireyin kendisi için *iyi* olanı en iyi kendisinin bilebileceğine inanılmaktadır. Böylesi bir insan ve değer anlayışı, demokrasi ve çokkültürlülük anlayışıyla birleştiğinde, çok dinli ve çok etnik kökenli toplumlarda mevcut sorunları çözerek birarada yaşayabilmenin mümkün olup olmadığı bu bölümde ele alınacaktır. Fakat bu konulara geçmeden önce liberalizm hakkında kısa bir bilgi vermek yararlı olabilir.

Fatmagül Berktaş’a göre özellikle Batı toplumlarının düşünsel tarihine baktığımızda, liberalizm felsefesinin çok eski çağlara kadar dayandığı görülmektedir. Antik Yunan dönemindeki demokratik pratiklerin ve usçu (rasyonel) bakış açılarının liberal düşüncelerin oluşmasında çok büyük pay sahibi olduğu ve hatta liberal felsefenin temellerini oluşturduğu savunulur. Bunun yanında “liberalizm, bireyin önemini vurgulayan ve bireyin cemaate, topluluğa kayıtsız şartsız itaatten kurtulmasını, gelenek ve otoritenin baskısından sıyrılıp özgürleşmesini savunan pre-sokratik filozofların düşüncelerine ve sonraki pratiğinde olmasa bile başlangıçtaki öğretisinde bireyi önemseyen Hristiyan geleneğine de bağlanabilir” (Berktaş, 2012, s. 53).

Halis Çetin ise modern anlamda liberalizm düşüncesinin, Batı Avrupa’da Ortaçağ sistemlerinin çöküşüyle başladığını ileri sürer (Çetin, 2002, s. 80). Benzeri şekilde, Fikret Elma da Batı toplumlarında, Ortaçağ feodalitesinin güç kaybedip çökmesinden sonra görülen güçlü ve baskıcı “merkezi krallıkların katı ve adaletsiz yönetim anlayışları bu toplumları bireysel özgürlük mücadelelerine ve devrin aydınlarını da özgürlükçü eylem, fikir ve teorilere” yönelttiği görüşündedir (Elma, 2002, s. 4).

Modern dönemde bilimde, sanatta, edebiyatta, felsefede özgür insan anlayışı ön plâna çıkarılmış ve kilisenin gerici zihniyetinden uzaklaşmıştır. İnsanların eşitlik ve özgürlüğü her alanda savunulmuş ve aklın üstünlüğüne inanan, bireye odaklı ve bireyin üstünde başka bir değeri kabul etmeyen “rasyonel birey” kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavrama paralel olarak gelişen hümanizm düşüncesi insanı temel almış ve bilim ile sanatta hızlı ve kapsayıcı gelişmelerin felsefî temeli atılmıştır. Bu dönemde astronomi ve coğrafya bilimlerindeki gelişmeler, kilisenin yıllardır süregelen düşüncelerini çürüterek kilisenin otoritesini sarsmış, akılcı düşünceler ise güç kazanmıştır. Bu sayede insan aklı kilisenin egemenliğinden arındırılmış ve sonuçta özgür düşünce yaygınlaştırılmıştır. Toplumun hayata bakışını, başka bir ifade ile hayat felsefesini değiştiren bu düşünceler, toplumları yeni bir yönetim biçimi arayışına yönlendirmiştir. Devrin fikir önderleri, aynı zamanda “liberalizmin fikir önderleri de bu çağlarda ortaya çıktılar. Eserlerinde hümanizmaya, rasyonalizme ve bireyciliğe uygun siyasal yapı arayışı temel sorundu” (Ateş, 1994, s. 63). Söz gelimi, Locke, 17.yüzyılda mutlakiyetçi yönetim anlayışına ağır darbe indirmiş ve liberal siyaset ve devlet anlayışının öncüsü olmuştur (Göze, 1989, s. 153). 17. Yüzyılın en büyük fikir önderlerinden kabul edilen Locke, aynı zamanda siyasî liberalizmin kurucusu konumunda bulunmaktadır. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde sunulan bilgi kuramıyla Aydınlanma Çağı’nın ana kaynaklarından biri olan Locke, 1690’da yayımlanan *Sivil Hükümet Üzerine İki İnceleme* adlı eseriyle liberalizmin öncülüğünü yapmış ve günümüzde ‘Klasik Liberalizm’ denilen doktrini evrensellik temeli üzerine kurmuştur (Berzeg, 1994, s. 23).

Alâeddin Şenel’e göre ise, liberalizm siyasal iktidarı kısıtlayıp bir takım sınırlamalar yaparak bireyin özgür ve özerk olmasını ve temel haklarını güvence altına almayı hedefleyen bir düşüncedir. Bu düşünce *bireylerin gerek ekonomik*

*alanda gerekse siyasî tercihlerde kendi arzuladıkları gibi hareket etme isteği*²⁸ sonucu ortaya çıkmıştır. Liberalizm kavramı tarihsel süreçte özgür düşünce yanlısı ve hiçbir siyasal veya dinsel öğretiye, dogmaya ve kalıplaşmış düşünceye bağlı olmayan ve totaliter yönetim anlayışına karşı çıkan kişileri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu geniş tanımıyla birlikte, “dar anlamı ile ‘liberal’ sözcüğü ise bir burjuva ideolojisi olan liberalizm taraftarlarını ifade eder. Liberal olmanın geniş anlamı ve dar anlamı birbirinden tamamen ilişkisiz olarak anlaşılmalıdır. Bu kavramlar yer yer iç içe de geçmişlerdir (Şenel, 1999, s. 203).

İbrahim Kaboğlu’na göre de liberal düşünce toplumu değil, bireyi ön plana almaktadır. Liberal anlayışa göre bir değer sıralaması yapılacak olursa, ilk önce birey karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla birey-toplum-devlet şeklinde bir önem sıralaması yapılabilmektedir. Bu önem sıralamasından dolayı demokratik yönetim biçimleri özgürlükçü kabul edilmiştir. Özgürlükçü demokrasi anlayışına göre, demokrasi kalıplaşmış, sınırları belirli ve stabil bir anlayış değil, aksine her an değişen, dönüşen ve evrilen bir süreci ifade etmektedir. Demokrasi bu değişken ve sabit olmayan yapısını birbirine zıt veya farklı düşünceleri birarada barındırabilmesine ve bu düşünceler için eşit şartlar sağlamasına borçludur: “Siyasal toplum ve sivil toplum kanaatlerin serbest değişimi ile beslenir, doğru ya da yanlış olarak bilinen fikirlerin çatışması, bireylerin kendilerine özgü kanaat oluşturmalarına olanak verir” (Kaboğlu, 2002, s. 339). Bu ortam ancak düşünce özgürlüğünün tamamen sağlanması ile oluşabilmektedir.

2.1. Liberal İnsan Görüşü

Yukarıda tarihsel gelişimine kısaca değindiğimiz liberalizmin konumuz açısından en önemli ayağını onun insan görüşü oluşturmaktadır. Liberalizmin başlıca temsilcileri olarak Thomas Hobbes, John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Jeremy Bentham ve John Stuart Mill sayılabilir. Bu nedenle önce onların insan ve değer anlayışını yakından incelemek yararlı olabilir.

²⁸ İtalik yazım bana aittir.YE.

Muttalip Özcan'a göre, modern dönem Avrupa'sında mekanik yasalara göre işleyen bir evren anlayışı ortaya çıkmış ve bu anlayış felsefî düşünceleri de etkilemiştir. Söz gelimi, "Hobbes, yeni doğa, evren ve bilim anlayışının etkisiyle hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, hem insan tekini bir doğa varlığı, doğal varlıkların tabi olduğu aynı mekanik yasalara tabi bir cisim olarak kabul eder, hem de insan bilimleri alanında doğa yasalarıyla tamamen aynı olmasa da benzeri bir şekilde işleyen ayrı yasaların var olduğunu kabul eder" (Özcan, 2016, s. 195). Başka bir deyişle, Hobbes'a göre "insan" doğada araştırılması gereken bir varlıktır.

Nitekim, insanı da bir cisim olarak aldığından, Hobbes'a göre, 'örneğin, istek ve tikslenme, umut, öfke vb. gibi' zihinsel devinimleri ve bunların neden ve etkilerini incelersek bundan ahlâk felsefesi doğar (Copleston 1998:19). Kısacası, Hobbes için, her anlamıyla insan, diğer var olan cisimler gibi bir cisimdir; bu nedenle de, insan ve ona ilişkin bilimler, örneğin insanlar arası ilişkilerle ilgili olan etik ve siyaset, bir açıdan bakıldığında, fiziğin bir alt dalı ya da doğa felsefesinin içinde bir alan sayılabilir; çünkü, etik, "insanların tutkularından doğan sonuçların bir incelenişi"dir; bu ise fiziğin, cisimlerin niteliklerinden doğan sonuçların incelenmesiyle aynı kapıya çıkar (Özcan, 2016, s. 195-196).

Dolayısıyla Hobbes'a göre, doğada diğer cisimlerden –örneğin hayvanlardan, ağaçlardan veya denizlerden– farksız olan "insan" ın da aynı bilimsel yöntemle araştırılması gerekmektedir. Doğada yaşamını sürdüren bir hayvanın birinci amacı yaşamını sürdürmek olduğuna göre, insanın da birinci amacı yaşamını sürdürmektir. İnsan, yaşamını sürdürebilecek koşullara sahip olursa, ikinci amacı mutlu olmaktır diyebiliriz. Hobbes'a göre mutluluk,

Bir nesneden diğerine, arzunun devamlı ilerleyişidir; bir şeyin elde edilmesi bir başka şeye giden yoldur sadece. Bunun nedeni şudur: insan arzusunun nesnesi bir defa ve sadece bir anlık haz almak değil; gelecekteki arzularının yolunu daimî olarak güvence altına almaktır. Dolayısıyla, bütün insanların iradi eylemleri ve eğilimleri, doyumlu bir hayatın sadece elde edilmesine değil, güvence altına alınmasına yöneliktir; ve, sadece, değişik insanlardaki duyguların farklılığından ve, kısmen de, her bir insanın istenilen sonucu yaratan nedenler hakkında sahip olduğu bilgi veya görüşlerin farklılığından doğan yöntemler bakımından farklılaşırlar (Hobbes, 2007, s. 76).

Öyleyse, diğer hayvanlardan belirgin bir ayırt edici özelliği olmayan tür olarak insan yerine liberallerin "birey" dediği insan teklerini, onların yapıp etmelerini yöneten ilkeleri araştırmak daha uygun görünmektedir. Bu nedenle birey merkezli bir anlayış içerisinde olan Hobbes ve diğer liberaller için bireycilik, bireyin eşit, özgür, akıl sahibi bir varlık olduğu ve her bireyin kendi aklı ile kendisi için yararlı olanın ne olduğunu kendi başına belirleyebilme kapasitesinde olduğu varsayımları üzerine inşa edilir.

Hobbes'a göre, "doğa, insanları, bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından öyle eşit yaratmıştır ki", bu bakımdan hiçbir birey diğer bireyden daha üstün değildir. Öyle ki, "bazen bir başkasına göre bedence çok daha güçlü veya daha çabuk düşünebilen birisi" olabilir. Fakat bu durumda bile "herşey gözönüne alındığında, iki insan arasındaki fark, bunlardan birinin diğerinde bulunmayan bir üstünlüğe sahip olduğunu" iddia etmeye yetecek kadar olmayabilir (Hobbes, 2007, s. 92). Başka bir deyişle, herşey biraraya getirildiğinde Hobbes, ayrıntıda göze çarpan küçük farklılıklara rağmen insanların eşit olduğunu kabul etmek gerektiği inancındadır. Bu eşit olan insanlar aynı zamanda akıl sahibidir.

Hobbes'a göre insanlar akıl yürüttüğünde bütün yaptıkları, "parçaların toplanmasından oluşan bir toplam veya bir toplamın bir başka toplamdan çıkarılmasından oluşan bir bakiye düşünmektir" (Hobbes, 2007, s. 41). Hobbes göre akıl, "düşünme yeteneği, yani düşüncelerimizin işaretlenmesi ve ifade edilmesi için üzerinde anlaşılmiş genel adların hesaplanmasından, yani toplanması ve çıkarılmasından; başka bir şey değildir" (Hobbes, 2007, s. 41). Akıl veya zekâ denilen şey, söz gelimi, iyinin ne olduğu verilmiş ise bu iyiye ulaşmak için nelerin birey açısından yararlı nelerin zararlı olduğunu hesaplamaya yarar. Akıl kendisi kavramın bilgisine ulaşmaz, kavramın veya "adlar"ın belirlenmiş anlamlarından hareket eder: "adların ilk tanımlarından ve belirlenmiş anlamlarından uzak bir veya birkaç sonucun toplamının ve doğruluğunun bulunması değil, bu ilk tanım ve anlamlardan hareketle, bir sonuçtan bir başka sonuca ilerleme" olduğunu belirtmektedir (Hobbes, 2007, s. 42). Akıllı insan, akıl yürütmek sonucu bir eylemin veya davranışın kendisini mutlu bir hayata götürüp götürmeyeceğine veya mutlu olan hayatını koruyup koruyamayacağına karar verir. Çünkü akıl, kişinin kendi çıkarlarını gözetmek için haz-acı, yarar-zarar arasında toplama-çıkarma işlemi yapmaya yarar. Diyelim ki, dostluğun önemini araştıracaksınız, yapmanız gereken şey, falanca kişinin dostluğunun size ne kazandıracığı ve/veya ne kaybettireceğidir; akıl bu işe yarar.

Akıllı olan insan aynı zamanda özgürdür. Liberalizmin kurucularından biri olarak kabul edilen Thomas Hobbes, liberalizmin temel kavramlarından olan özgürlük ve özgür olma fikirleri üzerinde durmuştur. Hobbes'a göre özgürlük "tam

olarak, engelleme olmaması” demektir. Başka bir deyişle özgür insan “gücü ve zekâsıyla yapmaya muktedir olduğu şeylerde, istediği şeyi yapması engellenmemiş” olan kişidir (Hobbes, 2007, s. 155). İnsan hayvani bir doğaya sahiptir ve kendi kendisinin davranışlarını belirleyen ihtiyaç, içgüdü, istek ve tutkuları vardır; insanların yapıp etmelerini bunlar yönetir. Bütün bunların toplamı insanı oluşturur. Bu nedenle insanın doğal ihtiyaçlarından beslenme ve barınma ihtiyacı karşılanmamış ve aç ve üşür bir haldeyse, karnı tok bir ayıdan ve hatta bir taştan bile daha özgür değildir. Bu durumda insan sadece karmaşık bir sisteme göre işleyen bir makine halini alır. İnsanın yiyecek ve barınacak yer ararken herhangi bir engelle karşılaşmaması, onu her ne kadar özgür olmasa da özgür göstermektedir. Doğa durumunda özgürlük, her bireyin ne istiyorsa onu yapabilmesi (hakkı) olarak karşımıza çıkar. Fakat Hobbes, doğa durumundan bir sözleşmeyle toplumsal yaşama geçildiğinde “barışı arayan herkesin, belirli doğal hakları bırakması; yani, dilediği her şeyi yapma özgürlüğünden vazgeçmesi” gerektiğini ifade eder (Hobbes, 2007, s. 113). Toplumsal yaşama geçişle birlikte, bireyler devletin sağlayacağı can ve mal güvenliği ve barış ortamı için her şeyi yapabileme anlamında özgürlüklerinden vazgeçmekte, egemenin çizdiği sınırların dışına çıkmamaktadır.

Hobbes insanların sadece özgür ve akıl sahibi olduklarını değil, aynı zamanda eşit olduklarını da savunur. Doğa insanları bedensel ve zihinsel olarak eşit yaratmıştır. İnsanlar sadece bedensel özellikler bakımından değil, ufak tefek farklılıklarına rağmen zihinsel yetileri bakımından da eşittir;

Zihinsel yetenekler konusunda sözcüklere dayalı sanatlar ve, özellikle, pek az kimsenin pek az konuda sahip olduğu ve doğuştan gelen bir meleke olmayan veya, basiret gibi, başka şeyler peşinde koşarken kazanılmayan, bilim denilen genel ve yanılmaz kurallara dayanarak ilerleme ustalığı bir yana bırakılırsa, zihinsel yetenekler konusunda, insanlar arasında, kuvvet bakımından olduğundan daha büyük bir eşitlik buluyorum. Çünkü basiret, eşit zamanın bütün insanlara eşit olarak bahşettiği ve insanların kendilerini eşit ölçüde verdikleri işlerde eşit ölçüde edindikleri deneyimden başka bir şey değildir. Bu eşitliğe inanılmaması, hemen herkesin, başkalarından, yani kendileri ve ünlü olmaları veya kendileriyle aynı fikirde olmaları nedeniyle onayladıkları birkaç kişi dışında herkeste daha fazla ölçüde sahip olduklarını düşündükleri kendi bilgelikleri hakkındaki boş bir kibirden kaynaklanır (Hobbes, 2007, s. 92-93).

İnsanlar bozuk olan doğalarından dolayı, başka insanların kendilerinden daha bilgili, daha zeki olduğuna inanmak istemez. Herkes kendine düşen paydan memnundur: “Çünkü, bir şeyin eşit pay edildiğinin en büyük kanıtı herkesin kendi payından memnun olmasıdır” (Hobbes, 2007, s. 93). İşte bu eşitlik olgusu, Hobbes’a

göre, insanlar arasında güvensizlik doğmasına güvensizlikte savaşların çıkmasına yol açar. Böylece, eşitlik fikri, herkesin herkesle savaşının meşru olduğu sonucuna götürür.

Hobbes, özgür ve eşit olan insanların *hak* kavramını, “doğal hak, kendi doğasını, yani kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve, kendi muhakemesi ve aklı ile, bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapmak özgürlüğü” şeklinde tanımlamaktadır (Hobbes, 2007, s. 96).

Locke, Hobbes gibi temel doğa yasasının, insanoğlunun varlığını sürdürmesi olduğunu, bunun aksine olan hiçbir insani yaptırımın, iyi veya geçerli olamayacağını vurgulamaktadır (Locke, 2012, s. 69). İnsanlar doğa durumundayken güç kullanımı konusunda herhangi bir sınırlamaya tâbi değildir. Nitekim bir insan güç kullanarak bir başkası üzerinde arzuladığı baskı ve üstünlüğü kurabilmektedir. Ancak, özellikle modern toplumlarda, bir suçluya karşı, yaptığı iş ne kadar kötü ve ağır olursa olsun, orantısız ve gelişmiş güzel güç kullanılamaz. Bu noktada suçlu kurallara uygun bir şekilde, bazı zamanlar az da olsa vicdanın emrettiği biçimde, cezalandırılabilir. Burada ceza verilirken kullanılacak oran faili suç işlemekten alıkoymabilecek ve verdiği zararı tazmin edilmesini sağlayacak kadar olabilir. Bu unsurlar ceza vermenin tek amacıdır. Çünkü yasaları çiğneyerek suç işleyen bir insan fiili olarak insan haklarını ve ortak eşitliği tanımadığını ve kendisinin başka kurallara tâbi olduğunu bildirir. Failin bu bildirimini diğer insanların huzur ve güvende yaşama gibi birçok hakkına ihlal teşkil eder ve o bireyi bütün toplum için tehlike haline getirir. Bütün bir topluma karşı ve bireylerin güvenli ve huzurlu bir şekilde yaşamasını güvence altına alan yasalara karşı oluşan bu tehlike sonucunda kamunun o insana karşı güç kullanma ve failin bu tehdidinî engelleme hakkı doğmaktadır. Locke 'a göre böyle bir durum karşısında toplumun her ferdi için o faili cezalandırma hakkı doğmaktadır (Locke, 2012, s. 32).

Buna karşılık Locke, bir insanın diğeri üzerinde üstün bir güç ve yargılama yetkisine sahip olmadığını belirtmekle birlikte, Hobbes'un eşitlik anlayışına eleştirel yaklaşır. Locke, bazı insanların diğerlerinden birtakım yetenekler, yaşın getirdiği deneyim ve erdem bakımından eşit olmadığını savunur. Locke göre, hiç kimse bir

diğeri üzerinde üstün bir güç ve yargılama yetkisine sahip değildir, aksine doğa durumunda tam bir eşitlik durumu vardır, doğa yasasının uygulanması yönünde herhangi bir kişinin yaptığı şeyi herkesin yapma hakkı vardır (Locke, 2012, s. 31). Doğa durumunda eşit olan insanları her bakımdan eşit göremeyen Locke, erdem veya yaş bakımından insanları birbirinden ayırmaktadır. Erdem ve yaşın insanlara “meşru bir öncelik” vereceğini de belirtmektedir; ama yine de doğum, akrabalık bağları, çıkarlar vs gibi sebeplerin insanları başkalarına tabi kılacağını belirten Locke, insanların haklar bakımından eşit sayılması gerektiğini belirtir ve “her insanın başkasının irade ve otoritesine tabi olmadan doğal özgürlüğüne eşit hakkı” olduğunu vurgular (Locke, 2012, s. 64).

İnsanlar bir topluma girdiklerinde, eşitlik, özgürlük ve doğa durumunda sahip oldukları sınırsız hakları uygulama güçlerini toplumun eline bırakırlar. Bunun nedeni ise herkesin kendisini, özgürlüğünü ve mülkünü daha iyi korumak istemesidir; yoksa hiçbir rasyonel yaratığın içinde bulunduğu koşulları daha kötü olmak niyetiyle değiştirdiği düşünülemez. Toplumun veya toplum tarafından seçilen yasa koyucunun yetkisinin asla kamu yararı için gerekli olanın ötesine geçmesi düşünülemez. Herhangi bir ulusun yasama veya egemenlik gücünü elinde bulunduran kim olursa olsun, ilân edilmiş ve halk tarafından bilinen, kurulu ani kararlarla değil daimi yasalarla, bu yasalarla anlaşmazlıklara karar veren tarafsız ve dürüst yargıçlarla yönetmek ve toplumun gücünü evde (ülke içinde) sadece bu yasaların uygulanması için kullanmak veya bu gücü yurt dışında yabancıların verdiği zararları düzelttirmek ve bu zararları önlemek için kullanmak ve toplumu saldırı ve işgalden korumakla yükümlüdür. Ve bütün bunların hepsi barış, güvenlik ve halkın ortak yararına yöneliktir (Locke, 2012, s. 114). Bu haklar bakımından eşit olan insanlar aynı zamanda akıl sahibidir.

Locke, akılın bir “yasa” olduğunu ve bu yasaya danışan tüm insanlığa, “bu aklın, herkesle eşit ve bağımsız olan bir kimsenin başkasının hayatına, sağlığına, özgürlüğüne ya da mülküne zarar vermemesini” söylemesi gerektiğini belirtmektedir (Locke, 2012, s. 30). Başka bir deyişle, insanlar akıl sahibi oldukları için başta yaşama hakkı olmak üzere, sağlık hakkı, köle olmama hakkı, mülk edinme ve mülkü üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahiptir ve bu aynı akıl insanlara

bunların başka insanların da hakkı olduğunu da söylemektedir. Locke göre yasa, özgür ve akıllı birinin çıkarlarına sınırlamalar koymaz (Locke, 2012, s. 65).

“Akıllı doğduğumuz gibi özgür de doğarız” (Locke, 2012, s. 68) diyen Locke, özgürlük kavramını, “insanların özgür olması o toplumda herkes için geçerli bir ana kurala, o toplumun yasama erki tarafından yapılan bir kurala sahip olmak ve onunla yaşamak” şeklinde tanımlamaktadır (Locke, 2012, s. 43). Locke, insanların “eylemlerini düzenlerken *tam bir özgürlük* içinde olduğu ve doğa yasası sınırları içerisinde, izin istemeden veya başka birisinin iradesine bağlı olmadan uygun gördükleri biçimde” malları üzerinde hüküm sahibi olduklarını da vurgulamaktadır (Locke, 2012, s. 29). Başka bir anlatımla, doğa durumunda, tam özgür olan, başkasının canına kıyma dışında her istediğini yapma hakkına sahip olan insanlar, toplumsal yaşama geçişle birlikte, ancak yasaların çizdiği sınırlar dahilinde özgürdür.

Locke’a göre bir insanın özgür olması kendinden üstün bir iradeyi, otoriteyi kabul etmekle değil, kendisinin tamamen doğa yasalarına tâbi olduğunu düşünmesiyle gerçekleşmektedir. Toplum içerisinde insanın özgür olabilmesi için üstün bir egemenliğin altına girmesi değil, kendi iradesiyle seçtiği bir egemenliğin altına girmesi gerekmektedir. Bu durum herhangi bir yasa ile bireyin kendi özgürlüğünü sınırlaması değil, aksine toplumu oluşturan bireylerin iradî seçimleri ile oluşan üstün bir egemeni, yasaların egemenliğini kabul etmeleri ile mümkün olmaktadır. Özgürlük bu anlamda bireyin herkes tarafından kabul görmüş geçerli ana kurallara uymasıyla sağlanmaktadır. Bu anlamda yasama erki tarafından oluşturulan kurallara sahip olmak hem toplumu hem de bireyi özgür kılmaktadır (Locke, 2012, s. 43).

Locke, herkesi “*kendisini korumak* ve meskenini terk etmemekle” ve bu sebeple “kendi varlığını korumak başkalarınıninkiyle çelişmediğinde, *insanlığın geriye kalanını*, yapabildiği kadar, korumakla” yükümlü kılar (Locke, 2012, s. 31). Bu durumda, kendi varlığıyla çelişen bir durum söz konusuysa, kendi varlığı uğruna insanlığın geri kalanını hiçe sayabileceğini ifade edebiliriz.

Buraya kadar anlattıklarımızdan hareketle hem Hobbes hem de Locke’ın insanları, özgür, eşit ve akıl sahibi birer varlık olarak kabul ettiğini ve bütün bu

özelliklerin bireyin can ve mal güvenliğinin sağlanmasıyla bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz.

Hobbes ve Locke gibi Mill de bireyi merkeze alır ve özgür, eşit ve akıl sahibi bir birey anlayışını savunur. Nitekim Mill, her insanın sahip olduğu aklı bireysel ve toplumsal mutluluğu garantiye almak için –doğru ya da yanlış– kullanması gerektiği görüşündedir. “Akıl insanlara, kullansınlar diye verilmiştir.” Bu sebeple insanlar hata yapacağından, yanlış düşüneneğinden veya başkaları gibi düşünmediğinden aklını kullanmamazlık yapmamalıdır. Bu bakımdan, “söz konusu aklın hatalı kullanılması olasılığı var diye, insanlara, onu hiç kullanmayacaksınız mı diyeceğiz? Onların zararlı saydıkları şeyi yasaklamaları, hatadan ayrıklık savında bulunmak değil, tersine, kendilerine gereken vicdani yargılarına uygun davranma görevini, yanlısalar bile, yerine getirmeleri” demektir. Mill, düşüncelerimizin yanlış olma olasılığı olsa bile, bu düşüncelere uygun davranmazsak, çıkarlarımıza da uygun davranmamış olacağımızı öne sürmektedir (Mill, 2000, s. 28).

Mill özgürlük tanımını üç grupta ele almaktadır. Bunlardan birincisini “vicdan özgürlüğünü ve mutlak anlamda her tür konuyla ilgili düşünce ve duygu özgürlüğünü” ele alır. Mill’in bu düşüncelerine benzer olarak, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*’nin 1. maddesinde de insanların, *özgür ve haklar bakımından eşit* oldukları ve *vicdanla donatıldıklarına* atıfta bulunmaktadır. İkinci olarak “zevklerimizde ve uğraşlarımızda serbestliği; hayatımızın plânını kendi karakterimize uyacak şekilde düzenlemeyi; karakterimize ters ya da yanlış olarak algılansa bile yaptığımız şeyler kendilerine zarar vermediği müddetçe engellenmemelidir” diye ifade etmektedir. Üçüncü olarak “bireylerin kendi aralarında biraraya gelme özgürlüğü ile başkalarına zararı olmayan herhangi bir amaç için birleşme özgürlüğü” (Mill, 2014b, s. 62-63) olarak belirtilen bu özgürlük, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*’nin 20. maddesinde *Herkes, barış içinde toplanma ve örgütlenme hakkına sahiptir*, şeklinde ifade edilmektedir. Mill, üç kategoride tanımlanmış olan özgürlükler için, “hükümetin şekli ne olursa olsun, bu özgürlüklere bütünü itibarıyla saygı gösterilmeyen hiçbir toplumun özgür olamayacağını da ayrıca ifade etmiştir. Mill, özgürlüğü, “özgürlük adını hak eden tek özgürlük, başkalarını saadetlerinden mahrum etmeye veya onların saadet elde etme gayretlerine engel

olmaya kalkışmadığımız müddetçe kendi iyiliğimizi kendi bildiğimiz yolda arama özgürlüğüdür” diye tanımlamaktadır (Mill, 2014b, s. 63).

Mill’in felsefi düşünme sistemi içerisinde "*özgürlük*" kavramı çok büyük önem taşımaktadır ve farklı konulardaki görüşlerinin oluşmasında temel teşkil etmektedir. Mill, özgürlük ilkesinin, ‘insanlara’ birey veya toplum olarak, aralarından herhangi birinin özgürlüğüne karışma yetkisini tek bir koşulla verdiğini savunur. Mill, bu karışma yetkisinin gerekçesini ancak ve ancak “özvarlığını koruma” olarak tespit etmiştir. Mill’e göre, medeni bir topluluğun herhangi bir üyesine karşı, onun iradesi dışında, haklı bir güç uygulamanın tek gerekçesi ve amacı toplumda yaşayan diğerlerine gelecek zararı önlemek olabilir. Bireyin maddî ve manevî iyiliği bu noktada yeterli bir haklı sebep değildir. Bir insan diğer insanlara ya da toplum bireylere onun –yani bir taraf diğerinin– iyiliğini gerekçe göstererek müdahale etme hakkına sahip değildir. Öte yandan başkalarının düşüncelerine göre herhangi bir bireyin mutlu olacağı düşünülerek ona karşı yapılan bir zorlama veya sadece onun hakkında daha hayırlı olacak diye o bireyi bir şeyi yapmaya veya yapmamaya zorlamak, Mill’e göre doğru değildir (Mill, 2000, s. 21). Çünkü, her birey kendi bedeni ve kendi beyni üzerinde, kendi başına buyruktur. Başka bir deyişle, her birey akıllı olması münasebetiyle kendisi için neyin iyi, neyin kötü olduğunu en iyi kendisi bilir. Her birey kendi yarar ve çıkarını en iyi kendisi koruyabilir. Birey, kendi faydasına veya zararına olacak olanı kendisi bilecek akla sahiptir.

Buradan hareketle Mill, başkalarına zarar verilmediği sürece herkesin özgürlüğünü sonuna kadar yaşayabileceğini ve bireysel özgürlüklerin hiçbir şekilde engellenemeyeceği üzerinde durmuştur. Engellenenler, yasayla, yasayla olmasa dahi kamuoyunca cezalandırılabilir. Mill, bir kimsenin davranışları toplumun diğer fertlerinin haklarını ihlal ettiği durumlarda,

Toplumun buna karışmaya yetkisi vardır; o buna karışmakla kamunun mutluluğu korunmuş olur mu olmaz mı sorusunu ise tartışmaya açık bırakır. Fakat bireyin davranışı hiç kimsenin çıkarlarına dokunmadığı ya da başkaları bunu arzu etmeden dokunması gerekmediği takdirde (...) böyle bir sorunla uğraşmaya asla gerek yoktur. Bütün bu gibi durumlarda o davranışı yapmak ve sonuçlarına katlanmak konusunda, yasal ve toplumsal, tam özgürlük (Mill, 2000, s. 102).

olması gerektiğini belirtmektedir.

Bu bilgiler ışığında birey başkalarının çıkarlarını olumsuz etkileyen eylemlerinden sorumlu tutulabilecektir. Eğer kamu da bireyin bu davranışından dolayı suçlu olduğunu ve cezalandırılması gerektiği fikrindeyse, o kişi hem yasalarla hem de toplumsal cezalarla cezalandırılabilir (Mill, 2000, s. 125). Mill örneğin, hiç kimsenin sadece sarhoş olduğu için cezalandırılmasının mümkün olmadığını, ancak bir asker veya polis memurunun görevi sırasında sarhoş olmasının cezalandırılması gerektiğini savunmaktadır. İki durumda da gerçekleştirilen fiil sarhoş olmaktır. Özetle, bir bireyin çıkarına veya kamuya belli bir zarar gelirse ya da bu konuda bir zarar tehlikesi ortaya çıkarsa, bu durum kişi özgürlüğü kavramının sınırlarından çıkarmakta, ahlâk ve yasa alanına girmektedir (Mill, 2000, s. 110).

Mill, nasıl bir kişinin tek başına, elindeki gücü kullanarak, toplumun geri kalanını susturmaya hakkı yoksa, toplumun geri kalanının da elindeki gücü kullanarak o tek kişiyi susturamayacağını söylemektedir (Mill, 2000, s. 29). İnsanların ‘yapıp etmelerinde’ devletin veya toplumun zorlaması olmadan serbest bırakılması gerektiğine inanan Mill, daha önce vurguladığımız gibi, “Yönetim şekli ne olursa olsun, özgürlüklere tümü ile saygı göstermeyen hiçbir toplum özgür değildir. Bu özgürlüklerin koşulsuz şartsız var olmadığı hiçbir toplum da tam olarak özgür” olamaz görüşündedir. Başkalarını mutluluklarından yoksun bırakmaya veya mutluluğa ulaşma çabalarına engel olmaya kalkışmadığımız sürece, istediğimiz her şeyi yapma özgürlüğüne sahibiz. Her birey, “kendi iyiliğini kendi bildiği yolda aramak özgürlüğüne” sahiptir (Mill, 2014b, s. 63). Mill, insanların ancak herkesin kendi bildiği gibi yaşamasını hoşgörüle karşılamakla ve kimseyi başkalarına hoş gelecek şekilde yaşamaya zorlamamakla kazançlı çıkılabileceğini söylemektedir (Mill, 2000, s. 24-25).

Mill, hiçbir şekilde düşüncenin veya ifade özgürlüğünün kısıtlanmasını kabul etmemektedir. Ona göre bir düşüncenin susturulması, o düşüncenin sahibinin soyuna ve yaşayan nesle olduğu gibi gelecek nesillere karşı da bir haydutluk teşkil edecek demektir. Bu durumda o düşünceye taraftar olanlarla beraber, o düşünceyi savunmayanlara karşı da bir hak ihlali ve soygun gerçekleşmiş olacaktır. Bir fikrin veya ifadenin yayılması, başkaları tarafından dinlenmesi sırf birileri bulduğu o fikri yanlış bulunduğu için engelleniyorsa, bu, o düşünceyi yasaklayanların kendi fikirlerini mutlak doğru olarak kabul ettiği anlamına gelir. Çünkü, Mill’e göre,

mutlak doğru, değerli veya geçerli bir fikir olamaz; her fikir değişir; bugün doğru olan yarın yanlış olabilir ya da tam tersi gerçekleşebilir. İşte bu açıdan baktığımızda bütün insanlar için geçerli bir değer veya iyi görüşü ya da “doğru yaşam tarzı” diye bir şey olamayacağı için, Mill, bireylerin tercihlerine karışmamak gerektiğini savunur.

Mill, düşünce özgürlüğü kavramını ve düşünceleri özgürce ifade edebilmenin önemini dört ayrı nedenle açıklamıştır. Bunlardan ilki, herhangi bir düşüncenin yayılması veya ifade edilmesi yasaklanırsa, bu düşüncenin her zaman doğru olma ihtimali saklıdır. Bunun aksini kabul etmek, yanılmaz olduğumuzu sanmak olarak ifade etmektedir. İkincisi, engellenen düşünce gerçekte yanlış bile olsa, bunda bir parça gerçek bulunması olanaklıdır ve pek çok kez bulunmaktadır. Buna göre herhangi bir konuda genel kabul gören veya diğer düşüncelere baskın çıkan o düşünce nadiren tamamen doğru olur ya da gerçeğin geriye kalan kısmının tamamlanma olasılığı ancak karşıt düşüncelerin çarpışmasıyla mümkündür. Üçüncüsü ise, doğru olduğu kesin kabul edilen bir bilgi, ancak ona yöneltilen bir itiraz yoluyla derinlemesine anlaşılabilir. Karşıt görüş ve itirazların olmadığı bir öğrenme ancak önyargı teşkil eder ve o bilgiyi asla derinlemesine öğrenmek mümkün değildir. Son olarak, ‘öğreti’ hayatın etkisinden yoksun kalması neticesinde zamanla insan karakteri ve yaşam tarzı üzerindeki etkisinden uzaklaşma tehlikesi görülür. Bilgi, akıl ve kişisel deney yoluyla gelişmesini ortadan kaldıran salt şekilci bir açıklama halini alır (Mill, 2000, s. 73). Oysa, Mill’e göre, birey hiçbir sınırlama olmadan kişiliğini, yeteneklerini vs. istediği gibi geliştirebilmelidir.

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle Mill’in mutluluğu bireysel yaşamın nihai amacı olarak kabul ettiğini ve bireylerin bu amaca ulaşmak için başkalarını mutluluk arayışlarında engellemedikleri sürece özgür bırakılmalarını ve özgür bireyin kendisince iyi bildiği yaşam tarzını ve düşünceyi savunmasının engellenmemesi gerektiğini, çünkü her zaman herkes için geçerli bir “doğru”nun olamayacağını ve her bireyin kendisi için iyi olanın ne olduğunu ya da neyin kendisi için yararlı olduğunu bilebilecek kadar akıl sahibi olduğunu ileri sürdüğünü söyleyebiliriz. İyi ya da doğru olan, kişiye, yere, zamana göre değişebilir. Dolayısıyla Mill’in insan, özgürlük, mutluluk, yarar gibi temel konulara ilişkin düşüncelerini anlayabilmek için onun değer görüşünü bilmek zorundayız.

2.2. Liberal Değer Görüşü

Hobbes'a göre insan doğası, sevinç, acı, korku, umut, öfke ve hırs gibi bir dizi temel değerlere ayrılır. Ona göre bu değerler insan davranışının bütünü belirlemektedir. Yani ahlâki tercih perspektifinden baktığımızda, ortada insana ait bir tercih özgürlüğü yoktur. İnsan, gerçekleştirdiği eylemlerde bazen “rasyonel olabilir, ama rasyonellik yalnızca yaşamını sürdürme gibi doğa tarafından belirlenmiş amaçlara hizmet eder. Doğa ise Hobbes'a göre, *Leviathan*'dan kısa bir süre önce Sir Isaac Newton tarafından ortaya konmuş bulunan, mekaniğin temel yasaları tarafından tam olarak açıklanabilir” (Fukuyama, 1999, s. 19).

Hobbes'a göre her insan mutluluğu amaçlar ve mutluluk doyumlu bir kafanın dinginliğinden başka bir şey değildir. Başka bir deyişle Hobbes'a göre, “eski ahlâk felsefecileri”, yani Platon ve Aristoteles, mutluluğu erdemlerle ilişkilendirmekle büyük hata yapmıştır: “çünkü, eski ahlâk felsefecilerinin kitaplarında bahsedilen böyle bir finis ultimus, nihai amaç, veya summum bonum, en üstün iyi, diye bir şey yoktur.” Hobbes, mutluluğun arzusunun bir nesneden diğerine devamlı ilerleyişi olduğunu, “birşeyin elde edilmesi bir başka şeye giden yol” olduğunu savunur. Böyle düşünmesinin nedeni “insan arzusunun nesnesi bir defa ve sadece bir anlık haz almak değil; gelecekteki arzularının yolunu daimî olarak güvence altına almak” olduğunu düşünmesidir. Başka bir deyişle insanların “iradi eylemleri ve eğilimleri” mutluluğa dayalı bir hayatın sadece o an elde edilmesinin değil, ileride de kendisi ve onun soyundan gelecekler için sürdürülebilmesini amaçlar (Hobbes, 2007, s. 76).

Hobbes'a göre, kişinin amacı mutlu olmaktır; mutluluk da ancak hazzla dayalı bir yaşamla mümkündür. Dolayısıyla kişiye haz veren, yani “insanın iştahı veya arzusunun yöneldiği şey” iyi, acı veren “onun nefret ve istikrahının yöneldiği nesne” kötü olarak kabul edilir. Çünkü, “mutlak ve basit olarak iyi, kötü ve değersiz olan hiçbir şey yoktur.” İyi ve kötü kavramlarının yanına ‘değer’ kavramını da ekleyen Hobbes, bunları kişilerin bakış açılarına göre kullanmaktadır. Başka bir deyişle iyi, kötü ve değer kavramları kişiye göre değişkendir. Yani, kişi bakımından ve hukuksal bakımdan yararlı olanın değerli olduğunu, yararsız olanısa değersiz olduğunu

anlıyoruz. Bu sebeple, kişiler mutlu olabilmek için kendilerine göre iyi olanı, faydalı olanı kendileri bilir ve bu iyi ve faydalı olan değerlidir. Kişilerin çıkarlarına uymayan, kişilere haz vermeyen, acı veren her şey de değersizdir (Hobbes, 2007, s. 48).

Hobbes'a göre "doğa insanları bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından eşit yaratmıştır" (Hobbes, 2007, s. 113). Bu eşitlik insanlar arasında, "amaçlarımıza erişme umudunun eşitliğini" doğurur (Hobbes, 2007, s. 93). Bu bağlamda, göreceli olan yarar ve haz kişiden kişiye değiştiğine göre, kişilerin yarar ve çıkarları çatışabilir. Böylesi bir durumda insan, kendi çıkarlarını korumak ve sürekli kılmak için güçlü olmak ister. Hobbes'a göre "iki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi arzu ederse, birbirlerine düşman olurlar ve esas olarak varlığını korumak ve bazen de sadece zevk almak olan amaçları uğruna, birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya" çalışabilirler (Hobbes, 2007, s. 93). Böylesi bir ortam rekabet ortamıdır. Rekabet ortamındaysa insanlar birbirleriyle mücadele içerisinde, tartışma içerisinde ve düşmanlık içerisinde. Bu mücadelede kudretli olmak isteyen insan "mal, mülk, bilgi ve saygınlık" kazanmak zorundadır (Hobbes, 2007, s. 62). Dolayısıyla bireyler, varlıklarını sürdürmek, can ve mal güvenliğini sağlamak ve mutlu olabilmek için güce sahip olmalıdır. Bireyi güçlü kılan şeyler onun için yararlı olan şeylerdir.

Temel kabulleri bakımından iyi ve kötü konusunda Hobbes ile hem fikir olan Locke'a göre de, "kılıgı [eylem], yani güçlerimizin ve eylemlerimizin, iyi ve yararlıyı elde etmek için iyi kullanılması sanattır." Etik eylemlerimiz bizi bizim için iyi ya da yararlı olana götürecektir birer araçtan başka bir şey değildir.

Bu başlık altında en önemli bölüm ahlaktır (ethics) ve bu da mutluluğa götüren insan eylemlerinin kural ve ölçülerinin ve bunları uygulamanın araçlarının aranmasıdır. Bunun amacı yalnızca kurgu ve doğrunun bilgisi değildir; bu, haklı olanın ve buna uygun davranışın ne olduğunu da araştırır (Locke, 1996, s. 412).

Başka bir deyişle Locke, etik eylemlerimizi çıkarlarımız için, ahlâkı da mutluluğumuz için bir araç olarak kullanmamız gerektiğini söylemektedir diyebiliriz. Locke, diğer liberal düşünürler gibi, mutluluğun haz ve acıya göre şekillendiğini belirtmektedir.

Haz ve acı yalın idelerdir. Duyum ve düşünümde elde ettiğimiz idelerin en önemlilerinden ikisi haz ve acıdır. Bedendeki duyumların ya kendi başına ya da acı ya da hazla birlikte oluşu gibi, zihnin düşünce ya da algısı da ya kendi başınadır ya da haz ya da acı, hoşlanma ya da üzüntü, ne dersiniz deyin, onunla birlikte. Bunlar da, öteki yalın ideler gibi, betimlenemezler de, adları da tanımlanamaz; bunları tanımanın yolu, duyuların öteki yalın idelerinde olduğu gibi, yalnızca deneydir. Çünkü bunları iyinin ya da kötünün bizi değişik biçimde etkilediği ya da bizim onları öyle düşündüğümüz sırada kendi içimizde neler duyulduğumuz üzerinde bizi düşündürerek tanıtmaktan başka bir şey değildir. *İyi ve kötü nedir*. Demek şeyler ancak haz ve acıya göre iyi ya da kötü olur. Bizde haz doğrudan ya da hazzın artmasına ya da acının azalmasına neden olan ya da bize başka bir iyilik getirebilen ya da kötülüğün giderilmesini sağlayabilen ya da sürdürülebilir şeye iyi deriz. Tersine bizde acıyı üreten ya da arttıran ya da hazzı azaltan ya da bize kötüyü getiren ya da iyiyi elimizden alan şeye de kötü deriz. Haz ve acı dediğim zaman, genellikle bunların ayırt edilişlerine uygun olarak, bedenin ya da zihnin haz ve acıları diyorum; oysa gerçekte bunlar, kimi kez bedendeki kimi kez de zihnin düşüncelerindeki düzensizlikten doğan, zihnin değişik durumlarıdır (Locke, 1996, s. 147-148).

Mutluluğun kaynağını haz ve yarar olarak gören Locke, iyi ve kötüyü de haz ve acı duyduğumuz şeylere göre beliriyor. Bu bakımdan, insanların değer olarak almaları gereken şey, mutlu olmalarına yardımcı olan şeyler, yani haz ve acıya bağlı olan iyi ve kötüler oluyor diyebiliriz. Hobbes ve Locke'ta karşımıza çıkan bu haz, acı veya yarar, zarar hesabına göre iyi ya da değerli olanı belirleme anlayışı daha sonraki liberal filozoflar tarafından da savunulur.

Ömer Çaha'ya göre, faydacılık ekolünün kurucusu olan Jeremy Bentham (Çaha, 2014, s. 13), faydacılık felsefesinin temelini insandaki evrensel 'haz' ve 'elem' kavramlarına dayandırmaktadır (Çaha, 2014, s. 14).

Çaha'ya göre, Bentham'ın faydacı felsefesi, "insan yaşamında yer alan bütün deneyimleri ya mutluluk verme ya da acı ve ıstırap verme potansiyeline" dayandırmaktadır (Çaha, 2014, s. 18).

Toplumun tümüne referans noktası oluşturacak olan "kimin değeridir" sorusu anlam kazanmaya başlıyor. Başka bir deyişle, toplumsal mutluluğun yolu hangi tür değerlerden ve hangi bireyin değerlerinden geçer? Bentham'ın bu soruya verdiği cevap da gayet basittir: "Mümkün olan en büyük mutluluk". Mümkün olan en büyük mutluluk, bir toplumda "çoğunluğun" tercihini anlatan bir kavramlaşmadır (Çaha, 2014, s. 19).

Tıpkı Bentham gibi Mill'de çoğunluğun yararı ve mutluluğunu etik ve siyaset anlayışının temelinde oturtur. Bentham'ın öğrencisi olan Mill, her ne kadar Bentham'ın faydacılık ekolüne sert eleştiriler yöneltse de kendisi faydacı bir filozof

olarak bilinmektedir (Çaha, 2014, s. 16). Mill'in faydacı olarak bilinmesine sebep olan "çoğulculuk, farklılık, duygu, sezgi ve inanç" kavramlardır (Çaha, 2014, s. 16).

Bireylere, eylemlerin seçiminde "fayda"yı amaçlamasını salık veren bir etik teori olan faydacılık, bir eylemin ahlâki olarak doğru bir eylem olmasını, o eylemin etkilenecek bireyler için alternatif diğer eylemlerden daha fazla fayda üretmesine bağlayan bir etik teori olarak karşımıza çıkmaktadır. Temelinde Antik Yunan'dan gelen hazzın iyi olduğu düşüncesi yatan faydacılığın merkezinde yer alan "fayda ilkesi (the principle of utility)" ise, mümkün olan en yüksek sayıda insanın, mümkün olan en yüksek miktarda mutluluğunu ifade etmektedir. Bu nedenle fayda ilkesine aynı zamanda "en yüksek mutluluk ilkesi (the greatest happiness principle)" de denmektedir (Cevizci, 2010, s. 1634).

Mill'e göre aynı toplumda farklı yaşam tarzları birarada bulunabilir ve birarada yaşanabilir. Bu bakımdan "farklı yaşam tarzlarının varlığını da normal karşılamak ve bir hak olarak kabul etmek" gerektiğini ifade eden Mill, "farklı yaşam tarzlarına özgürlük verilmeli, kişinin benimsediği şekilde bir hayat tecrübesini edinmesine fırsat tanınmalı" diye eklemektedir. Bu bakımdan birey toplum içerisinde "ben varım" diyebilmeli, aksi halde, birey bir başkasının "arzusu istikametinde" eylemde bulunmaya zorlanırsa, toplumsal ilerlemenin duracağını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, "bireysel gelişmenin mutluluğun başlıca nedenlerinden biri olduğunu kabul etmenin yanında; bunun uygarlık, eğitim-öğretim, kültür kavramlarından daha önce gelen ve belki de onların ayrılmaz parçası ve varoluş sebeplerinden biri olduğunu kavramak" gerektiğini belirtmektedir (Mill, 2014b, s. 131).

Mill, bireye karşı "kamuoyunda" hoşgörüsüz olmak gibi bir eğilim olduğunu belirtir. Bu tür eğilim içinde olanları –bireyselciliğe karşı olan toplumun genelini– kast ederek, "onlarda, kendilerini alışılmışın dışında bir şeyi yapmaya yöneltecek kadar güçlü zevk ve istek" olmadığını, "vicdanlı bir iradeyle sınırlı olan güçlü akıl ve duygu tarafından yönlendirilen güçlü enerjiler yerine, bu tür standartların güçsüz duygu ve enerjilere yol açtığını", ayrıca, bunlarda "akıl ve irade gücü olmadığını ve görünürde kurala uygun" gibi gördüklerini, fakat "enerji dolu insanların daha şimdiden" tarihe karıştığını vurgulamaktadır (Mill, 2014b, s. 149-150). Buradan hareketle, Mill'in, bireyselci olduğu, mutluluğu temel aldığı, bireyin mutluluk için

eylemde bulunması gerektiğini savunduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, akıl sahibi ve özgür olan her birey kendi doğrusunu kendisi tayin edebilir ve mutlu olması için gereken her neyse, onu yapmakta da özgürdür, diyebiliriz.

Mill, özgür ve akıllı olan birine göre, akıllıca ve doğru kabul edilen bir yaşam tarzının, herkes için iyi olduğunu ileri sürmenin mümkün olmadığını savunur. İyi dediğimiz şey kendimiz için iyidir, bir başkasını bu iyiyi kabul etmeye zorlama hakkımız yoktur. Başkalarının görüş ve düşünceleri bize göre “kötü”, “yanlış” veya “zararlı” olabilir. Ancak hiçbir devlet ve toplum egemen görüşe göre kötü bulduğu için, bir başkasına müdahale etme veya onu bir şeyi yapmaya veya yapmamaya zorlama hakkına sahip değildir. Kamu gücünün veya toplumun, “bireyin eylemlerine müdahale hakkı” ancak bir başkasının *mutluluk* arayışına veya *iyisine* zarar veriyorsa mümkün olabilir. Mill’in önemle vurguladığı şey, özgürlük konusunda başkalarının yaşam biçimine veya herhangi bir hakkına zarar vermeden bu özgürlüklerin yaşanması gerektiğidir (Mill, 2000, s. 112).

Her bireyin kendi doğrusu ve kendi iyisinin olduğu bir toplumda birçok iyi ve birçok doğrudan söz etmek mümkündür. Bu bakımdan iyilerin ve doğruların göreceli olduğu bir toplumda, hiçbir fikir, eylem veya yaşam biçimi bir diğerinden değer veya doğruluk bakımından daha üstün olamayacaktır. Bu konuda Mill’in önerdiği ölçüt şudur: “(...) İnsana haz veren her şey ahlâki olarak iyidir, haz vermeyen şeylerse iyi değildir. Başka bir deyişle, insana acı ve üzüntü veren ya da hazdan mahrum bırakan değerler ahlâken ‘kötü’ değerlerdir. İnsan yaşamında tüm deneyimler ya mutluluk vermeye ya da acı ve ıstırap verme potansiyeline sahiptir” (Çaha, 2014, s. 18). Böylesi bir *değer* anlayışı, sıradan insanları bireysel yarar/çıkar ve hazza dayalı mutluluğu her şeyin üstünde tutmanın *iyi* olduğu kanısına vardırmaktadır. Diğer taraftan, Mill, kendi içinde çelişir şekilde, insanların maddi zevkler peşinde koşmamaları gerektiğini savunur. Mill’e göre, insanlar insan olmanın ne demek olduğunu unutmakta ve bencilliklerinden dolayı birbirlerini anlamaktan çok uzaklaşmaktadır. Mill, insanın asıl açıklığının zihninde olduğunu, zihinsel açıklığın bedensel açıklıktan önce geldiğini ve insanların birbirlerini anlamaya çalışarak bu açıklıklarını giderebileceklerini vurgulamaktadır. Mill, insanların birbirlerine karşı ahlâki açıdan sorumlu olduklarını bilmeleri gerektiğini söyleyerek, insanların sadece kendilerini değil başkalarını da düşünür hale gelmelerinin önemini ifade ederken, bu

durumun insanlara empati kurma yeteneği sağlayacağını belirtmektedir. Empati sayesinde herkes kendi sorumluluğunu bilebilir ve kime ne şekilde davranacağını, kiminle iletişime geçeceğini hem kendine hem de başkalarına faydalı olacak şekilde belirleyebilir. Bu sayede herkes hangi dine inanacağına ve nasıl bir yaşam tarzı benimsemek istediğine kendisi karar verebilir (Mill, 2014b, s. 23).

Sonuçta, mutlu bir yaşam sürebilmek için eşit ve akıl sahibi olan her birey kendisi için neyin *iyi* neyin *kötü* olacağına kendisi karar verebilir. Her birey kendi *iyisini* kendisi belirleyeceğine göre, genel olarak toplumdaki *değerler* de göreceli olmak zorundadır. Bu durumda farklı *iyiler –değerler–* birarada yaşayabilmelidir. Liberal görüşler, bu farklılıkların (*iyiler, değerler*) birarada sorunsuz bir şekilde –kardeşçe– yaşayabilmeleri için, demokratik bir yönetimin şart olduğunu belirtmektedirler.

2.3. Liberal Demokrasi Anlayışı

Günümüz dünyasında, nüfusa bağlı ve teknolojik gelişmeler dolayısıyla uzmanlaşma ön plâna çıkmaktadır. Bu sebeple de toplumun bütün kesimlerinden her konuda fikir beyan etmesi beklenemez. Bu da doğrudan demokrasiden bahsedilememesine yol açar. Günümüz toplumlarında genel olarak temsili demokrasi uygulanmaktadır. “Başka bir deyişle, modern demokrasiler temsili demokrasilerdir” (Cevizci, 2012, s. 146-148). Temsili demokrasi ilkelerine göre, halkın karar ve beklentilerinin yönetimdeki kararlarda bağlayıcı ve belirleyici bir mekanizma olarak var olabilmesi adına temsil kurulu işletilmektedir. Bu da her bireyin yönetimde bireysel olarak varolmasını değil, temsilciler aracılığı ile yönetilmesini ifade eder. Temsili demokrasi, bireylerin bizzat kendini yönetmemesi sebebi ile demokrasi koşulunu tam olarak sağlamıyor olmasına karşın, kendilerini yönetecek olan temsilcilerini seçmelerini sağlayarak yetkinin topluma ait olması koşulunu sağlar. Bu şekilde bakıldığında, “temsili demokrasi modelinin, yöneten ile yönetilenler arasında sağlam, güvenilir ve etkili bir bağ kurabildiği ölçüde, gerçeekten de demokratik bir yönetim biçimi” haline geldiği söylenebilir (Cevizci, 2012, s. 146-148). Ancak bu tip demokraside temel sorun “halkın seçtiği temsilcilerin, genellikle profesyonel bir politikacılar sınıfından oluşması, onların kendilerine verilen bu vekâleti çoğunlukla

istismar edebilmeleri” durumudur. Yurttaşların politik karar alma süreçlerine çok sınırlı bir biçimde katılabilmeleri ve seçim aralıklarının uzun olması halkın kendi çıkarlarına hizmet etmeyen temsilcilerini denetleyebilmesi ve cezalandırabilmesini zorlaştırmaktadır. Hesap verebilen politikacıların olabilmesi, politik sistem içerisindeki denetleyebilme mekanizmasının işlediğini göstererek, demokrasinin işlerlik kazandığını ortaya koymaktadır (Cevizci, 2012, s. 146-148).

Demokrasi “herkes tarafından en iyi yönetim biçimi olarak” tanımlansa da, temel prensipleri çoğunlukla kavranamamaktadır. Bu nedenle doğrudan veya temsili “demokrasi ya da ‘halkın yönetimi’ ile ‘halk için yönetim’ ayrımlarının ötesine geçildiğinde, demokrasi ya da bir rejimi demokratik kılan unsurların neler olduğu konusunda” bir fikir birliği oluşmamaktadır (Cevizci, 2012, s. 146-148).

“Özellikle temsili demokrasi bağlamında” politik karar alma mekanizmasında birbiriyle çelişen iki ölçütten söz etmek mümkündür. Bu ölçütler de “politik kararın kimler tarafından alındığı ve kimin çıkarına hizmet ettiği” Bu iki ölçüt, demokrasinin iki farklı tipini ortaya çıkarmaktadır. İlk ölçüte göre “Batı demokrasilerinde kullanılan bir rejim ya da devletin, alınan her önemli politik kararı halka bağlamanın bir yolu bulunduğu takdirde demokratik olduğunu ifade eder. Söz konusu bu yol ise ya halkın karar alma sürecine fiilen katılmasından ya da çok daha yaygın olarak kararın onun rızasına bağlı olmasından oluşur” (Cevizci, 2012, s. 146-148).

İkinci ölçüt ise “Doğu Bloku ülkelerinde kullanılan ve politik kararların halkın gerçek çıkarlarına hizmet ettiği sürece demokratik olduğunu dile getiren bir ölçüttür.” Bu *halk demokrasisi* yönetim biçimidir. Sovyet modelindeki komünist rejimler bu demokrasi türüne örnek gösterilebilir. Marksist ideolojiye dayalı bu demokrasi biçimi “sosyal ya da sosyalist demokrasi veya proleter demokrasiyi de kapsayacak biçimdedir.” Hemen hemen bütün ilerlemiş kapitalist toplumlarda mevcut olan yönetim biçimi *liberal demokrasidir*. Liberal demokraside, liberal kavramı “özgürlük, bireysel teşebbüs ve sınırlı devlet biçimine referans yaparken, demokrasi daha ziyade rıza, refah, eşitlik ve toplumsal uyumu ifade etmektedir. Gerçekten de ‘liberal’ ifadesi bireylerin özgürlükleriyle, çıkar gruplarının özerkliğinin temele alınması ve devletin sınırlı yönetim ilkesine dayanması olgusunu

ifade eder. Liberal bakış açısına göre, devlet iktidarı halk tarafından kontrol edilmediği takdirde” iktidarın güç ya da baskı uygulama eğilimi içerisine girebileceği düşünülmektedir. Bu yüzden, “devleti kontrol altına alacak bir anayasanın olması,” güçler ayrılığı ilkesi, “bağımsız yargı ve devletin kurumları arasında kontrol ve düzeni sağlayacak” bir mekanizmanın düzenlenmesi önemli koşuldur. “Sivil özgürlükler ile özel mülkiyet hakkına dayanan (...) liberal demokratik yönetim, kapitalist bir iktisadî düzenle birlikte” gerçekleşmektedir. Bunlara ilâveten meşruiyet kaynağını genel seçimlerden alan, halkın rızası üzerine dayalı liberal demokrasi, aynı zamanda seçimli bir demokrasi olarak da ifade edilebilir. Seçimlerin şeffaf, çoğulculuk esasına dayalı ülkedeki tüm farklı görüşleri yansıtan partilerin katılımının mümkün olduğu şekilde gerçekleşmesi önemlidir. Diğer bir önemli özelliği, halkın siyasal kararları denetleyebilme ve bu kararları alan politikacılardan hesap sorma hakkının bulunmasıdır (Cevizci, 2012, s. 146-148).

Günümüz demokrasisini şekillendiren en önemli etkenlerden birisi liberalizmdir. Liberalizm, 16 ve 17. yüzyıllarda devlet yetkilerini sınırlayan bir teori olarak *Toplum Sözleşmesi* şeklinde düşünürler tarafından ele alınmıştır. İlk olarak Thomas Hobbes tarafından kaleme alınan *Leviathan* isimli eser, ilk *Toplum Sözleşmesi* mahiyetindedir. Daha sonra *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme* isimli eseriyle John Locke çalışma yapmıştır. Locke, liberalizmin siyasal boyutunu temellendiren düşünür olarak anılmaktadır. Son olarak Jean Jacques Rousseau *Toplum Sözleşmesi* isimli eserini ortaya koymuştur.

Liberal anlayış, “bireylerin hak ve özgürlüklerini devlet ve toplum karşısında üstün tutan *doğal haklar* görüşünü temel alır.” Liberal anlayışa göre, “devletin başlıca yetkisi güvenliği sağlamaktır.” Bu bakımdan, devlet yurttaşların özgürlüklerini kısıtlayamaz, ekonomik ve sosyal ilişkileri düzenleyemez (Uygun, 2003, s. 126).

Uygun’a göre, “liberalizmin siyasal iktidarı sınırlamak için ortaya koyduğu temel felsefeyi ve bu felsefeyi hayata geçirecek birçok ilke ve kurumu” benimseyen modern demokrasilerin, bu ilke ve kurumları arasında, “anayasanın üstünlüğü ilkesi, kuvvetler ayrılığı ilkesi, dokunulmaz haklar anlayışı, yargının bağımsızlığı, idarenin yasallığı” sayılabilmektedir. 17. yüzyıldan itibaren Batı dünyasında egemen olan

ideoloji liberalizmdir (Uygun, 2003, s. 127). Batı dünyasında egemen olan bu ideolojinin mimarlarının başında Locke gelmektedir.

Locke, doğa durumunda yaşayan insanların özgür olduğunu savunmaktadır. Doğa durumunda yaşayan insanlar özgür oldukları gibi birbirleriyle eşittirler. Locke'a göre herkes doğuştan gelen, doğal haklara haizdir. Bu özgürlük insana kendi can ve mal güvenliğini sağlama hakkı da tanımaktadır. Ancak bu güvenliğin sürdürülebilir olması için insanlar doğal özgürlüklerinden feragat ederek toplumlar halinde yaşamaya başlamıştır (Arı, 2013, s. 294). Başka türlü ifade etmek gerekirse Locke, insanların iç ve dış tehlikelerden korunmak için birlikte yaşamakta olduklarını savunmaktadır. Bu birlikte yaşayış zamanla siyasî toplumu ve pozitif hukuk normlarının oluşmasına neden olmuştur. Locke'un söz ettiği, doğal hakları koruyan siyasal yapı biçimi çağımızda demokrasi olarak adlandırılmaktadır.

Doğrudan demokrasi, kaynaklarda klasik demokrasi olarak da adlandırılmaktadır. Bu demokrasiye Antik dönem Atina şehir devletinde rastlanmaktadır. O dönemde halk, siyasî yönetime doğrudan katılıp kararlar almaktaydı. Halkın, kendisine temsilciler seçmeyerek, yönetim kararlarına doğrudan katılması nedeniyle birinci elden yükümlülük taşıdığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda, katılımcı demokrasinin en önemli etkisi olarak, bilgili, sorumluluk bilinci, yerinde, politik anlamda kendisini geliştirmiş ve vizyonu geniş insanlar yetiştirmekle birlikte, bireylerin toplumsal ve siyasal yaşantıdaki önemi artırmıştır (Uygun, 2003, s. 162).

Ruhandan Yumer'e göre, Locke, devletin baş görevi insanların hayatlarına, özgürlüklerine ve mülkiyetlerine dair hakları gözetip korumaktır. Bu haklar kişinin özgürlük alanını belirlerken, devletin sahip olduğu yetkilerin de sınırlarını belirler. Bu sınırlar aşıldığında, devlet meşruiyetini yitirir (Yumer, 1985, s. 52).

Liberalizmin en önemli ilkelerinden birisi olan özgürlük kavramı üzerinde duran John Stuart Mill'in görüşlerine ilişkin olarak Çaha, "insanın kişisel gelişiminin yanı sıra, toplumsal gelişmeyle özgürlük arasında kaçınılmaz bir ilişki olduğu için, özgürlüğün mümkün olabildiği siyasal yönetimler de kaçınılmaz olmaktadır" demektedir (Çaha, 2014, s. 30). Bu bağlamda özgürlüğün yönetime ve yasalara

yansıması olan demokrasiyi, liberal bakış açısından, “demokratik bir yönetim içinde bireyler kendi iyilerini ve çıkarlarını arama özgürlüğüne sahip olabilirler. Toplumsal mutluluk ve zenginlik tek tek bireylerin mutluluğundan ve zenginliğinden geçtiğine göre, demokrasi, Mill’e göre hem mutluluk hem de zenginlik ortamı yaratabilen tek sistemdir” diyebiliriz (Çaha, 2014, s. 30). Mill, özgürlük düşüncesinden hareketle liberal değerleri, hak ve sorumluluk kavramlarını ortaya koymuş ve bu konularda kendi görüşlerini oluşturmuştur. Özgürlük bu noktada toplumun güç kullanma yetkisi verdiği iktidarın sınırlarını çizmekte ve devletin güç kullanma meşruiyetini sınırlamaktadır (Mill, 2000, s. 12). “Liberal demokrasi, mevcut yönetim sistemleri içerisinde özgürlüğe en uygun olan yönetimdir”. Toplumsal zenginlik ve mutluluk bireylerin tek tek zenginliği ve mutluluğundan oluştuğu için, Mill’e göre bunu yaratabilecek tek siyasal sistem demokrasidir (Çaha, 2014, s. 30).

Mill, çoğunlukçu demokrasi anlayışını yanlış demokrasi olarak nitelendirir. Bu nitelendirmeyi, halkın çoğunluğunun iktidarının diğer kalanlar üzerinde baskı oluşturarak “çoğunluğun diktatörlüğüne” dönüşebileceğinden yanlış demokrasi olduğunu belirtir. İktidarın elindeki gücü istismar etmemesi için gerekli önlemlerin alınması gerektiğini vurgular (Mill, 2014b, s. 51).

Mill’e göre aynı zamanda demokrasinin iki yanlış uygulaması bulunmaktadır. İlki eşit katılımdır. Ahlâki varlıklar olarak insanlar eşit olsa da, eğitimsiz kitlelerin siyasete katılarak zarar vereceği endişesini taşır. Bu nedenle *elit demokrasi* kavramını ileri sürerek, entelektüel seçkin bir azınlığın topluma rehberlik ettiği temsili demokratik yönetim sistemini savunur. Bu nedenle genel eğitim, genel oy hakkından daha önceliklidir. Parlamento, elit kesimin tamamını içine alacak şekilde temsili bir sistem kurmanın en doğru yönetim biçimi olduğunu ileri sürmüştür. Bu elit sistemi içerisinde iyi eğitilmiş kişinin beş oy hakkı, eğitimsiz kişinin bir oy hakkı olmalıdır (Çaha, 2014, s. 31-32). İkinci yanlış uygulama çoğunlukçudur. Daha önce de değinildiği gibi, eşit oy hakkı çerçevesinde liberal demokrasi, çoğunluk tiranlığına dönüşmeye uygun bir yönetim biçimi ortaya çıkarmaktadır. Her iki yanlış uygulamayı ortadan kaldırmanın çözümü, iyi eğitilmiş seçkin elitlerin ülkeyi yönetmesi ve kitlelerin eğitim seviyesinin yükseltilmesidir (Çaha, 2014, s. 32-33).

Sonuç olarak, Mill'in, demokrasi anlayışına bakacak olursak, doğru ve yanlış uygulamaları ayırımında ortaya koymaya çalıştığı yanlış demokrasi anlayışı, esasında çoğunlukçu demokrasi anlayışından başka bir şey değildir. Onun doğru demokrasi anlayışı ise, halkın gerçek anlamda temsil edildiği ve çoğunluğa karşı azınlıkların korunup güçlendirildiği çoğulcu demokrasi anlayışıdır. İlke olarak temsili demokrasiyi benimsemekle ve genel oy hakkını desteklemekle beraber, toplumdaki sıradanlaşmaya karşı entelektüel sınıfın temsil edilmesini kolaylaştıracak bir seçim sistemi üzerinde kafa yoran Mill, nisbi temsilin bu amaca uygun olduğunu düşünmenin yanında, entelektüel aydınların seçilmesini kolaylaştırmak adına niteliğe (eğitime) dayalı çoğul oy ilkesini savunur. Buna bağlı olarak da onun doğru demokrasisi genel itibarıyla bir "elit demokrasisi" olarak tanımlanmaktadır. Diğer yandan insanlığın uygarlık aşamasına aşamalı bir şekilde ulaştığını ve özgürlüğün de yalnızca uygarlaşmış toplumların sahip olması gereken bir değer olduğunu savunarak, uygarlık aşamasına henüz ulaşmamış geri toplumlar adına despotizmin zorunlu olarak en ideal yönetim sistemi olduğunu düşünür (Bayram, 2014, s. 66-67).

Yukarıdaki liberal görüşler, çeşitli değişimler geçirerek günümüze kadar gelmiştir. Çağdaş liberallerden olan Robert A. Dahl, önceki liberal düşünürlerin fikirlerini birleştirmiştir.

Dahl'a göre demokrasi, yönetim biçimi olarak adaletli değil sadece diğer biçimlerden daha iyi bir seçim olduğu düşünülmektedir. Çünkü demokrasinin, zalim ve kötü otokratların yönetime geçmesine engel olmaya yardımcı olmak, insanların kendi temel çıkarlarını korumaya yardımcı olmak, insanlara kendi seçtikleri bir yaşam biçiminde kendi özgürlüklerini yaşayabilmeleri için azami fırsat tanımak gibi birçok avantajı bulunmaktadır. Ancak bu avantajlar yurttaşların mutlu, zengin, adil, barışçıl, sağlıklı ve akıllı şekilde yaşamaları konusunda teminat vermeyeceğini de söyler.

Robert Dahl, liberal demokrasinin varlığı için 'asgari süreç şartları' adını verdiği şartlarını şu şekilde saymıştır:

- Devlet politikası ve hükümet kararları üzerindeki kontrol yetkisi, anayasal olarak, seçimle iş başına gelmiş görevlilere ait olmalıdır.
- Her vatandaşa –kanunla belirlenmiş objektif şartlara sahip olmak kaydıyla– seçimlerde oy kullanma hakkı verilmelidir.

- Seçimler özgür ve adil olmalıdır. Yöneticiler, düzenli aralıklarla yapılan, adil bir biçimde yürütülen, her türlü baskı ve iradeyi sakatlayıcı etkiden arındırılmış seçimlerle iş başına gelmelidir.
- Kanunla belirlenmiş objektif şartları taşımak kaydıyla, seçimle gelinecek makamlar açısından herkese imkân tanınmalıdır.
- Vatandaşlar cezalandırılma tehdidi altında olmaksızın, geniş anlamıyla siyasal meseleler hakkında, görevlilerin, yönetimin, rejimin, sosyal-ekonomik düzenin ve yürürlükte bulunan ideolojinin eleştirisi de dâhil olmak üzere, kendi düşüncelerini ifade etme hakkına sahip olmalıdır.
- Vatandaşlar, alternatif bilgi kaynaklarına ulaşma hakkına sahip olmalıdır.
- Vatandaşların temel hakları güvence altında olmalı ve çeşitli ideallerini gerçekleştirebilmek için, –şiddet içermemek kaydıyla– siyasal partiler ve çıkar grupları da dâhil, özerk kuruluşlar ve örgütler oluşturma imkânına sahip olmalıdır (Yavuz, 2009, s. 295).

Devletin herhangi bir şekilde, insanların eşitliğinden ve özgürlüğünden üstün olmadığı düşüncesiyle, önceki liberal görüşleri birleştiren Dahl, tüm bireylerin ahlâksal olarak *özde* eşit olduğunu savunmaktadır. Bu özsel eşitliği liberal demokrasi anlayışının felsefi temeli olarak ele alan Dahl, her bireyin eşit ve özgür olduğunu belirtmektedir. Devlet, bu eşitlik ve özgürlüklerin çatışması halinde, gerekirse bazı yurttaşların fedakârlık yapmasını gerektirecek şekilde uzlaştırıcı olmalıdır. Devletin veya toplumdaki herhangi bir çoğunluğun (dinî veya etnik) diğerlerinden daha üstün haklara sahip olması ve eşitliğin bozulması halinde ise, toplumun tamamında olması mümkün olmasa bile, büyük çoğunluğunda hâkim olacak bir demokrat kültürle engellenebilir. Başka bir deyişle, Dahl, kültürel veya gruplararası çatışmaların ancak demokrasi içinde ve demokratik yöntemlerle giderilebileceğini savunur. Yani Dahl'a göre herkes özde eşittir, bu eşitlik doğrultusunda başkalarına zarar vermeden özgürce her istediğini yapmakta, kendisini mutlu edecek değerler peşinde ilerlemekte serbesttir. Eğer bu durumdan ötürü herhangi bir çatışma doğarsa, devlet bunu uzlaşılıyla çözmelidir. Devlet yöneticilerinin ve halkın demokrat kültürü ve herkesin (istisnai durumlar dışında, çıldırmak/delilik vb.) yönetime aktif olarak katılması, bu sistemin yozlaşmasını engellemektedir (Dahl, 2001, s. 58-59, 170-175); yani farklı, etnik, dinî veya ideolojik kesimlerin dernek, sendika veya partilerde örgütlenerek demokratik ilkeler doğrultusunda mücadele etmesi demokrasiyi güçlendirir.

Demokrasiyi tamamlanmamış bir yolculuğa benzeten Dahl, bu konuda eski ve yeni ülkeler veya geçiş sürecinde olan demokratik ülkelerin, gerçekleşmesi kesin olan zorluklarla başa çıkamamaları durumunda demokratik idealler ve demokratik gerçekler arasındaki uçurumun çok daha büyüyeceğini belirtir. Bu durumda söz

konusu ülkelerin demokratik olarak iyileşmektense, demokratik olarak kötüleşeceklerini belirtmektedir (Dahl, 2001, s. 53).

Dahl'a göre demokrasi, ülke yönetiminde insan hakları perspektifiyle barınabilecek en sağlıklı yönetim biçimidir (Dahl, 2001, s. 58-59). Başka bir deyişle, Dahl'a göre, insan hakları –etnik veya dinî bakımdan– bütün farklılıkların birarada kardeşçe yaşayabilmesine imkân tanıyacak koşulların oluşturulmasını ön şart kabul etmektedir. Bu bağlamda, insan haklarına en uygun yönetim biçimi olarak demokrasi görülmektedir.

Dahl, *Demokrasi Üzerine* adlı kitabında, demokrasi kelimesinin hem bir ideal hem de bir gerçeklik olduğunu belirtir. İdeal ve gerçek demokrasinin ölçütlerini belirleyerek ülkeleri bu ölçütlere göre değerlendirmiştir. Demokratik sürecin beş temel standardı, etkin katılım, oy kullanma eşitliği, bilgi edinebilme, gündemin kontrolü ve yetişkinlerin dahil olmasıdır. Buna göre,

Yazılı olarak, kanunlarda, hatta anayasal bir belgede demokratik hakları vaat etmek yeterli değildir. Bu haklar etkin olarak yürürlüğe konmalı ve uygulamada vatandaşlar için ulaşılabilir olmalıdır. Eğer olmazlarsa, yöneticiler ne derse desin, bu politik sistem, demokratik değildir ve 'demokratik' olduğu yönündeki bütün kandırmacalar demokratik olmayan yönetim için sadece bir maskedir (Dahl, 2001, s. 60-61).

Dahl'ın bu görüşüne göre, demokrasi ancak yasalara bağlı kalarak ve bu yasaların uygulanması aşamasında yurttaşlar tarafından gerçekleştirilebilir. Ancak böyle bir durumda demokrasi işlevselliğini kazanabilir, aksi halde demokratik olmayan yönetimlerin kullandığı bir kılıf olmaktan öteye geçemeyeceğini ifade etmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi demokrasi, liberalizmin sürdürülebilir olması için önem arz etmektedir, diyebiliriz. Öyle ki, liberalizm ve demokrasi kavramlarının birleşmesiyle “liberal demokrasi” kavramı doğmuştur (Uygun, 2003, s. 128).

Buraya kadar anlatılanlar liberalizm ve demokrasinin sıradan insana sıcak gelen yüzünü oluşturur; ama bizim konumuz açısından üzerinde durmamız gereken ve sorunlu bulduğumuz yön demokrasinin olmazsa olmazı kabul edilen çok partili seçim sistemidir. Liberaller tarafından demokrasinin çok partili olmasının savunulduğunu, bu bağlamda toplumlarda eşit ve özgür yurttaşların çok partili siyasi

rejimle kendilerine söz hakkı aradıklarını, böylelikle her etnik veya dinî grubun kendi çıkarına uygun istekte bulunabileceğini ve bu isteklerini yerine getirebilmeleri için düşünce ve ifade özgürlükleri kapsamında hak arayışına gitmelerinin en tabii hakları olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, çok dinli ve çok etnik kökenli toplumlarda farklı kesimlerin birarada yaşayabilmelerinin yolunun çok partili seçim sisteminden geçtiği savunulurken, dini, etnik, cinsiyetçi, ideolojik ve benzeri ayrımların ön planda tutulduğu unutulmaktadır. Günümüzde dünya üzerinde kurulmuş siyasi partilerin adlarına bile baktığımızda, bu partilerin bir toplumu birleştirmek için değil, ayrımlardan hareketle iktidara gelmek için kurulduğunu görebiliriz. Söz gelimi, Almanya’da, Hristiyan Demokrat Birliği (Christlich Demokratische Union Deutschlands), Almanya’da yaşayan Hristiyan dinîne mensup kitlenin hakkını ve sözcülüğünü üstlenerek kendisine ülkede siyasî bir yol çizmiştir. Bir örnek Fransa’dan verebiliriz. Fransız Bağımsız İşçi Partisi (POI) ve Fransız Komünist Partisi gibi partiler sadece işçi olanların hakkını savunur gibi görünürken Ulusal Cephe aşırı sağı temsil etmektedir. Benzeri bir ayrımcılığa İngiltere’de de rastlanır. İngiltere’de ise siyasî partilerden en fazla oy sahibi olan parti isimleri şöyledir: Muhafazakâr Parti, İşçi Partisi, İskoç Ulusal Partisi, Liberal Demokrat Parti. Bir diğer örnek Pakistan’da, Pakistan Müslüman Ligi-Navaz (PML-N).

Başka bir örnek Hindistan’dan verebiliriz. 1858 yılında İngiliz Krallığı yönetimine dahil olan Hindistan halkı, 1940 yılında Müslümanlar ve Gayrimüslimler olarak ikiye bölünmüş, 1947 yılında ise Müslümanlar bağımsızlığını ilân ederek Pakistan’ı kurmuştur. Bu ayrılma neticesinde dinî temelli bir ülke kurulduğu söylenebilir. Ortak ideallerin dinî temeller olması da bir süre sonra bütünleşmeyi sağlamaya yeterli gelmemiş ve 1953 yılında sıkıyönetim ilân edilen ülkede 1956 yılında “Pakistan İslam Cumhuriyeti şeklini öngören anayasa yürürlüğe girmiş ve Doğu Pakistan özerkliğini ilan etmiş.”²⁹

Bunun neticesinde sıkıyönetimlerin başladığı Pakistan’da başarısız olan askerî yönetim politikaları doğu ve batı Pakistan’ı iyice ayırtmıştır. 1970 döneminde yapılan seçimler neticesinde Pakistan Halk Partisi Batı Pakistan’da, Avami Partisi Doğu Pakistan’da yönetimi *demokratik* olarak ele almışlar. Siyasî partilerin varlık

²⁹ <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/pakistan/2014/01/14/7382/pakistanda-etnik-gruplar-arasi-iliskiler-ve-baslica-etnik-sorunlar> (erişim tarihi: 19.07.2017)

mücadelesine dönüşen Doğu Pakistan'ın özerkliği konusu bir türlü çözüme ulaştırılmamış ve yaşanan problemlerin artması neticesinde Doğu Pakistan'da büyük direnişler başlamış, bu direnişlerin zamanla iç çatışmaya, iç çatışmaların da şiddetlenerek iç savaşa dönüştüğü bir gerçektir (Armaoğlu, 1999, s. 337).

Görüldüğü üzere en başta –İngiliz himayesindeyken– Müslüman ve Gayrimüslim iki grup olarak ayrışan bir toplum, daha sonra himayesinde birçok etnik grubun barınması münasebetiyle bir üst kimlik ya da birleştirici unsur olarak dinî yeterli gelmediğini, özellikle kamuda dinî gerekliliklerin değişiklik göstermesi sebebiyle farklı uygulamaların sıkça yaşandığını, hatta radikal grupların din adına aldığı kararların veya yaptığı işlerin, aslında çatışmaları teşvik ettiğini, küçük –etnik veya dinî– grupların menfaat, siyasî veya dinî ideolojiler uğruna bir tür yarış içerisinde olduğunu, bu tür grupların sadece o gruba ait olanların çıkar ve menfaatlerini gözetmek için (aslında kendi siyasî çıkarlarını düşünen) lider parti olma yolunda azınlıkta kalanları görmemeyi tercih ettiklerini, hatta bu uğurda savaşları körüklediğini, dolayısıyla demokrasinin temel ilkelerinden birisi olan serbest seçim sistemi ve çok partili siyasal yaşam anlayışının çok dinli ve çok etnik kökenli ülkelerde sorunları çözmediğini, tam tersine yeni sorunlara ve yeni kutuplaşmalara yol açtığını ileri sürebiliriz.

Dünyada bu ve benzeri dinî, etnik, cinsiyetçi veya ideolojik grupları temsil etmek için kurulmuş siyasî partilerin var olduğunu, bu grupların varlığını temsil eden siyasî partilerin temsili demokrasi bakımından var olması gerektiğini söyleyebiliriz. Nitekim, demokrasinin farklı bir yorumuna göre, bir ülkedeki bütün farklı gruplar yönetimde bir ölçüde söz sahibi olmalıdır. Örneğin, Belçika'da³⁰ Katolikler, Liberaller ve Sosyalistler gibi üç farklı grup altında gelişen demokratik ortamda, zamanla bu üç grubunda daha fazla partilere bölündüğünü belirtebiliriz. Bu gibi demokratik ortamlarda, etnik veya dinî görüş farklılıklarının olması, ülkede çoğunluğu oluşturan siyasî partinin yönetim için gerekli olan yeter oy sayısını alması ve yönetimi ele almasıyla diğer azınlıkları yok sayması, siyasî partilerin daha fazla oy toplamaları için temsil ettikleri etnik veya dinî grupların yapısına özgü farklılıkları ön plana çıkarmaları neticesinde toplumda ayrımcı bir politika izlenmiş

³⁰ <http://www.mfa.gov.tr/belcika-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 08.06.2017)

olması ve toplumu çatışma sınırına taşıması, demokrasinin ne kadar doğru bir yönetim biçimi olduğunu sorgulamamıza veya “demokrasiyi daha bütünleştirici bir hale nasıl getirebiliriz?” sorusunu sormamıza neden olmaktadır.

2.4. Liberal Kültür Anlayışı

Liberallere göre kültür, “insanların birleşip birarada yaşamaları için gerekli ilişkileri belirten birtakım karmaşık koşullara denir” (Dewey, 1988, s. 14). Liberalizmin en çok önem verdiği ilkelerden biri olan “kişinin bireysel özgürlüğe ve haklara sahip olması” düşüncesinden ortaya çıkmış olan kültürel liberalizm, bir ülke sınırları içerisinde; her azınlık grubun, kendi dilini, dinî inancını, geleneklerini ve göreneklerini istediği gibi yaşayabilmesini savunur.

Yukarıda değinildiği üzere Bentham, liberal düşüncelerini bir fayda ilkesine dayandırmıştır. Ancak Mill bu kaynağı sadece fayda değil, insan haysiyeti olarak görmüştür. Mill, bir şey elde ederken elde edilen sonuç veya üründen ziyade, o şeyin nasıl elde edildiğinin, yani elde edilme sürecinin önemini vurgulamaktadır (Çaha, 2014, s. 22). Bu noktada öne çıkan şey, Mill’e göre, bireyin çıkarının olduğu bir eylem uğruna şeref ve haysiyetini, diğer bir deyişle insan haysiyetini hiçe saymama gerekliliğidir. Mill, özellikle insan haysiyeti konusuna dikkat çekmiştir ve liberal kültür anlayışını bu unsurları gözeterek inşa etmiştir.

Liberal kültür anlayışında düşünce özgürlüğü ve ifade özgürlüğü kavramlarını inceleyecek olursak, bu konuda Mill, düşünceye veya ifadeye yapılacak hiçbir müdahalenin mümkün olmadığını söylemektedir. Mill’e göre düşünce özgürlüğü ve ifade özgürlüğüne yapılacak müdahaleler ve kısıtlamalar öyle büyük bir zarar teşkil etmektedir ki, Mill, bu yasağın sorumlularını “haydut” olarak nitelendirmektedir. Bunun en büyük sebebi ise, bu özgürlüklere yapılacak müdahalenin hem o düşünce sahibinin, hem ondan farklı düşünen diğer insanların, hem de gelecek nesillerin haklarını ihlal ettiği düşüncesidir. Diğer yandan, düşünce özgürlüğüne yapılan müdahalenin sonuçları sadece haydutlukla sınırlı kalmamaktadır. Mill’e göre yasaklanan, bir ifade ise ve bu ifade yanlış olduğu düşünülüyor için yasaklanıyorsa - ki çoğunlukla öyle olmaktadır- bu yasaklanmayan ifadelerin tamamen doğru

olduğunun kabulüdür (Mill, 2000, s. 30); ama bunu bilmek de mümkün değildir.

Mill'e göre insanlığın düşünsel mutluluğu için düşünce özgürlüğü ile ifade özgürlüğünün (ki insanların diğer bütün mutlulukları buna bağlıdır) zorunlu dört ayrı nedeni vardır. "Birincisi, herhangi bir düşünce susturulmak zorunda bırakılırsa, bu düşünce, bizim kesin olarak bilebileceğimiz şeylere karşın, doğru olabilir. Bunu kabul etmemek yanılmaz olduğumuzu sanmak olur." Her birey kendisinin yanılmaz olduğunu sanarak, diğer bireylerin düşüncelerini yok sayarsa, toplum içerisinde kaos, kargaşa ve çıkar çatışmaları dışında bir yere varılması mümkün olmaz. İkincisi, "susturulan düşünce yanlış bile olsa, bunda biraz doğruluk bulunması olanaklıdır, pek çok kez de bulunur. Mademki herhangi bir konuda genel olan ya da baskın olan düşünce nadiren doğruluğun tamamı olur ya da hiçbir zaman olmaz, o halde doğruluğun geriye kalan kısmının tamamlanması olasılığı ancak karşıt düşüncelerin" çarpışmasıyla ortaya çıkabilir. Yani, beşerî meselelerde doğruluk ancak karşıt fikirlerin çarpışmasıyla ortaya çıkabilir. Üçüncüsü, ileri sürülen düşünce doğru olabilir, ama "doğruluğu belirlenmiş sayılan düşünce yalnız doğru değil, aynı zamanda doğruluğun bütünü bile olsa; ona kuvvetle ve ciddî olarak itiraz edilmesine katlanılmadıkça ve fiilen itiraz olunmadıkça, o düşünceyi kabul edenlerin çoğu akla uygun nedenleri çok az anlaşılabilir ve sezinlenerek, bir önyargı şeklinde inanılır." Savunulan düşünce her ne kadar doğru olursa olsun, bireylerin o düşüncenin doğru olduğunu kabullenebilmeleri için, karşıt düşünenlerce eleştirilmesi ve tartışılması gerekir. Aksi halde, sadece ezbere bilinen bir düşünce olarak kalmaktan öteye geçemez. Dördüncü olarak, farklı görüşlerle çarpışmak bir düşüncenin anlamını korumasını, sağlamlaşmasını sağlar ve böylece insan yaşamındaki etkisi artabilir; aksi takdirde: "inak (dogma), bütün bütün etkisiz, boşuna yer kaplayan, ama herhangi hakiki ve yürekten duyulan bir yargının akıl veya kişisel deneyim yolundan açındırılmasını yasaklayan, biçimsel bir söyleyişe dönüşür sadece" (Mill, 2000, s. 73).

Düşünce özgürlüğü konusunda "bütün düşüncelerin kısıtsız açıklanmasına, ılımlı olmak ve dürüst bir tartışmanın sınırlarını aşmamak koşuluyla izin verilmelidir" diyenleri de biraz olsun dikkate almamız yerinde olur diyen Mill, bu sınırları soyut olarak nitelendirir ve bu sınırların konulacağı yeri belirlemenin de olanaksız olduğunu belirtir. Bu olanaksızlığın sebebi olarak, "eğer düşüncelerine

saldırılanlara karşı suç işlenmesi bu bölümde ayrıca olsun denirse, deneyimler göstermiştir ki, saldırı ne zaman dokunaklı ve zorlu olsa bu suç durumu hemen elde bir oluyor; kendilerini çok sıkıştıran ve yanıt verilmesini güç buldukları her karşı çıkıcı da, hele bu konuda herhangi bir öfke belirtisi de gösterirse, onların gözüne derhal taşkın bir düşman” olarak görüneceğini belirtir (Mill, 2000, s. 74-75). Aslına bakılırsa günümüzde de bunun örneklerini fazlasıyla görmekteyiz. Kendi düşüncesini eleştiren veya kendisi ile aynı düzlemde olmayan bireylerin “düşman” olarak nitelendirildikleri, hatta bazı kesimlerce hedef gösterildiklerine şahit olmaktayız.

Düşünceleri ifade etmekten de öte, düşünceleri ifade etme tarzının da önemli olduğunu belirten Mill, “bir düşüncenin kendisi doğru bile olsa, pek çirkin olabilir ve gerçekten şiddetli kınamayla karşılaşabilir” görüşündedir (Mill, 2000, s. 74-75).

Liberal kültür anlayışına göre toplumu oluşturan bireyler birbirlerine karşı ahlâkî açıdan sorumludurlar. Bu da ancak bireylerin sadece kendileri için değil başkaları için de düşünmesiyle olabilmektedir. Mill, bu unsurun sağlanması durumunda insanların diğerlerine karşı empati kurma yeteneklerinin gelişeceğini savunmaktadır. Bu noktada toplu halde düşünme, empati kurma gibi kavramlar liberal düşünceden uzak görünüyor gibi olsa da, bazı yorumcular bu görüşe katılmamaktadır. Söz gelimi, Çaha’ya göre, Mill, empati kurma yeteneğine vurgu yaparak, bu sayede herkesin kendi sorumluluğunun ve başkalarına karşı nasıl davranması gerektiğinin farkında olacağına inanmaktadır. Bu durumda bir birey nasıl ve ne şekilde inanmak istiyorsa öyle inanabilecek, nasıl yaşamak istiyorsa o şekilde bir yaşam tarzı benimseyebilecektir. Bu noktada ise empati kurma yeteneği Mill açısından bir amaç değil, liberal toplum düzeni oluşturma konusunda bir araç olmaktadır (Çaha, 2014, s. 23).

Liberal anlayış içerisinde kesin kanılar yanılmazlık taslama olarak görülmektedir. Bu durum, libarellere göre, toplumun ilerlemesinin önündeki en büyük engellerden birisidir. “Her tartışmayı susturma, bir yanılmazlık taslamadır.” Kişilerin, ‘yanılmaz olduklarını’ düşündükleri bir toplumda, eğitimle öğretilen bilgilerin önyargıdan öteye gitmesi mümkün görülmemektedir. Sorgulamanın veya farklı açılardan gözlemlenmenin yapılmadığı bir ortamda oluşacak bilgiler kalıplaşmış dogmalardan, önyargılardan öteye gidememektedir (Mill, 2000, s. 30). Mill’e göre

karşıt görüşlerin ve itirazların oluşmadığı bir eğitim sürecinde hiçbir bilgi derinlemesine öğrenilemeyecektir. Bu durumda bilgi sadece şekilci bir açıklamaya dönüşecektir. Bu sebeple liberal kültür anlayışı her zaman itiraza ve sorgulamaya yer vermektedir. Bir bilginin kesin olarak doğru olduğu bilinse dahi, bu konudaki karşıt görüşler yasaklanmamalıdır. Çünkü karşıt görüşte bulunabilme özgürlüğü bireylerde, özellikle öğrenciler için bir sorgulama imkânı oluşturmakta ve bu sorgulama sonucunda bilgi derinlemesine öğrenilmektedir. Bir toplumu her açıdan ileriye götürecek formül de budur (Mill, 2000, s. 73). Bu yüzden liberal kültür anlayışında düşünce ve ifade özgürlüğünün önemi çok büyüktür.

İnsan doğasının ilkel ya da sonradan değişmiş öğelerinin, belli bir kültürü yaratan sınırlı ve belirli öğelerini ne yolda *etkilediklerini* açıklamaktadır: Yani, bir yanda insan doğası, öte yanda toplum töre ve kuralları arasındaki çatışmaları ve uyuşmaları bulmaktır. Bu çatışma ve uyuşmalar, karşılıklı etkilerin adlandırılabilir biçimlerinden doğma ürünlerdir. Belli bir toplulukta kimi bireyler yaşayan kurumlarla az çok anlaşma; kimileriye, onlara karşı ölçülü bir öfke ve rahatsızlıktan tâ taşkın bir ayaklanmaya kadar giden bir başkaldırı içindedirler. Bundan doğan ayrılıklar, adlandırılabilir kadar açık olunca, tutucu, radikal, ileri, ilerici, gerici vb. gibi sözlerin kaynağı olurlar. Bu ayrılıklar ekonomik sınıflar arasında daha kesindir. Çünkü devrimciler bile şunu kabul etmek zorundadırlar ki, ezilen bir sınıf içinde, canlı bir protesto yaratacak kadar kölelik bilincini uyandırmak, sorunlarının bir parçasıdır (Dewey, 1988, s. 34-35).

Mill'e göre, bireylerin sahip olduğu düşünce ve ifade özgürlüklerinin de bir sınırı vardır. Liberal kültür anlayışından bahsederken bu sınırların çizilmesi de önemli bir kriter teşkil etmektedir. Mill, bireylerin eylemleri gibi düşünce ve ifadelerin de başkalarına karşı zarar veya tehlike oluşturabileceğine vurgu yaparak, nasıl ki başkasına zarar veya tehlike teşkil ettiği durumda eylemler sınırlandırılabiliriyorsa, bir düşüncenin veya fiilin de başkası açısından tehlike oluşturacak bir eylemi kışkırtması veya zararlı bir eylemin gerçekleşme ihtimalini artırması durumunda kısıtlanabilir olması gerektiğini belirtmektedir (Mill, 2000, s. 102).

Günümüz toplumlarına baktığımızda farklı etnik köken veya dine mensup olan birçok kişi veya grubun birarada yaşadığına daha önce de değinmiştik. Bu bağlamda, Mill'in belirttiği liberal kültürün yaşandığı toplumda bireylerin düşünce özgürlüğünün kısıtlanmaması gerektiği anlaşılmaktadır.

Buna karşın Kuçuradi “*kültür*” kavramına yönelik olarak, “...sayısız kültür tanımının olduğunu” fakat “kültür türünden bir kavramı belirlemek için bakılabilecek elverişli bir yer, bu terimin çeşitli bağlamlardaki doğal kullanılışları” olduğunu ifade eder (Kuçuradi, 2009a, 53). “Kültür kavramı konusunda dünyada ulaşılan noktaya baktığımızda,” iki ana kültür kavramıyla karşılaştığımızı, bunlardan birisinin “taşıyıcısı –gerçekleştiricisi– kişilerin olduğu kültür,” diğ erinin de “taşıyıcısı grupların olduğu kültür” olarak ifade edilir (Kuçuradi, 2009a, s.58).

Kültür kavramlarının kullanılışlarından yola çıkan Kuçuradi, ‘tekil anlamda kültür’ ve ‘çoğul anlamda kültür’ olmak üzere kültür kavramını ikiye ayırmaktadır. Tekil anlamda kültürü, “kişilere insan olarak olanaklarını geliştirebilmeyi sağlayan etkinliklerin tümü”, çoğul anlamda kültürün ise, “‘grupsal kimlik’, ‘kollektif kişilik’ gibi kavramlarla ilgili” görüldüğünü, ama bu çoğul anlamda kültürden “bir sosyal grubun yaşamının somut, tek tek ifadeleri arasındaki farklılıktan çok, bu ifadelerin hepsinde ortak olan bir özelliği anlamının” daha uygun olacağını belirten Kuçuradi, o, ortak özelliğin de “o grupta o anda yaygın olan insan anlayışı ve değerlilik anlayışı olduğunu” görebileceğimizi belirtir (Kuçuradi, 2009a, s.57).

Böylelikle değerlilik anlayışı hakkında, “sınırları çeşitli açılardan çizilebilen bir insan grubunun yaşayışını ve bu yaşayışın görünümelerini belirleyerek, o grupta uzun ya da görel i olarak kısa bir süre geçerli olan (:egemen olan) insanı görme tarzını ve değerlilik anlayışını” anlayabileceğimizi (Kuçuradi, 2009a, s.57-58), ifade eden Kuçuradi, “dünyanın birçok yerinde gördüğümüz grupsal kimlik arayışlarını da, bilgisel temelden yoksun iddialar ve yönelişler haline getirmekte” olduğunu belirtir (Kuçuradi, 2009a, s.58). Dolayısıyla, egemen kültür anlayışı ile egemen ahlâk anlayışları arasında bir ilgi kuran Kuçuradi, tek tek toplumlara özgü kültürlerin ön plana çıkartılmasının sakıncalar yaratacağı görüşündedir.

Felsefe tarihinde, dünden bugüne geçen süre zarfında kültür kavramının farklı anlamlarda kullanıldığını ifade eden (Kuçuradi, 2009a, s. 64) Kuçuradi, “kişilerin olanaklarını gerçekleştirebilmelerini temel alan bir insan ve değerlilik anlayışını geliştirmenin ve yaygınlaştırmaya çalışmanın gerekli” olduğunu söylemektedir (Kuçuradi, 2009a, s. 65). Bu bakımdan,

Çağın tekil ve çoğul anlamda kültürünü oluşturan yapıtların pek okunmadığı yerde, kişilerin insana –ve kendilerine– bakışını ve değerlilik anlayışını, insanın olanaklarının bilgisinden kaynaklanmayan insan anlayışları ve ahlâkların, değer yargılarının oluşturduğunu görüyoruz; başka bir deyişle, sözünü ettiğim iki anlamda “kültür”ler arasındaki kopmayla karşılaşılıyor. Bu kopmanın olduğu yerlerde de, artık çok açık olan dünyamızda, çoğul anlamda birkaç kültürün oluşmasıyla değil, çatışmasıyla karşı karşıya geliyoruz (Kuçuradi, 2009a, s. 66).

Kuçuradi’nin ifade ettiği “yaşanan çatışma sırasında oluşan, yine, o ülkenin insanların o andaki kültürüdür: o andaki insana bakışı ve değerlilik anlayışı” (Kuçuradi, 2009a, s. 66). Yaşanan bu çatışmalar sonrasında değişen bir kültür veya insana bakışlarındaki değerlilik anlayışları yeni oluşmuş olan ‘değerlilik’ diyebiliriz. Bu yeni oluşan ‘değer’ de zamanla değişebilir diyebiliriz.

Bu oluşan yeni insan ve değer anlayışını liberallerin savunduğu ve dünyamızda hâkim olan yönetim biçimi demokrasi bağlamında iktidar adayı olan veya iktidara gelen siyasal parti liderleri kendi partilerinin çıkarları adına bu oluşan insan ve değerlilik anlayışlarını sömürmekten veya kullanmaktan geri durmayacaklarını –günümüzde farklı ülkelerde yaşanan örneklerine dayanarak– ifade edebiliriz. Bu bakımdan Aristoteles’in “hangi eylemlerin kimler tarafından, ne zaman, hangi amaçla, hangi araçlarla ne şekilde yapıldıkları belirlenmelidir” cümlesi hayli dikkat çekicidir (Aristoteles, 2014a, 1111). Özcan’ın konuya ilişkin şu değerlendirmeleri son derece önemlidir.

Günümüzde demokrasinin temeli sayılan çok partili seçimler sırasında “özgür” bir şekilde A partisine değil de B partisine oy veren bir insanın ya da yine günümüz Türkiye’sinde olduğu gibi “tercih”ini bir ton kömüre göre belirleyen bir kimsenin bilerek ve isteyerek davrandığı ve “kendisi için en iyi olanın ne olduğunu bildiği” söylenebilir mi? Özellikle tercihin ne olduğuna yakından baktığımızda, yanıtımızın olumlu olması zor gibi görünüyor (Özcan, 2009, s. 142).

Bu bakımdan kültürel kimliklerin çatışma yaşamadan önceki halini düşünecek olursak, Kuçuradi’nin, “insan haklarını ve kültürel kimlikleri aynı anda teşvik etmekle, iki farklı türden olan normları –aralarında böyle bir fark yokmuşçasına– teşvik ettiğimiz, bunun sonucunda da çok defa aynı konuda çelişen normları teşvik ettiğimiz farkında değiliz” derken olacakları ne kadar önceden görebildiğini ve uyardığını anlayabiliriz (Kuçuradi, 2011a, s. 127).

Liberalizmin demokrasi, özgürlük ve eşitlik kavramları temel alınarak teşvik edilen kültürel kimlikler, ‘her düşünce kendine has ve doğrudur, tek bir iyi yoktur’ anlayışıyla birleştiğinde, “ırkçılık, yani bir ‘ırk’ın diğer bütün ‘ırklar’dan üstün olduğu Günümüzde yeniden gündem olabilmektedir. Gariptir ki ırkçılık, deneysel olarak yanlışlandığı halde, geçen birkaç onyılda artış göstermiştir. Avrupa’da birçok şiddet eyleminin kaynağı ırkçılıktır. ... Irk ayrımcılığından başka, etnik, dilsel, dinsel gruplara karşı birbiriyle bağlantılı çeşitli ayrımcılıklar da artış göstermiştir” (Kuçuradi, 2011a, s. 127).

İrkçılık ve ayrımcılıkla savaşmanın yolunun kültürlerarası eğitim veya gençlere hoşgörü eğitimi olarak düşünülse de, Kuçuradi’ye göre, ırkçılık ve ayrımcılıkla savaşmanın yolu sadece “kültürlerarası eğitim” veya hoşgörü eğitimiyle çözülmez. Psikolojik boyutuyla bakıldığında yabancı korkusu bağlamında kültürlerarası eğitimin umut verici olabileceğini vurgulayan Kuçuradi, hoşgörü kavramını insanların “başkalarının kendimizinkilerden farklı görüşlerine ve davranış biçimlerine saygı gösterme” olarak anladığını, ama bu anlayışın sorunlu olduğunu belirtiyor. Çünkü, “kendi başına olanaksız olan bir şeyi: haklı ya da haksız olarak, yanlış veya ‘kötü’ olduğunu düşündüğümüz bir şeye ‘saygı gösterme’yi” talep ettiğini, bunun da çok sorunlu olduğunu, aslında olması gereken hoşgörülü kişinin ana özelliğini, “belirli bir konuda onunkilerden kökten farklı görüş-kanaat ya da normlara sahip olan veya belirli bir durumda onun onayladığından kökten farklı bir tavır takınan ya da genel olarak farklı davranan bir kişinin haklarına, verebileceği halde zarar vermemesidir” der (Kuçuradi, 2011a, s. 271-272).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ÇAĞDAŞ SORUNLARA KUÇURADI'NİN İNSAN VE DEĞER TEMELLİ YAKLAŞIMI

Birinci bölümde ortaya koyduğumuz problemlerin çözümüne ilişkin iki farklı yaklaşımdan bir diğeri olan Kuçuradi'nin, insanın tür olarak değerli bir varlık oluşundan hareketle ortaya koymuş olduğu felsefî temelli insan hakları fikrini bu bölümde ele alacağız. Günümüz koşullarında insanlar genel olarak bir devletin himayesinde yaşamaktadırlar. İnsanların, yaşadıkları devletle ilgilerinde nasıl muamele gördükleri ve hukukî bağlamda yasalar önünde ne gibi haklara sahip oldukları veya olmadıkları insan hakları bakımından önem arz etmektedir.

3.1. İnsan Hakları, Yurttaşlık Hakları ve Grup Hakları

Hak kavramının pozitif bir kavram olduğunu ve bireye yasa yoluyla veya kurumlarca tanınan bazı fırsatları ifade ettiğini belirten Savaş'a göre aynı zamanda devletin görevi bireylere ait bu fırsatları sağlamaktır. Diğer bir ifade ile bireylerin sahip olduğu her temel hak aynı zamanda devletin bireye olan borcudur (Savaş, 2001, s. 126). Shue, bütün hakların temelinde bazı temel hakların yattığını düşünür. Shue'ya göre bu haklar sağlanmadan diğer hiçbir hakkın var olması mümkün değildir. Bu haklar temel haklardır; “temel bir hakkın yerine getirilişi genel olarak haklara yönelik bir tehdite karşı başarılı bir savunmadır.” Temel hakları temel yapan sebep tam olarak budur. Temel haklar, –örneğin, saldırıya uğramamak gibi bedensel güvenlik hakları– diğer bütün hakların gerçekleşebilmesi için önkoşul niteliğindedir (Shue, 2009, s. 65).

Hukuk bilimi perspektifinden hak kavramına bakmaya çalışırsak, hak, “hukuk tarafından tanınan, yararlanılması hak sahibinin iradesine bırakılan ve korunmasını isteme hususunda bireyin yetkili sayıldığı menfaatlerdir” diyebiliriz (Özkurt, 2013, s.

107). Bu tanıma göre hukuk düzeni, bireysel menfaati ya da bireysel yarar/çıkar denilen şeyi esas almaktadır ve yasa koyucunun oluşturduğu kanunlara uyan hakları hak kabul etmekte, uymayan yetki ve faydaları hak kabul etmemektedir.

‘Hak’, ‘adalet’ ve ‘hukuk’ alanlarında farklı görüşlerin var olduğunu söyleyebiliriz. Bunlara bir de ‘insan hakları’ tartışmasını eklediğimizde, sorun daha da karışık hale gelmektedir.

Kuçuradi, “‘hak’ denilenlere baktığımızda, taşıyıcıları açısından iki tür haktan, kişi hakları ve grup hakları (kolektif haklar)” olmak üzere ikiye ayırır. Kişi haklarını ise, “kişilerin insan olmalarından dolayı, sahip oldukları haklardan (temel haklar ya da insan haklarından), yani bütün insanların –doğal ve raslantısal özellikleri ne olursa olsun– eşit olduğu haklar ile belirli bir devletin yurttaşı olmaktan dolayı sahip olduğu (onan tanınan) haklardan” söz etmektedir (Kuçuradi, 2011a, s. 142). Bu bakımdan, “insan hakları, insan olmanın haklarıdır: başka canlı türlerinden farklı özelliklere ve olanaklara da –yani insan onuru denilen şeyin içeriğini oluşturan, değerini bildiğimiz düşünsel ve etik olanaklara– sahip olan bir türün üyesi olmanın haklarıdır” (Kuçuradi, 2011a, s. 141).

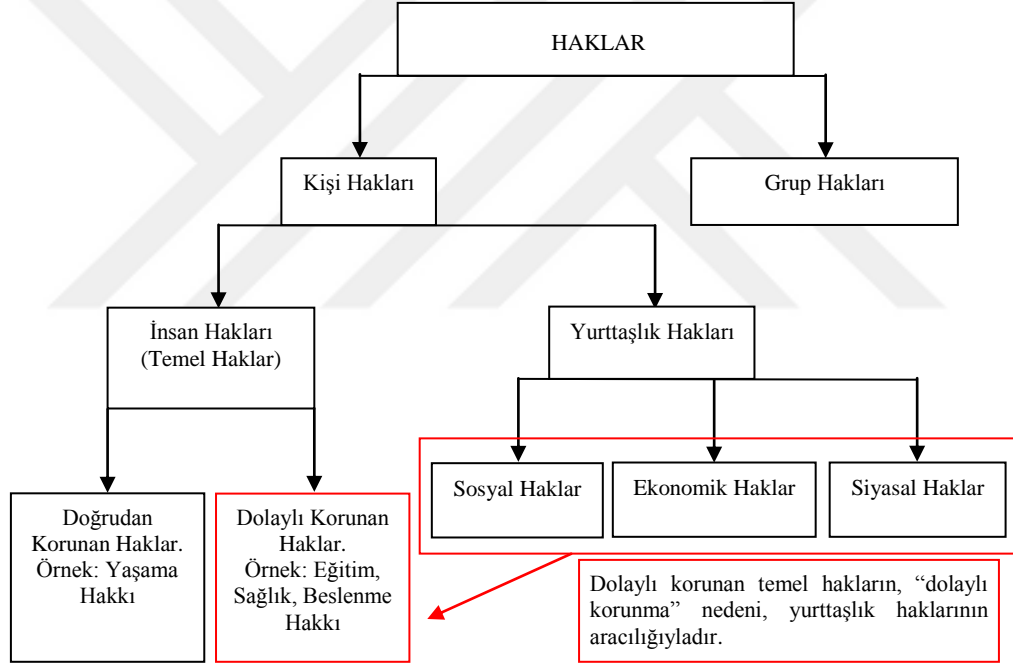
Kuçuradi’ye göre, her insan hakkı aynı zamanda kişi hakkıdır, ama her kişi hakkı insan hakkı değildir. Yurttaşlık hakları –ekonomik ve sosyal haklar– bir devletin yurttaşlarına çizdiği sınırlardır. Bu yurttaşlık hakları, kişi hakları olmasına rağmen temel kişi hakları değildir. Temel kişi hakları dediğimiz haklar, bütün dünyada geçerli olan ve her insanın doğuştan sahip olduğu haklar –insan hakları–dır. İnsan hakları dediğimiz bu hakların üç ana özelliği vardır. Bu özellikleri: (1) evrensel olması –her yerde geçerli olmalıdır–, (2) devredilmezlik –bir anne çocuğuna yaşasın diye kalbini veremez, yaşamından vazgeçemez– ve (3) bütünlük –insan hakları tümüyle bir bütündür, biri için bir diğerinden vazgeçilemez- olarak belirtebiliriz. Yurttaşlık hakları, “bütün insanların eşit olduğu haklar değil, bir ülkede bütün yurttaşların eşit olduğu haklardır; ama bir ülkede dolaylı korunan temel kişi haklarının tam veya görece yaşanabilmesi, bu tanınan hakların sınırlarının nasıl çizildiğine –sosyal ve ekonomik haklar tanıyan yasaların özelliğine ve kurulan kurum ve kuruluşlara– sıkı sıkıya bağlıdır” (Kuçuradi, 2011a, s. 43-47).

İnsan hakları bazı insansal imkânların gerçekleştirilmesine yöneliktir. Fakat kişi hakları daha kapsayıcı bir kavramdır. Kuçuradi'nin görüşlerine göre kişi haklarını incelediğimizde,

Her kişiyle ilgilerinde birbirine bağlı olmakla ve bir bütün oluşturmakla birlikte, istemler olarak bazı önemli farklar gösterirler: bu istemlerden bir kısmı insanın olanaklarıyla doğrudan doğruya ilgilidir; başka bir kısmı bu olanakların geliştirilmesi için genel olarak gerekli önkoşullarla, başka bir kısmı ise bazı (değişken) koşullarla ilgilidir (Kuçuradi, 2011a, s. 4).

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle Kuçuradi'nin haklar ayrımını tablo halinde şöyle ifade edebiliriz.

Tablo 3.1. İoanna Kuçuradi'nin Haklar Ayrımı



Yalnızca insana ait olan imkânların şahıslarda korunması, bir anlamda temel insan haklarının korunmasıdır. Özellikle insanlığın düşünce tarihi ele alındığında bu korumanın adım adım insan haklarının bilincine varılan bir yol olduğu anlaşılmaktadır. Bu hakları korumayı istemek, insanın diğer canlılar arasındaki yerini ve değerini korumayı istemek demektir. İnsanın sahip olduğu imkânların korunması, insan haklarının korunması söz konusu olduğunda korunan kişinin kim olduğu önemli değildir. Hatta bu noktada, başka bir insanın bir hakkı ihlal edilmiş olsa da yapılan ihlalin insan haklarına karşı yapılmış olması o hakkın sahibine korunma

hakkını sağlamaktadır. Herhangi bir hakkı insan hakkı yapan şey onun hiçbir insanda çiğnenmemesi ve o hakka dair güvencenin herkese sağlanması gereğidir (Kuçuradi, 2011a, s. 2).

İnsan haklarının korunmasını istemek insanlar açısından bir görev niteliğindedir. Kuçuradi insanlara, insan haklarının korunmasını, güvence altına alınmasını talep etme görevi verirken, devlete de bundan ayrı bir rol yüklemektedir. Kuçuradi devletin görevi olarak insan haklarının çiğnenmesini önlemek ve çiğnendiği zaman da bozulan dengeyi yeniden kurmak olarak görmektedir. Devletin bu hakları koruması yasalar yoluyla olmaktadır. Yasalar insan haklarının çiğnenmemesi konusunda insanlara güvence sağlamakta ve devamında ise ihlal edilen haklar karşısında yine devletin organları araya girerek bozulan dengeyi yeniden kurmaktadır (Kuçuradi, 2011a, s. 5).

Kuçuradi insan hakları sorunun çok boyutluluğuna dikkat çekmektedir. Kuçuradi'ye göre insan hakları felsefi, etik ve siyasal bir problemdir. İnsan hakları felsefi sorunlar barındırmaktadır. Çünkü içeriği felsefi bir tanımlama gereken insan ve düşünce ilişkisine dayanmaktadır. Aynı zamanda etik bir sorundur. Bunun nedeni ise, bireylerin değerli bir eylemde bulunması veya bulunmaması ile ilgilidir. Diğer bir ifade ile insan haklarını koruyanlar da onları ihlal edenlerde aynı haklara sahip, aynı kişilerdir. Bir kısım oylarıyla verdikleri kararlarla, diğer bir kısım da kamu görevlisi olarak verdikleri kararlarla insan haklarının korunmasına katkı sağlamaktadır. Bunların tamamı aynı insan haklarına sahip kişiler tarafından gerçekleştirilirler.

Son olarak, insan haklarını koruma bir siyasal sorun teşkil etmektedir. Bunun sebebi ise bireylerin sahip olduğu hakları layıkıyla kullanabilmeleri ve bu hakların yokluğundan veya tehlikeye düşmesinden uzak yaşayabilmeleri için gerekli koşulları sağlamak bütün devletlerin görevi olmasına rağmen, bu göreve haiz devletlerin aynı zamanda sorumlu olduğu kişileri yönetme yetkisine ve güç kullanma hakkına sahip olmasıdır. Kuçuradi bu nedenlerle farklı disiplinlerin insan hakları kavramı hakkında yaşadıkları sorunları felsefe eğitimine bağlamaktadır. Çünkü felsefe eğitiminin esas görevlerinden birisi, bireyleri eğiterek insan onurunun nerede ve ne şekilde tehlikeye düşebileceğini görebilecekleri seviyeye ulaştırmaktır (Kuçuradi, 2011a, s. 8).

Bu noktada Kuçuradi'nin insan haklarının korunması konusunda öne sürdüğü çözüm formülünü felsefeye ve felsefe eğitimine bağlaması, Platon'un *Devlet* kitabında ele aldığı düşüncelerine yakınlık göstermektedir. Platon son yüzyıllarda ortaya çıkan bir kavram olan insan hakları kavramını kullanmasa da, insan hakları kavramının temel öğelerinden biri olan 'adalet' anlayışına dair görüşlere sahiptir. Bu noktada Platon, devletin yönetimi erdemli kişilerin elinde olmadığı sürece devletin başının dertten kurtulamayacağını savunmaktadır. Çünkü filozof olmayan yöneticiler devletin gücüyle aklın gücünü birleştiremez. Bu sağlanamadığı sürece insanların hayal ettiği devlet ve toplum yapısı hiçbir zaman gerçekleşemez. Platon'a göre böyle bir durumda ne bireylerin ne de toplumun mutluluğa kavuşması mümkün değildir (Platon, 2013 s. 182).

Yurttaşı, modern devletin temel birimi olarak gören ve bireylerin devlet adı verilen hukuksal kurumla olan ilişkisinden aldığı bir kimlik adı olarak tanımlayan Kuçuradi'ye göre yurttaş, kişisel ve grupsal özelliklere bakılmaksızın siyasal bir birim olan devletin kurucu unsurudur. Aristoteles'in, yurttaşı sivil toplumun yönetimine katılma gücüne sahip kişi olarak tanımlamasına yer veren Kuçuradi, yurttaşı devletin kurucu birimi olarak görmektedir (Kuçuradi, 2011a, s. 142).

Bu bağlamda, insanların insan olmaları nedeniyle sahip oldukları haklar olan insan hakları ile bir devletin yurttaşı olmakla kazandıkları yuttaşlık hakları birbirinden ayrılmaktadır. Kuçuradi, grup haklarını "belirli bir çağın ve belirli bir ülkenin gerçeklik koşullarında, temel (kişi) haklarının gerektirdikleridir" şeklinde tanımlamaktadır. Grup sözcüğünün sınırları, o grubu oluşturan üyelerin ortak özelliklerine göre çizilir ve kolektif kimliği oluşturur. Bir kişi aynı anda birçok farklı grubun üyesidir. Bu kimliklerden bazıları doğal sebeplerle oluştuğundan değiştirilemez kimlikler oluştururken, bazıları rastlantı sonucu doğabildiği gibi yapay olarak kişinin seçimine tâbi, değiştirilebilir kimliklerdir (Kuçuradi, 2011a, s. 143). Bunun yanında Kuçuradi, azınlık haklarını da grup hakları bünyesinde sınıflandırırken bunlar arasındaki ayrıma da dikkat çekmektedir.

Kuçuradi, azınlık kavramını belirli bir mekânda yaşayan bir grup insanın herhangi bir özelliğiyle çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan bir alt grubu dile

getirdiğini belirtir. Bugün ise azınlık hakları kavramındaki ‘azınlık’ sözcüğü, genellikle dinsel ve etnik köken olarak çoğunluktan ayrılan gruplar anlamında kullanılmaktadır. Onları azınlık yapan özellikleri ne olursa olsun, devletle olan ilişkileri her zaman –diğer herkes gibi– yurttaşlık ilişkisidir. Kuçuradi insanların çoğu zaman bu tür grupsal özelliklerin yurttaşlık kavramıyla ilgili olmadığını unutulduğunu belirtmektedir (Kuçuradi, 2011a, s. 143).

Azınlık haklarının, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde de belirtildiği üzere, devletin gerekli koruyucu önlemleri alması gerektiği Kuçuradi tarafından vurgulanmıştır. Nitekim ‘azınlıklar’ belirli bir etnik, dinî veya dilsel gruba ait olduğu için, devletin bu güvencelerine daha çok ihtiyaç duymaktadırlar (Kuçuradi, 2011a, s. 144).

Kuçuradi, bir ülkede çoğunluktan farklı bir dine/mezhebe sahip kişilerin ayrımcı muamele görmeme hakkına sahip olduğunu söylemektedir. Öte yandan birbirinden farklı dinlerden grupların oluşturduğu toplumlarda insan haklarını koruma ödevi bakımından devletlere yüklenen sorumluluklar, farklı etnik kökenlerden grupların meydana getirdiklerinden farklıdır. Diğer bir deyişle dinî açıdan azınlık konumunda bulunanlarla, etnik açıdan azınlık konumunda olanların durumu farklılık göstermektedir. Farklı dinli toplumlarda azınlık haklarının korunması için gereken şey, devletin lâiklik ilkesine tam olarak bağlı olmasıdır. Lâiklik, Kuçuradi’ye göre, negatif bir taleptir. Talep ettiği şey ise, devletin, toplumsal ilişkileri düzenlerken, hukuk normlarını belirlerken, kamuyu yönetirken bir dinî esas almamasıdır. Yani bir “yapmama” durumu söz konusudur. “Dinsel normlar ister insan haklarına aykırı düşsün, isterse de insan haklarıyla çakışsın, kamu işlerinin düzenlenmesinde bu normların rol oynamasını talep eden bir ilkedir lâiklik” (Kuçuradi, 2011a, s. 145).

Sonuç olarak, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*³¹’nin birinci maddesinde, bütün insanların özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğduğu söylenmiştir. Bildirgenin ikinci maddesinde ise insanların ırk, renk ve dinlerinden dolayı ayrımcı muamele görmeleri yasaklanmıştır. Görüldüğü gibi bu maddelerin bütün insanların,

³¹ <http://insanhaklari.maltepe.edu.tr> (Erişim Tarihi: 11.03.2016)

kökenleri, dinleri diğer özellikleri ne olursa olsun birarada yaşayabilmelerinin ön şartlarına vurgu yaptığı söylenebilir. Bu ve bunun gibi insan haklarını oluşturan belgelerde, insanların neden ayrımcılığa tabi tutulmaması gerektiği sorusu insan onuru ve hak eşitliğiyle temellendirilir. İnsanlar eşit haklara sahiptir ve herkes akıl ve vicdanla donatılmıştır. Fakat, insanların neden bu haklara sahip oldukları ve bu hakların devletler tarafından neden korunması gerektiğinin felsefi olarak temellendirilmesi gerekmektedir.

3.2. İnsan Haklarının Felsefi Temelleri

*İnsan Hakları Evrensel Beyanname*si (1948) ile birlikte “insan hakları, insan türüne ait kişilerin muamele görmesine ilişkin ilkeler ya da talepler olarak karşımıza çıkıyor” (Kuçuradi, 2011a, s. 198). Sonrasında, ‘*Sivil ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*’ ile ‘*Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*’ gelmektedir. Bütün bu çalışmaların arka plânında özgürlük, hak ve insana ilişkin ontolojik değer bilgisi ile felsefi etik bilgi gelmektedir. Buraya kadar anlatılanlardan hareketle, 20. yüzyılda ortaya çıkan ve söz konusu belgelerde dile getirilen insan hakları fikrinin felsefi temelini kısmende olsa liberalizmin insan ve değer anlayışının oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu liberal anlayışın dışında, insan hakları fikrini felsefi olarak temellendirme çabası içerisinde olan filozoflardan biri olan Kuçuradi, insan haklarını ‘insanın değeri’ ve ‘değerlerine’ ilişkin felsefi etik bilgiyle temellendirmek gerektiğini savunmaktadır.

Kuçuradi, insan hakları kavramının sağlıklı bir felsefi temele oturtulmaması nedeniyle, demokratik yönetimlerde de insan hakları ihlallerinin mümkün hale geldiğini söylemektedir. Bu düşüncesiyle felsefenin ve bireylerin felsefi eğitiminin insan hakları açısından gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

İnsan hakları, Kuçuradi'ye göre, ‘insan’ olmanın haklarıdır. Bu bağlamda öncelikle insan haklarını antropolojik olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Ontolojik temellere dayanan felsefi antropoloji, insanın biyolojik özelliklerinden, iç hayatından, ruh ile beden arasındaki ilişkisinden, süje veya bilinç

alanlarından değil, daha çok insanın somut varlık-bütününden, bu varlık-bütününde temelini bulan varlık-koşullarını ve fenomenleri inceleyen bir felsefe dalıdır (Mengüşoğlu, 2015, s. 19).

Bu fenomenler insanı “bilen, yapıp-eden, değerlerin sesini duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür hareketleri olan, tarihsel olan, ideleştiren, kendisini bir şeye veren, seven, çalışan, eğiten ve eğitilen, devlet kuran, inanan, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, biyopsişik bir yapıya sahip olan bir varlık” olarak göstermektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 19-20). Bütün bu fenomenler insanın varlık-koşulları olarak adlandırılmaktadır. Bu fenomenler arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 20).

İnsan yapıp-eden, aktif bir varlıktır. İnsanın yapacaklarını sıraya koyması, onlar arasında bir seçme yapması ve buna göre davranması beklenir. Bunu sağlayan, “yapıp-etmelerini yöneten değer-duygusudur. Değer-duygusu, insanın kendi hareketleri arasında bir ‘seçme’ yapmasını, ‘öne alınacak’ eylemlerle sonraya bırakılacak eylemler arasında” fark yapmasını mümkün kılmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 20).

Fakat akış içinde bulunan hayatta, diğer insanlarla iletişim içerisinde. “İnsanın bu yapıp-etmeleri ile hayatın birlikte getirdiği durumlar, olaylar karşısında ilgisiz kalması düşünülemez; çünkü insanların yapıp- etmeleri ya birbirine karşıdır ya da birbirini tamamlar. Her iki halde de insan pasif kalmaz. İnsanın ister istemez tavır takınması, karşı önlemler alması gerekir. Günlük hayattaki konuşmalarımız, tartışmalarımız bile, bir tavır takınmayı gerektirirler” (Mengüşoğlu, 2015, s. 20). Tavır takınma bilimsel-felsefi tartışmalarda bile mevcuttur. Fakat insan, durumları bilmeden, onların içine girmeden tavır takınmamaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 21).

İnsanı diğer canlılardan ayıran nitelikleri onu değerli ve eşsiz kılmaktadır. Ortaya çıkan bu değer ise, insanın imkânlarından oluşmakta ve belirli bir şekilde kişilerce hayata geçirilmeyi gerektirmektedir. Bu değerli eylemler o kişinin başarıları, teknik bilgileri, sanat yeteneği olabilmektedir. Kuçuradi’ye göre söz konusu eylemlerin gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi için temel kişi haklarının (insan haklarının) gözetilerek güvence altına alınması gerekir. Çünkü bu değerler dil,

din, ırk, cinsiyet ve benzeri herhangi bir kriterden öte, insanın insan olmaktan ötürü sahip olduğu, bir diğer deyişle sadece insan olmasından kaynaklı ve evrensel kabul edilen haklar olarak görülmektedir (Kuçuradi, 2010, s. 30).

3.2.1. İnsanın Değeri ve Değerleri

Felsefenin bir dalı olan *etiğin* ve değer yargılarını içeren *ahlâkın* birbirine çok karıştırıldığını belirten Kuçuradi, felsefenin bir dalı olan *etiğin* insanlararası ilişkilerde eylemin ne olduğunu –bir eylemin ne gibi öğelerden oluştuğunu ve ne gibi belirleyicileri, olduğunu– incelediğini ve bu bilgilerin insanca yaşayabilmenin ön şartı olarak görüldüğünü ifade ediyor (Kuçuradi, 2009a, s. 47).

İnsanın değeri ve değerleri konusunu incelerken, Kuçuradi'nin değer tanımına ağırlık vereceğiz. Kuçuradi'nin değer tanımını daha iyi anlamak için, 'değer' kelimesinin sözlük anlamını hatırlamakta fayda var. Sözlük anlamı olarak değer kelimesi "bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet" ifadeleri ile tanımlanır. Kuçuradi ise değeri bir şeyi benzerlerinden veya türdeşlerden farklı kılan şey olarak tanımlar; insan söz konusu olduğunda ise insanın değeri onu türdeşlerinden farklı kılan şeyde aranır (Kuçuradi, 2009a, s. 7). Kuçuradi'ye göre, "bir insanın diğer insanlardan farkı, kendi zamanına, çevresine ve tarihe 'yön vermiş olan ve yön veren' değerler ve değerlendirmelerle hesaplaşmasında veya hesaplaşmamasında, hatta onları kullanmasında ortaya çıkmaktadır" (Kuçuradi, 2009b, s. 14).

Kuçuradi'ye göre "değer" ve "değerler" kavramları aynı anlamları içermemektedir. Nitekim tarihte birçok filozof bu kavramları bir kabul ettiği için, kavramlar karmaşası yaşanmıştır diyebiliriz. Kuçuradi'ye göre değerler kavramı relatif ve değişken kabul edilmektedir. Aynı zaman diliminde yaşayan farklı toplumlarda veya aynı toplumda yaşayanların farklı zamanlar dilimlerinde 'değerlerin' değişkenlik gösterdiği düşünülüyor. Değerin ise öznel olduğu sanılıyor. Böyle alındığında aynı şeyin değerinin kişiden kişiye değiştiği sanılır. Aradaki bu farkı görmeyen ve değerler kavramına relatiflik ve subjektiflik atfeden görüşler, aynı

objeye gerçekte yapılan ve aslında birbirinden farklı olan değerlendirmelerin mantıksal bir sonuç olarak ortaya çıktığını savunurlar (Kuçuradi, 2010, s. 9).

Kuçuradi'ye göre ise değer kavramı bir şeyin özelliğini ifade ederken, değerler denildiğinde var olan imkanlar kast edilmektedir. Dolayısıyla, kişinin değeri ile kişinin değerleri kavramları aynı olmadığı gibi, insanın değeri ve insanın değerleri de farklıdır (Kuçuradi, 2010, s. 40).

Nietzsche de toplumdan topluma değişen değer yargıları tablolarına moral adını vermiştir. Bu tablo herhangi bir konunun değerlendirme tarzını, belirli bir çağın değer yargılarını ve neye iyi neye kötü dediklerini içermektedir. Kuçuradi, göreliliğin değer değil, moraller (ahlâklar) olduğunu söyler. Morallerin iyi ve kötüye ilişkin anlayışlar olduğunu söyler. Nietzsche'nin moral kavramı ile Kuçuradi'nin değerlendirme kavramı birlikte düşünüldüğünde, bir moralin oluşturduğu düşünce sisteminin etkisiyle bugün iyi olarak kabul edilen bir şey yarın kötü olarak kabul edilebilir veya bugün kötü kabul edilen yarın iyi kabul edilebilir. Yani bir sistemdeki iyiler ve kötüler ya da günümüzde çoğunluğu kabul ettiği "ahlâklar" aynı zamanda farklı toplumlarda değişkenlik gösterebilirken, aynı toplumda da zaman içerisinde değişiklik gösterebilir (Kuçuradi, 2009b, s. 7-10). Dolayısıyla, toplumdan topluma değişen ahlâklar ile etik değer bilgisini birbirinden ayırmak gerekmektedir.

Bir şeyi benzerlerinden ayıran özellikleri, yani onlar arasındaki yeri onun "değeri"ni oluşturmaktadır. Kuçuradi, değerlendirme kavramını bir insanı ve onun eylemini veya bir eseri anlamak onu benzerleriyle kıyaslayıp aralarındaki farkı bulmak olarak tanımlar (Kuçuradi, 2010, s. 26). Bu bakımdan, insanın değerli bir varlık oluşu, onu –insanı– diğer var olan canlılar –hayvan ve bitki– arasında antropolojik bağlamda eşsiz ve özel kılar. İnsan haklarını, insanın değeri ve değerleriyle ilişkilendiren Kuçuradi, gündelik hayatta yapılan değerlendirmelerde de egemen insan ve değer anlayışının etkili olduğunu ve insanların çoğu kez yanlış değerlendirmelerde bulunduğunu ileri sürer.

Kuçuradi, etkileşimde olduğumuz insanlara karşı tutumumuz, "yaşadığımız olaylar ve durumlarda aldığımız her karar ve ilgili davranışlarımız, bunları nasıl değerlendirdiğimize dayanmaktadır. Bu tutum, karar ve davranışlarımız yaşamımıza

verdiğimiz yön ise, insanı ve kendi kendimizi nasıl değerlendirdiğimize bağlıdır,” der (Kuçuradi, 2010, s. 5).

“Bir kişi başka bir kişiyle ilişkisinde şu veya bu eylemde bulunurken, ilk dayanağı, o belirli durumda o kişiyle ilgili yaptığı bir değerlendirmedir. Değerlendirdiği şey, karşısında bulunduğu kişinin bir eylemi veya bir tutumudur, dolayısıyla da o kişinin bütünlüğüdür” (Kuçuradi, 2011b, s. 17).

Kuçuradi, değer biçmede kendisine değer biçilen şeyin sadece kausal olarak göz önüne alındığını söyler. Bir yanlış değerlendirme biçimi olan değer biçme, kişinin normlar, değerler, gelenekler, gibi ölçüler üzerinden karşısındakini değerlendirmesidir. Bir diğer yanlış değerlendirme biçimi olan değer atfetmede ise kendisine değer atfedilen şey, değer atfedenle olan özel ilgisi yüzünden değerli görülmektedir. Bir şeye değer atfetmek ile bir şeye değer biçmek arasındaki ilgi, “değeri söz konusu edilen şeyin, kendi dışında olan bir nedenden dolayı değerli veya değersiz görülmesindedir; farkları, ilkinin geçerli değer yargılarına göre yapılması, diğerinin ise yapana bağlı olmasıdır.” Gerek değer atfetme gerekse değer biçme değerlendirileni değil, olsa olsa değerlendireni ele verir (Kuçuradi, 2010, s. 30).

Kuçuradi, doğru değerlendirmeyi ezbere değerlendirmeler olan “değer biçme” ve “değer atfetme”den ayırır. Değer atfetme, bir şeye aslında sahip olmadığı bir değeri yüklemektir. Örnek vermek gerekirse, sevdiğimiz birisinden aldığımız bir hediyeye –mesela annemizin bize doğum günümüzde aldığı hediye– kendi maddi değerinden ayrı kendimizce değer yükleriz. Kuçuradi bu durumu “*değer atfetme*” şeklinde isimlendirmiştir. Değer biçme ise, bireyin üyesi olduğu grubun bir toplumun, dinî veya bir ideolojik grubun benimsediği ve birey tarafından da benimsenmiş iyi ve kötülere, yani değer yargıları ve davranış kurallarına göre, onları esas alarak bir şeyi ezbere değerlendirme demektir. Hem değer biçme hem de değer atfetme bizleri yanlış değerlendirmelere götürür; var olan bir şeyin kendi değerini görmemizi engeller ve insanlar genellikle içinde doğdukları toplumun ahlâklarına göre ezbere, düşünmeden değerlendirme yaptıklarından, çoğu kez yanlış değerlendirmeler yapar. Yanlış değerlendirmeler ise kişileri kolaylıkla temel kişi haklarını ihlale götürebilmektedir.

3.2.1.1. Doğru Değerlendirme ve Önkoşulları

Doğru değerlendirme, “değerlendirene, davranıştan arka plânına, o belirli eylemin oluşturucularına gidebilmemize” olanak sağlamaktadır. Bu olanağı ise Kuçuradi, “bir eylemi doğru değerlendirebilmenin gerekli ama yeterli olmayan – yalnızca değerlendirilen eylem bakımından– koşulları” olarak ifade etmektedir (Kuçuradi, 2011b, s. 22).

Değerlendiren bakımından, “kişi ile kişi ilişkisinde bir eylemi doğru değerlendirmenin belli başlı koşulları, o eylemin yapıldığı gerçeklik koşullarını yeterince bilmek ve eylemi yapan kişiyi yeterince tanımaktır.” Ayrıca, kişinin kesin bilme özelliğine sahip olmasının yanında, değerlendirme konusunda eğitim görmüş olması da gerekmektedir. Bu eğitim, kişinin kendi kendine vereceği veya değerlendirme konusunda eğitim görmüş bir başkasının o kişiye vereceği eğitim olabilir (Kuçuradi, 2011b, s. 23).

Kuçuradi, olayların ve durumların değerlendirilmesinin, değerlendirilen açısından farklı olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca insan başarılarının değerlendirilmesi, tek tek eserlerin değerlendirilmesi, bir insanın değerlendirilmesi ve kişi ile kişilerarası ilişkilerde değerlerin değerlendirilmesi de farklı şeylerdir (Kuçuradi, 2010, s. 45).

Bu noktada, değerlendirenin, doğru bir değerlendime yapabilmesi için, değerlendireceği kişinin yapı bütünlüğünü tanınması, onun nasıl biri olduğunu ve bu eylemi yapanın kim olduğunu bilmesi, ayrıca bunu ne gibi şartlarda ve koşullarda yaptığını da bilmesi gerekmektedir (Kuçuradi, 2010, s. 62).

Kuçuradi’ye göre, bir eylemi doğru değerlendirebilmek için o eylemi gerçekleştiren kişiyi bütünlüğünde ele almamız gerekmektedir. Bir eylem, kişiden bağımsız gerçekleşemez. Bu bağlamda doğru bir değerlendirme de kişiyi ve söz konusu eylemin gerçekleştiği ortamı iyi tanımaktan geçmektedir (Kuçuradi, 2011b, s. 22-23).

Kuçuradi'ye göre, “kesin bilme yetenekleri ve yaşantı olanaklarının zengin bilgisi, etik bir ilişkide eylemin anlaşılmasını; değer sorunlarına ilişkin bilgiyse, değerlendirmenin diğer iki adımının gerçekleştirilebilmesini sağlar.” Buradan hareketle, “kişi ve kişi ilişkisinde hem değerlendirenle hem değerlendirilenle ilgili koşullar yerine geldiğinde, doğru değerlendirmeler yapılabilir” (Kuçuradi, 2011b, s. 24-25).

Bir kişinin doğal bilme yeteneklerinin geliştirilmesi, genel temel eğitimiyle ilgilidir. Etik değerlendirme ve değerler konusunda eğitim görmesiyle, insan ilişkileriyle ilgili deney kazanması demektir. Bu deneyin kaynaklarından biri, kişinin, kendisinin ve yakınlarının insanlarla ilişkileri üzerinde, teorilerden hareket etmeden, kafa yormasıdır: insanların insanlarla ilişkilerinde peşini bırakmaması, kendisine ayrıcalık tanımadan ama kandırmadan da kendini didiklemesi –kendine bakması ve soru sorması, sorduğu soruları da, kendini kandırma korkusu içinde olmadan kandırmaksızın yanıtlaması– gibi. Başka bir kaynağı ise, kişilerarası ilişkileri temelleriyle birlikte anlatan yapıtların uyanık gözlerle okunmasıdır. Çünkü değerler bilgisinin, doğrudan doğruya kaynağını bulduğu yer, yaşanan insanlar arası ilişkilerdir; dolaylılarından biri de, bunları anlatan yapıtlar (Kuçuradi, 2011b, s. 23-24).

Kuçuradi, bir eylemi doğru değerlendirip değerlendiremediğimizi nasıl anlayacağımız konusunda da bizlere yol göstermektedir: “Bu doğruluk eylemin bütün oluşturucularını tüketerek veren bilgilerin doğruluğu değil, o eylemin ana – karar verdirici– oluşturucularını ayıklayarak vermekle sınırlanan bilgilerin doğruluğudur. Çünkü bilginin –ya da bir bilgi olarak ortaya konan bir açıklamanın– nesnesini tüketerek vermesi, ancak doğa alanında söz konusudur” (Kuçuradi, 2011b, s. 30-31). Bunların yanı sıra, bir eylemi, bir sanat eserini veya bir kişiyi doğru değerlendirebilmenin temel koşulu, değerlendirilen şeyin tür olarak insanın değeri ve değerleriyle ilgisinin kurulmasıdır. Tür olarak insanın değerini koruyan, değerine değer katan, hiç olmazsa, en az harcanmasını sağlayan bir eylem diğerlerinden daha değerlidir. İşte, insan hakları da aslında bu türden değerli eylemde bulunma olanaklarını bize gösterir.

3.3. İnsan Hakları ve Kimlik Sorunu

Günümüz dünyası, ‘ekonomi ve yaşam kalitesi olarak’ gelişmiş olan Batı ülkelerinden, ‘ekonomik refah ve siyasal istikrar’ açısından çalkantılı olan üçüncü Dünya Ülkeleri’ne kadar, hemen her toplumda çeşitli kültürel kimliklerden oluşmaktadır diyebiliriz. Kültür ve kimlik kavramları, bu kavramların getirdiği

açmazlar ve çatışmalar, insan hakları perspektifinden de ihlallerin gerçekleştiği çatışmalar ve sorunlara yol açmaktadır. Bu noktada Kuçuradi'nin “kimlik sorunu” üzerine olan irdelemelerini izleyerek, soruna çözüm üretebiliriz.

Kültürel kimlik kavramında ‘kültür’ ifadesinden anlamamız gereken “sınırları değişik açılardan çizilebilecek bir insan grubunda uzun ya da kısa bir süre yaygın olan ve bu grubun yaşayışını ve bu yaşayışın ifadelerini (...) belirleyen insan ve değerlilik anlayışı”dır. Bu süre kısa olabileceği gibi çok uzun yıllar da sürebilir. Öte yandan kimlik terimi ise, Kuçuradi'nin de ifadesiyle, “bir kişinin ya da bir grubun ‘kendine ilişkin bilgisi’ anlamında değil, ‘kendine ilişkin tasarımı’ veya ‘kendi imgesi’ ” şeklinde tanımlanabilir (Kuçuradi, 2011a, s. 131).

Günümüzde kültürel kimlik kavramı birçok sosyo-ekonomik nedenle çeşitlenmiştir. Bu çeşitlilik Batı toplumlarında ve diğer toplumlarda kendini göstermektedir. Bu ayrım bir anlamda gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerde kültürel kimlik ayrımıdır. Kuçuradi'ye göre gelişmiş ülkelerde kültürel kimlik öngörülmemiş bir şekilde şekillenmiştir. Bu öngörülemezlik teknoloji ve medeniyetin gelişmesiyle daha büyük bir ivme kazanmıştır. Bu noktada gelişmiş ülkeler daha cazip olarak düşünülse de son zamanlarda ortaya çıkan ve gelişmiş ülkelerin politikaları sonucu görülen hava kirliliği, doğal kaynakların hızla tüketilmesi ve küresel ısınma gibi problemler gelişmişliğin de sorgulanmasına neden olmuştur. Bu sorgulama sonucunda gelişmeye bir kültürel kimlik atfedilmesinin gerekliliği fark edilmiştir (Kuçuradi, 2009a, s. 52).

Söz konusu tanımların değer felsefesi ile temellendirilmesi ve eleştirel bir yaklaşımla yenilenmesi gerekmektedir. Çünkü günümüzde benimsenen kimlik ve kültür değerleri birbirinden o denli kopmuştur ki, çatışır hale gelmiştir. Bu çatışmalar, bireysel olarak intihar ve cinayetlere, toplumsal olarak karşılıklı öldürme ve katliamlara varan insan hakları ihlallerinin gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Bu durum kimlik kavramını, değer felsefesi ve insan hakları ile irdelenmesi gereken bir konuma getirmektedir.

Çokkültürcülüğün teşvik ettiği şey, bütün insanlara saygı değil, önemli bir kısmını dinsel normların oluşturduğu bütün o kültürel-yerel normlara saygıdır. Ne var ki, yaymaya ya da geçerli kılmaya çalışmadan önce normları –kendi normlarımızı da bu

arada-, hangi kültür ya da dinden kaynaklandıklarına bakmaksızın, serinkanlılıkla didikleme ve felsefi olarak değerlendirmek uygun olur (Kuçuradi, 2011a, s. 136).

Bu bakımdan, ilk adım olarak kültürel kimliğin, değer felsefesi açısından yapılmış tanımına bakmak doğru olacaktır. Eğer “bir kişi ‘ben kimim’ veya ‘benim insan ve değerlilik anlayışım nedir?’” diye sorarsa, bu soruyu kendi gözlemleriyle veya bir başkasının ona karşı yapılmış gözlemlerinden yararlanarak cevaplayabilir. Sorunun sorulduğu anda, soruyu cevaplayan kişi nasıl düşünürse düşünsün, kendisinin değerlilik anlayışı ve insan görüşüne göre cevap verecektir. Ancak aynı soruyu bir grup kendisine sorduğunda, cevap vermek yukarıdaki kadar kolay olmayacaktır. Bunun sebebi de böyle bir sorunun ancak bilimsel araştırma sonuçlarıyla cevaplanabilir olmasıdır. Bu araştırmaların mümkün olması için de o andaki mevcut toplumu incelemek yeterli olmayacak, toplumda mevcut birkaç kültürü inceleyerek ve bunları kıyaslayarak cevaplamak mümkün olacaktır. Ancak bilimsel araştırmalar şunu gösteriyor ki; bu tarz çok kültürlü toplumlarda her bir kültür çoğu zaman aynı anda veya yan yana çatışarak varlığını sürdürmektedir (Kuçuradi, 2009a, s. 67-68).

Yukarıda bahsedildiği şekilleriyle kimlik, “kişilerin ait oldukları grupların belirli koşullardaki çıkarlarını ya da yararlarını korumayı” hedeflemektedir. Temel hedefi evrensel insan hakları değil de belirli bir grubun çıkarlarının korunması olan bir kimlik anlayışı, insan türüne zarar getirecektir.

Kuçuradi, Avrupa’da ırkçılığın yeniden kendini gösterdiğini ve cemaat kavramının savunucularının günden güne artış gösterdiğini söylemektedir. İnsan haklarının doğum yeri sayılabilecek ve günümüzde bu kavramın en çok önemsendiği söylenen bu topraklarda böyle gelişmelerin yaşanması çelişki niteliğindedir. Bu noktada ayırma varmamız gereken şey, Kuçuradi’ye göre, kolektif hakların, diğer bir ifadeyle halkların hakları ile kişi hakları olan evrensel insan haklarını birbirine karıştırmamak gerektiğidir. Bu iki kavram arasındaki fark, belirli durumlarda insan haklarının bir gereği olarak kolektif haklar ile kolektif çıkarları ayırt etmemizi sağlamaktadır (Kuçuradi, 2011a, s. 135).

Bu durumda “kimlik” kavramı için yapılması gereken, Kuçuradi perspektifinde oldukça açıktır. Bireyin, çoğul anlamda kültür ve kimlik anlamında da her grubun

(ulus, ırk, ümmet, cemaat ve benzeri) benimsediği değer yargılarıyla soğukkanlı bir şekilde yüzleşmesi gerekmektedir; çünkü bu değer yargıları bizi ezbere, yanlış değerlendirmelere götürür; yanlış değerlendirmeler de bir insan olarak aslında yapmamamız gereken bir şeyi yapmamıza neden olabilmektedir. Bu yüzleşmenin ışığında söz konusu değer yargıları, tezin önceki bölümlerinde çizilen, Kuçuradi perspektifindeki evrensel insan hakları ışığında yeniden değerlendirilmelidir. Bunu yaparken yapılacak düzenlemelerin, farklı etnik kökenli toplumlar için ayrı, farklı dinleri bünyesinde bulunduran toplumlar için ayrı olması gerektiğini de unutmamak gerekmektedir (Kuçuradi, 2011a, s. 135).



TARTIŞMA VE SONUÇ

Etik kişi ve etik ilişki değerleri dediğimiz değerler, her bireyi eşsiz kılan ve kendisini, yalnızca ve yalnızca "kendisi" olarak var etmesini sağlayan eylem ve yaşantı olanaklarıdır. Bu olanakların gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi, her insanın doğduğu andan itibaren sahip olduğu bir haktır. Devlet, kişilerin bu haklarını güvence altına alınmakla sorumludur. Farklı bakış açıları, inançlar, çoğunluğun düşünceleri gibi kıstaslar, bu tarz evrensel hakların üzerinde değildir ve asla olmamalıdır.

İyi ve kötü birer değer değildir ve kökleşmiş relativizm, zamanla bir kenara itilmelidir. Değer felsefesinin de amacı tam olarak bu olmalıdır (Kuçuradi, 2010, s. 105). Kişilere kendi toplumlarındaki ahlkları, iyi ve kötüleri ezbere oğretmek ve kişilerden bunlara göre değerlendirme yapmalarını istemek farklı dinî, etnik veya ideolojik gruplar arasındaki çatışmaları artırmaktan başka bir işe yaramaz. Bu tür bir ahlkla yetişmiş bir insan söz gelimi rahatlıkla ırk bir kişi olup çıkabilir: "İrklığa ve ayrımcılığa götüren bütün fikirlerle savaşmak ve onları akıllardan söküp çıkarmak için, özellikle de başka genç insanların ırk olmasını önlemek için, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini* retmiş anlayışa dayalı bir insan hakları eğitimine ihtiyaç vardır: insan haklarının etik eğitimi dediğim eğitime" (Kuçuradi, 2011a, s. 274).

Ancak ve ancak bu bakış açısının anayasal olarak eyleme dökülmesiyle, tarihte muazzam mucizelere ama aynı Şekilde tarifi imknsız fenalıklara imza atmış insanların, onurlu bir Şekilde var olması mümkün olabilir.

Tezin ana teması olan okkltrllk konusu bağlamında –zellikle birinci bölümde– farklı coğrafyalardan, farklı örneklerle farklı sorunlara değindik. Bu bakımdan günümüz dünyasında yaşanan çokkültürlü toplumlarda rastlanılan sorunların zmne ilişkin liberallerin savunduğu –demokrasi, özgürlükler, eşitlik

fikirleri– argümanların yaşanan problemleri çözüme kavuşturmak bir yana dursun, daha da körüklediği, hatta ayrışma ve çatışmaların temelini oluşturduğunu ifade ettik. Çokkültürlü toplumların birarada sorunsuz bir şekilde yaşayabilmelerini mümkün kılacak çıkar yolun insan hakları bilgisiyle eğitim almış bir toplum ve bu toplumun yaşadığı devlet dizaynının da insan hakları kavramından türetilerek oluşturulacak yasalar olduğunu ifade edebiliriz.

Sonuç olarak, çeşitli sebeplerle birarada yaşamak zorunda olan farklı etnik köken, din veya ideolojiye sahip insanlar, bu farklılıkları nedeniyle toplum içerisinde düşünce ayrılıkları, kutuplaşmalar, hatta bazen çatışmalar yaşamaktadırlar. Öyle ki, bu çatışmalar bazen bir toplumun kendisinden öteye, farklı toplumların birbirleriyle çatışmalarına kadar uzanmaktadır.

Çağdaş toplumların örgütlenme tarzlarında liberalizmin etkisinin fazlasıyla yer aldığını görebiliriz. Liberalizmde özgürlük, eşitlik ve –bu iki kavramı da kapsayan– demokrasi kavramının temel alındığını bu kapsamda, her yurttaşın haklar bakımından eşit olduğunu, eşit olan her bireyin özgür olduğunu, özgür olan her bireyin de düşüncesini özgürce ve sınırsızca ifade etmesi gerektiğini, bunların da demokrasinin bir gereği olduğunu ifade edebiliriz.

Bütün insanların özgür ve haklar bakımından eşit olduğunu kabul etmekle birlikte eşitlik ve özgürlükten önce her bir insanın, insan türün bir üyesi olarak değerli olduğunu ve bu bakımdan insanların insanca yaşayabilmeleri için öncelikle insanın değeri bilgisiyle birbirlerine mumamele etmeleri gerektiğini belirtebiliriz.

Fakat diğer taraftan mevcut duruma baktığımızda, günümüz dünyasında Mill'in şekillendirdiği liberal anlayışın egemen olduğunu rahatlıkla ileri sürebiliriz. İnsanlar mutluluk peşinde koşmakta ve mutluluğun kişisel yarar, çıkar, zenginlik, mevki, makam gibi şeylerle mümkün olabileceğini düşünmektedirler. Bu düşünceden hareketle çağımızda egemen olan değer görüşü de yarar, çıkar, haz, acı, zenginlik, mevki ve makam gibi sözde değerlerden (sözde iyilerden) hareketle belirlenir hale gelmiş ve bu tehlikeli değer anlayışı, sorgusuz sualsiz en iyi yönetim biçimi olarak kabul edilen demokrasi anlayışıyla birleştiğinde çağımız insanı, farklı toplumlarda çoğunluğun her zaman azınlıkta kalanlarıinkiyle çatışan insan ve değer anlayışının

tahakkümü altına girmiştir. Böylesi bir durumda herkes, kişiler, gruplar, demokratik kurumlar, siyasal partiler kendi çıkarını veya temsil ettiği zümrenin çıkarını ve/veya yararını gözeterek eylemde bulunacağı için herhangi bir şekilde egemen olan zümre ile üzerinde egemenlik kurulan kesim arasında her zaman fikren, bazen de fiilen çatışmalar ortaya çıkacak ve insanların birarada yaşama umudu kaybolacaktır; nitekim öyle de olmaktadır. Dolayısıyla, çoğunluğun mutluluğu ve toplumun refahı sloganıyla hareket eden liberal değer ve demokratik yönetim görüşü ve bunlarla bağlantılı bir fikir olan farklı kültürlere saygı ilkesi insanların birarada, barış içinde yaşayabilmeleri için gerekli koşulları sağlayamamakta, tam tersine ayrımcılığa ve çatışmalara yol açmaktadır.

Buna karşılık, Ioanna Kuçuradi'nin felsefi temelli insan hakları görüşü, insanların barış içerisinde birarada yaşayabilmeleri açısından oldukça önemli bir görüş ve çağdaş sorunları aşmamızı sağlayabilecek bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Kuçuradi, insan hakları fikrini, herhangi bir inanca, ideolojiye, kültüre veya geleneğe değil, felsefi bilgiye dayandırmaktadır. İnsan hakları fikrinin temeline insanın değeri ve değerlerine ilişkin felsefi bir bilgi yerleştirmektedir. Tür olarak insanın niteliğini veya değerini, onun varlıktaki özel yerini, yarattığı değerlere bağlayan Kuçuradi, hiçbir ayrıma izin vermeyen, tam tersine bütün insanları, etnik kökenleri, cinsiyetleri, inançları veya ideolojileri ne olursa olsun birleştiren insan ve değer görüşüyle, çağımızın sorunlarının çözüm yollarına ışık tutmaktadır. Başka bir deyişle, bizlere, hangi renk, cinsiyet, dil, din, ırktan olursa olsun insanların sadece tür olarak 'insan' kimliğinde buluşabilecekleri ve bu nedenle her insanın sadece insan olmasından dolayı insan onuruna yakışır bir muameleyi görmeyi hak ettiğini ve başkalarına da aynı şekilde muamele etmesi gerektiğini ileri sürme imkânı vermektedir.

Dolayısıyla, çok kültürlü ve çok etnik kökenli toplumlarda insanların birarada yaşayabilmelerinin önkoşulu Kuçuradi'nin insan hakları fikrini ve onun lâiklik görüşünü esas alan bir anayasadır. Fakat bir ülkede bu tür bir anayasa hayata geçirilmiş olsa dahi, birarada yaşayabilme sorunu kendiliğinden ortadan kalkmamaktadır. Çünkü en az temel hakların anayasa ve yasalarca güvence altına alınması kadar önemli olan bir diğer nokta da, söz ettiğimiz insan ve değer

anlayışının uygun bir eğitimle insanlara benimsetilmiş olmasıdır; aksi takdirde temel haklar ve birarada yaşayabilme talebi kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm olabilir.

Başka bir anlatımla, Kuçuradi'nin ifade ettiği anlamda insan hakları fikrinin sadece belgelerde yazılı maddeler olarak kalmaması için, insanlara, “İnsanın sadece insan olduğu için değerli olduğu ve her insana gelecekte insanlık adına bir değer ortaya koyacakmış gibi muamele etmek gerektiği...” öğretilmeli ve etik bilgiye dayalı doğru değerlendirmenin nasıl yapılacağı anlatılmalıdır; ancak ve ancak bu öğretildiğinde ve insanların yüreklerine bu insan hakları fikri ekilebildiğinde farklı etnik kökene, inanca, ideolojiye, cinsiyete veya kültüre sahip insanların birarada yaşayabilmesi mümkün olacaktır.



KAYNAKLAR

Kitaplar

- Arendt, Hannah (2004). *Geçmişle Gelecek Arasında*. Çeviren: Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arı, Tayyar (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Aristoteles (2014a). *Nikomakhos'a Etik*. Çeviren: Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları. Birinci Baskı.
- Aristoteles (2014b). *Politika*. Çeviren: Mete Tunçay. İstanbul: Remzi Kitabevi. On Altıncı Basım.
- Armaoğlu, Fahir (1999). *20. Yüzyılın Siyasî Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Ateş, Toktamış (1994). *Demokrasi*. İstanbul: Ümit Yayıncılık.
- Başdemir, Hasan Yücel (2009). *Liberalizm Ahlâkî Temeller*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Berktaş, Fatmagül (2012). *Modern Siyasal İdeolojiler*. Editör: H. Birsen Örs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, Ahmet (2010). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, Ahmet (2012). *Felsefe*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Çotuksöken, Betül (2012). *İnsan Hakları ve Felsefe*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim. İkinci Basım.
- Dahl, Robert A. (2001). *Demokrasi Üstüne*. Çeviren: Betül Kadioğlu. Ankara: Phoenix Yayınevi. İkinci Baskı.
- Dewey, John (1988). *Özgürlük ve Kültür*. Çeviren: Vedat Günyol. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdoğan, Mustafa (1993). *Liberal Toplum, Liberal Siyaset*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Fukuyama, Francis (1999). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. Çeviren: Zülfü Dicleli. İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Gemalmaz, M. Semih (1997). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Göze, Ayferi (1989). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Hobbes, Thomas (2007). *Leviathan*. Çeviren: Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Altıncı Baskı.
- Kaboğlu, İbrahim Ö. (2002). *Özgürlükler Hukuku*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Kara, Uğur (2013). *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Web-Ofset.
- Kuçuradi, İoanna (2009a.). *Uludağ Konuşmaları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları. Dördüncü Baskı.
- Kuçuradi, İoanna (2009b.). *Nietzsche ve İnsan*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları. Beşinci Baskı.

- Kuçuradi, İoanna (2010). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları. Dördüncü Baskı.
- Kuçuradi, İoanna (2011a.). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İoanna (2011b.). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları. Beşinci Baskı.
- Locke, John (1996). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. Çeviren: Vehbi Hacıkadiroğlu. İstanbul: Kabalcı yayınevi.
- Locke, John (2012). *Hükümet Üstüne İkinci Tez*. Çeviren: Aysel Doğan. İzmir: İlya İzmir Yayınevi Matbaası.
- Mengüşoğlu, Takiyettin (2015). *İnsan Felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları. İkinci Baskı.
- Mill, John Stuart (2000). *Özgürlük Üstüne*. Çeviren: Alime Ertan. İstanbul: Belge Yayınları.
- Mill, John Stuart (2014b). *Hürriyet Üstüne*. Çeviren: M. Osman Dostel, Sadeleştiren: Ömer Çaha. Ankara: Liberte Yayın Grubu.
- Özcan, Muttalip (2016). *İnsan Felsefesi*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık. Birinci Baskı.
- Özdağ, Ümit (1995). *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ve Doğu ve Güneydoğu Anadoludan Batıya Göç Edenlerde Kültürel Yapı ve Kültürel Kimlik Sorunu*. Ankara: Türkar.
- Özkurt, Korkut (2013). *Hukukun Temel Kavramları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
- Platon (2013). *Devlet*. Çeviren: Eyüpoğlu, s. & Cimcoz, M. A.. Topkapı İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları. Yirmi Beşinci Basım.
- Rousseau, Jean Jacques (1993). *Toplum Sözleşmesi*. Çeviren: V. Günyol. İstanbul: Adam Yayınları.
- Rousseau, Jean Jacques (2003). *İtiraf 2*. Çeviren: Serkan Özburun. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Rousseau, Jean Jacques (2004). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. Çeviren: R. Nuri İleri. İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, Jean Jacques (2004a). *Toplum Sözleşmesi*. Çeviren: M. Tahsin Yalım. İstanbul: Devrin Yayınları.
- Şenel, Alâeddin (1999). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Uygun, Oktay (2003). *Demokrasinin Tarihsel, Felsefî ve Ahlâki Boyutları*. İstanbul: İnkılap Yayınevi. Birinci Basım.
- Yüksel, Mehmet (2002). *Modernite Postmodernite ve Hukuk*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Makaleler

- Arslan, Cansu (2013). “Hitler Almanyasında Sosyal Değişme”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü*. 05 Temmuz 2017’de https://www.academia.edu/9321585/Hitler_Almanya%C4%B1nda_Sosyal_De%C4%9Fi%C5%9Fme adresinden indirildi.
- Atıcı, Nesrin (2009). “II. Dünya Savaşı”, *Tarih Okulu Dergisi*. 2009(III), s.175-181.
- Bayram, Yılmaz (2014). “Jhon Stuart Mill’in Demokrasi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı:7, s. 57-68.

- Berzeg, Kazım (1994). “Yeni Dünya Düzeni ve Liberalizm”, *Polemik Aylık Usul ve Tenkit Dergisi*. Sayı:13, Mayıs-Haziran.
- Erhan, Çağrı (1996). ““Avrupa'nın İntiharı” ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 51.01 s. 259-273.
- Çaha, Ömer (2014). “John Stuart Mill Üzerinde Bir Değerlendirme”, *Hürriyet Üstüne*. Çeviren: M. Osman Dostel, Sadeleştiren: Ömer Çaha. Ankara: Liberte Yayın Grubu.
- Çetin, Halis (2002). “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt:3 Sayı:1.
- Çıvgın, Ayşe Gül (2014). “Ontolojik Temellere Dayanan Felsefi Antropoloji”, *Mavi Atlas*. Sayı: 3, s. 108-120.
- Elma, Fikret (2002). “Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke”, *Journal of Qafqaz University*. Sayı:9.
- Kadioğlu, Ayşe (1993). “Devletini arayan millet: Almanya örneği”, *Toplum ve Bilim Dergisi*. Sayı:62, s. 95-111.
- Kuçuradi, İoanna (2009c.). “Felsefe ve İnsan Hakları”, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İoanna (2001). “Adalet Kavramı”, *Adalet Kavramı*. Editör: Adnan Güriz. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Mercier, André (2009c.). “İnsan Haklarının Temelleri”, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Özcan, Muttalip (2009). “Temel Dayanakları Bakımından Demokrasi: Antik ve Modern”, *Toplum ve Demokrasi*. 3 (6-7), Mayıs-Aralık, s. 125-148.
- Özcan, Muttalip (2011). “İnsanlaşma, Etik ve Siyaset: Antik ve Modern”, *Felsefelogos*. Sayı:41, s. 163-186.
- Özdemir, Yavuz & Şimşek U., Aktaş E. (2006). “Demokrasi Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı:14, s. 261.
- Öztürk, N. Kemal (1998). “Etnik Sorunlar ve Politik İstikrar”, *Amme İdaresi Dergisi*. Cilt:31, Sayı:3, s. 3-16.
- Saklı, Ali Rıza (2012). “Fransa ve Almanya’da Ulusallaşma Süreci ve Ulus Bilincinin Oluşumu”, *Akâdemik Bakış Dergisi*. Sayı:32, s. 1-19.
- Savaş, Vural F. (2001). “Ekonomik Haklar, Refah Devleti ve Adalet Üstüne Bazı Düşünceler”, *Adalet Kavramı*. Editör: Adnan Güriz. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Shue, Henry (2009). “Temel Hakların Evrenselliği”, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Şan, Mustafa Kemal (2005). “Farklılık ve Çok kültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme”, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*. 3 (1-2), s. 67-114.
- Ünal, Şeref (1994). “İnsan Haklarının Tarihi, Felsefi ve Hukuki Temelleri”, *Ankara Barosu Dergisi*. 1994/1, s. 41-74.
- Yavuz, Bülent (2009). “Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 13(1-2), s. 283-302.
- Yumer, Ruhdan (1985). “Devlet Kuramında Liberal Temalar: Devletin Sınırları (I)”, *Toplum ve Bilim*. Sayı: 31 s. 39, Güz.

İnternet Kaynakları

- <http://www.worldometers.info/world-population/> (Erişim Tarihi: 31.03.2017)
- <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1066.html> (Erişim Tarihi: 07.03.2017)
- <http://www.mfa.gov.tr/fransa-kunyesi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 19.02.2017)
- <https://fowid.de/> (Erişim Tarihi: 17.01.2017)
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2075.html>
(Erişim Tarihi: 17.04.2016)
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html> (Erişim Tarihi: 07.03.2017)
- <https://www.ethnologue.com/country/TR/languages> (2014 J. Leclerc). (Erişim Tarihi: 31.03.2017)
- <https://www.usmmm.org/outreach/tr/article.php?ModuleId=10007687> (Erişim Tarihi: 02.07.2016)
- <https://www.destatis.de/DE/Startseite.html> (Erişim Tarihi: 25.06.2017)
- <http://www.nytimes.com/1993/06/04/opinion/the-solingen-tragedy.html> (Erişim Tarihi: 20.02.2017)
- <http://t24.com.tr/haber/almanyada-neo-naziler-sokaga-indi-multecileri-istemiyoruz,339572> (Erişim Tarihi: 21.02.2017)
- <http://www.ntv.com.tr/dunya/fransiz-vatandasligi-icin-asimile-olmasarti,Zs6luvWJoEioRYhMCi-eZA> (Erişim Tarihi: 20.02.2017)
- <http://www.dw.com/tr/fransada-%C5%9Fok-%C4%B1rk%C3%A7%C4%B1l%C4%B1k-raporu/a-17537619> (Erişim Tarihi: 15.02.2017)
- <http://www.hurriyet.com.tr/fransada-turke-irkci-kursun-40014936> (Erişim Tarihi: 25.02.2017)
- http://www.ntv.com.tr/dunya/myanmardaki-catisma-malezzyaya-sicradi,kZT_qQnWi0uzdnbgiss06Q (Erişim Tarihi: 07.03.2017)
- http://www.davetci.com/d_ulke/isl_ulke_endonezya.htm (Erişim Tarihi: 07.03.2017)
- <http://www.meltemhaber.com/?haber,10598/bilinmeyenler--sirpların-bosnak-soykirimi-> (Erişim Tarihi: 07.03.2017)
- <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/halepce-elma-kokusuyla-gelen-katliam>
(Erişim Tarihi: 07.03.2017)
- <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/6-7-eylul-1955-yagmasi-ve-1964-surgunleri-1428641/> (Erişim Tarihi: 25.02.2017)
- http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/437372/Milli_Egitim_Muduru_nden_ska_ndal_sozler_.html (Erişim Tarihi: 25.02.2017)
- <http://www.milliyet.com.tr/-nankor-kopekler-tweeti-chp-li-baskan-a-pahaliya-patladi-siyaset-1647655/> (Erişim Tarihi: 25.02.2017)
- <http://insanhaklari.maltepe.edu.tr> (Erişim Tarihi: 11.03.2016)
- <http://www.cengizakyol.com/wp-content/uploads/2015/03/42-Sumer-Babil-Assur-Kanunlar%C4%B1.pdf> (Erişim Tarihi: 20.03.2017)
- <http://felsefet.home.uludag.edu.tr/kaygi/dergi002/1-4.pdf> (Erişim Tarihi: 20.03.2017)
- <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/96147> (Erişim Tarihi: 20.03.2017)

Belgeler

<http://www.fallen.io/ww2/> II. Dünya Savaşı sonunda ölüm oranlarını çizgi ve grafiksel olarak hazırlanmış videoya ulaşabilirsiniz.

<http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/>

Dinî

grupların coğrafi dağılımına ilişkin verileri inceleyebilirsiniz.

<http://www.worldometers.info/world-population/> Dünya nüfusunun, anlık değişimi ve coğrafi olarak dağılımı, din ve dünya nüfusu dağılımı vb. verilere anlık olarak erişebilirsiniz.

Raporlar

Alp, Seda & Taştan, Nejat (2011). *Türkiye’de Irk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu*. 1 Ocak – 31 Temmuz 2010. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Etnik Ayrımcılık Raporu (2008). İstanbul: İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği.

Etnik Ayrımcılık Raporu (2011). Ankara: İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği.

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında, Elazığ'ın Palu ilçesinde doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Elazığ'da tamamlamıştır. Sırasıyla, “Anadolu Üniversitesi, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı”, “Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi”, “Maltepe Üniversitesi, İnsan Hakları Anabilim Dalı (Tezsiz Y.L.)” ve “Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Hakları Anabilim Dalı (Tezli Y.L.)” eğitimlerini almıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde 2004 yılında göreve başlamış olup, halen görevini ifa etmektedir.